

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

2/2014

JAROSLAV ČUKAN

Kontexty kultúrnych tradícií prímestskej obce v Banáte

LADISLAV LENOVSKÝ

K transformácii identity v minoritnom prostredí (na príklade jednej novohradskej dediny so slovenským osídlením)

JAROSLAV ČUKAN – MICHAL KURPAŠ

Veňarec – kontexty tradičnej kultúry s akcentom na stavitelstvo

MARIÁN ŽABENSKÝ

Rekonštrukcia historickej krajinnej štruktúry (na príklade kultúrno-krajinnej vrstvy Bojnice v roku 900)

MARCEL MUDRÁK

Blues – transformácia blues a gitary

TOMÁŠ TANDLICH

Dejiny archívneho systému na Slovensku a archívy v Slovenskej republike v súčasnosti

DANIELA PRELOVSKÁ

Úloha prírodovedných zbierok vo vlastivedných múzeách v období rokov 1952 – 1959

VIKTÓRIA BÍZIKOVÁ

Kultúrna hodnota Wellness centra v Palárikove

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu ročník 7 – číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. – predseda
Prof. Dr. Dragana Gnjatović
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. Dr. Danko Milašinović
Doc. Dr. Vladimír Senić
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc.
PhDr. Michala Dubská, PhD.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:

Spoveď v evanjelickom kostole vo Vojlovici
autor: Roman Zima

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.

Neprešlo jazykovou úpravou.

Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716

Periodicita vydávania: 2x ročne

Poradové číslo periodickej tlače: 2/2014

Dátum vydania: 22.12.2014

Ročník vydávania periodickej tlače: 7. ročník

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:

EV3217/09

ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Tlač zabezpečuje: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

Obsah:

Editorial.....03

Príspevky

Jaroslav Čukan.....03

Kontexty kultúrnych tradícií prímestskej obce v Banáte

Ladislav Lenovský.....06

K transformácii identity v minoritnom prostredí
(na príklade jednej novohradskej dediny so slovenským
osídlením)

Jaroslav Čukan – Michal Kurpaš.....12

Veňarec – kontexty tradičnej kultúry s akcentom na
staviteľstvo

Marián Žabenský.....16

Rekonštrukcia historickej krajinnej štruktúry
(na príklade kultúrno-krajinnej vrstvy Bojnice v roku 900)

Marcel Mudrák.....22

Blues – transformácia blues a gitary

Tomáš Tandlich.....27

Dejiny archívneho systému na Slovensku a archívy
v Slovenskej republike v súčasnosti

Daniela Prelovská.....30

Úloha prírodovedných zbierok vo vlastivedných múzeách
v období rokov 1952 – 1959

Viktória Bíziková.....35

Kultúrna hodnota Wellness centra v Palárikove

Recenzie

KMEŤ, M.: Historiografia dolnozemsých Slovákov v prvej
polovici 20. storočia. Spolok Slovákov v Poľsku : Krakov
2013. (Ladislav Lenovský).....38

KREISOVÁ, H.: Pranostiky, přísloví, pořekadla a rčení.
Nadlak 2014. (Ianko Gubani).....39

BASU, A. – FAUST, L.: Umění úspěšné komunikace. Praha
2013. (Roman Zima).....40

Správy

Úspešné ukončenie projektu KEGA č. 037UKF-
4/2013 – Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu.....40

Cyklus cestovateľských večerov v zimnom semestri
ak. roka 2014/2015.....42

Informačný seminár – Kultúrny a prírodný potenciál
Mikroregiónu Radošinka.....43

Editorial

Aktuálne číslo 7. ročníka časopisu Kontexty kultúry a turizmu venuje priestor najmä kontextom kultúry. Snahou redakcie je priniesť materiál pre študentov humanitných odborov so záujmom o etno-kultúrne, kultúrno-historické a kultúrno-geografické aspekty vývoja kultúry a konkrétnom geografickom priestore. Úvodná štúdia Jaroslava Čukana prináša metodologické východiská výskumu štúdia jednej etno-kultúrnej a náboženskej minority vo vojvodinskej komunite Vojlovica – pôvodne obce, dnes časti mesta Pančevo, v kontexte vzťahu rurálneho a urbánneho prostredia. Problematiku rozširujú dva nasledujúce príspevky – Ladislava Lenovského, ktorý sa venuje transformácii identít slovenskej komunity v obci Veňarec v maďarskej časti novohradskej župy; a štúdia Jaroslava Čukana a Michala Kurpaša, zameraná na kontexty tradičnej kultúry s akcentom na staviteľstvo v tej istej lokalite. Práca Mariána Žabenského prináša pohľad kultúrnej a historickej geografie na vývoj krajiny na príklade rekonštrukcie kultúrno-krajinnej vrstvy Bojnice v roku 900. Kulturologickú perspektívu reprezentuje hudobný žáner blues, ktorému sa Marcel Mudrák venuje ako faktoru modifikácie nielen hudobno-žánrovej, ale aj hudobno-inštrumentálnej stratifikácie. Historiograficko-muzeologické štúdie Tomáša Tandlichu a Daniely Prelovskéj rozširujú doterajšie poznatky o slovenskom archívnictve a múzejníctve vo vybraných obdobiach. Doktorandka Viktória Bíziková sa v záverečnej štúdii tohto čísla pokúša interpretovať konkrétne wellness centrum ako kultúrnu hodnotu a sleduje jeho prínos pre miestne obyvateľstvo. Prítomné recenzie analyzujú a upozorňujú na aktuálne diela Miroslava Kmeťa a Heleny Kresovej, zamerané na aspekty existencie dolnozemskej Slovákov, ďalej na prácu Basu a Fausta o problematike úspešnej komunikácie. Správy informujú o úspešnom ukončení projektu KEGA, výskume v Mikroregióne Radošinka a cykle cestovateľských večerov v uplynulom semestri na našej katedre.

Ladislav Lenovský

Kontexty kultúrnych tradícií prímestskej obce v Banáte

Jaroslav Čukan

Kľúčové slová: Vojlovica, Banát, Vojvodina, Dolná zem, etnická štruktúra, kultúrne tradície, prímestské prostredie

Abstract: Vojlovica is a multicultural and a multi-ethnic municipality of village type in Banat, Vojvodina. It forms a territorial, but also economic, social and cultural border between the village and the town, which, moreover, is located near the large city of Belgrade. Slovaks in Vojlovica continuously and creatively enrich and develop their unique ethno-cultural heritage. This is mainly influenced by constant inputs from a wide Slovak environment, intergenerational cooperation and the ability of Slovaks in Vojlovica to acquire and integrate the latest features of the globalized world in their cultural system.

Ekonomická situácia a sociálne postavenie obyvateľov Vojlovic, no aj ich príbuzenské väzby, kultúrne aktivity a stav etnického vedomia úzko súvisia s polohou v blízkosti urbánneho prostredia. Prakticky počas celej existencie tejto multietnickej a multikultúrnej prímestskej lokality dedinského typu, hlavne však od 30. rokov 20. storočia, poskytujú pracovné príležitosti v priemysle aj v službách a predstavuje značnú kúpnu silu obyvateľov Pančeva, Belehradu aj prímestských dedín v ich dosahu. Znamená rôznorodé možnosti speňažovania poľnohospodárskych produktov i iných výsledkov špecializovaných ekonomických aktivít, ale predovšetkým formovalo svetonázor vojlovických Slovákov. Na rozdiel od mnohých iných slovenských minoritných spoločenstiev v Báčke, Banáte a Srijeme veľmi rýchlo pochovali význam vzdelania. Mysliaci na budúcnosť posielali svoje deti do škôl, upúšťali od poľnohospodárstva ako hlavného zamestnania a najdôležitejšieho zdroja príjmov a obživy, už v medzivojnovom období, no hlavne od 60. rokov 20. storočia sa orientovali na prácu v priemysle, remeselnej výrobe a v neroľníckych zamestnaniach, ktoré si mestské prostredie dodnes vyžaduje. Obrábanie pôdy má dnes pre väčšinu Vojlovičanov, z hľadiska zamestnania aj príjmov, len okrajový význam. Takáto profesijná profilácia na jednej strane spôsobila rýchlejšie zanechávanie tradičných postupov vo všetkých oblastiach spôsobu života a kultúry, zároveň však znamenala iné hospodárske smerovanie a intenzívnejšie ekonomické a spoločenské kontakty, otvorenosť novým kultúrnym vplyvom a prístupnosť k etnokultúrnemu dialógu. Pevne stanovená pracovná doba v sfére priemyslu, remesla, či v službách umožňuje vypomáhať v poľnohospodárstve, venovať sa iným vedľajším zdrojom príjmov (pestovanie kvetov, ovocinárstvo, produkcia a predaj hydinového mäsa, včelárstvo, cukrárstvo), vyhradiť si čas na kultúrne, alebo športové aktivity, či na rodinnú dovolenku, čo sa v agrikultúrnom prostredí vždy nedá, respektíve nemôže byť samozrejmosťou a spôsobuje vážne problémy. Sú to len

niektoré z najvýznamnejších diferenciačných faktorov v porovnaní s prevažnou väčšinou iných slovenských komunít vo Vojvodine aj v celom dolnozemsom kontexte. Málo podobných kultúrnych črt v súvislosti s väzbami na Belehrad možno objaviť v Kovačici, Bošovciach a v Starej Pazove, v prímestskej obci Čömör pri Budapešti, v Markovci pri Našiciach, či v Kysáci pri Novom Sade.

Vojlovica je situovaná v majoritnom srbskom etnickom prostredí, no zároveň v susedstve prevažne s obyvateľmi maďarskej národnosti. Slováci však prichádzajú denne do kontaktu aj s príslušníkmi mnohých iných národností a etnických skupín na svojich pracoviskách, na trhoviskách, v dopravných prostriedkoch, školách, na športoviskách aj v rámci kultúrnej a inej záujmovej činnosti. Rovnako intenzívne sa stretávajú najmä s obyvateľmi Kovačice a Padiny, príležitostne aj so Slovákami relatívne zo vzdialenejších spoločenstiev z Banátu, Báčky aj zo Srieumu. V rámci Banátu sú médiami kontaktov na etnokultúrnom princípe, a meradlom ich množstva a kvality, dopravné možnosti a hlavne príbuzenské vzťahy; na území celej Vojvodiny sú budované a rozvíjané vďaka cirkevným aktivitám a spolkovej činnosti. Od príchodu prvých slovenských osadníkov na pôdu medzi Dunajom a vojlovickým kláštorom sa orientácia na vzťahy so susedmi mení. Striedajú sa obdobia, kedy prevládajú záujmy ekonomické, inokedy cirkevné, či kultúrne – všetko závisí od spoločensko-ekonomickej situácie v štáte, v Európe aj vo svete, no vo veľkej miere aj od prítomnosti ambiciózných, odborne aj organizačne schopných jednotlivcov na najrôznejších postoch, ktorí dokážu spájať v rámci vlastného spoločenstva aj v širších geografických a spoločenských súvislostiach. Vojloviciania nikdy neboli, a nie sú, v žiadnych kontextoch, ani zďaleka izolovaní. Majú dostatok príležitostí spoznať seba, svojich, ale aj cudzích a formovať si etnické stereotypy aj vlastnú lokálnu aj etnickú identitu.

Korene slovenskej identity si predkovia dnešných vojlovických Slovákov budovali najneskôr od polovice 50. rokov 19. storočia najmä popri Srboch a Nemcoch v Pančeve,¹ od konca 60. rokov do začiatku 80. rokov 19. storočia spolužitím s Nemcami v Marienfelde a od tohto obdobia na dnešnom území najskôr s Maďarmi a Nemcami, neskôr s Maďarmi a Srbmi. Z viacerých starších publikovaných prameňov sa dozvedáme, že slovenské a nemecké evanjelické rodiny sa do Marienfeldu prisťahovali z Hajdušice.² Dokazujú to aj údaje

z cirkevnej matriky: v Knihe sobášených od roku 1869 je zaznamenaný prvý sobáš Slovákov: 30. mája 1871 sa sobášili Michal Miksad a Zuzana Trniková, obaja narodení v Hajdušici a svedkami boli Samuel Kalmár a Ján Gavura. Z knihy narodených od roku 1869 máme informáciu, že prvým narodeným Slovákom v Marienfelde (27. júla 1869) bol Martin, syn Jána Churého a Zuzany, rodenej Štefekovej. Žiaľ, miesto narodenia rodičov uvedené nie je. Krstnými rodičmi boli Michal Kubíček a Alžbeta Kolláriková. Prvým narodeným aj pochovaným Slovákom v Marienfelde bol Štefan Kuraj (8. augusta 1869), syn Michala a Zuzany, rodenej Volček. Posledným Slovákom, narodeným v Marienfelde (11. septembra 1883) bol Michal, syn Martina Paulisa a Márie Gubečkovej. Ako krstní rodičia sú zapísaní Michal Kalmár, Katarína Kalmárová a Ján Volček z Marienfeldu. 10. júna 1883 sa sobášila posledná obyvateľka Marienfeldu Kata Trniková s Ondrejom Karlečíkom z Vojlovice – obaja sa narodili v Hajdušici. 30. augusta 1883 sa už vo Vojlovici narodila Zuzana, dcéra Paľa Černáka a Márie Domovskej. Krstnými rodičmi boli Michal Molnár, Anna Molnárová a Mária Marková z Marienfeldu; prvým narodeným Slovákom bol Ján (9. septembra 1883), syn Jána Kalmára a Márie Kozákovej. Krstnými rodičmi boli Paľo Bačáni, Alžbeta Bačániová, Anna Kurajová a Zuzana Markušová, všetci obyvatelia Marienfeldu. Cirkevné matriky obsahujú už v prvých rokoch existencie Marienfeldu údaje o kolonistoch, pochádzajúcich aj z iných sídel so slovenským obyvateľstvom v Banáte, Báčke, na území dnešného Rumunska, Maďarska aj priamo zo Slovenska³ – rôznorodý kultúrny základ k formovaniu špecifických vojlovických kultúrnych vzorov. Napríklad 13. júna 1871 boli sobášení Kuraj Ondrej, prisťahovaný z Padiny a Mária Markušová z Hajdušice; 24. septembra 1872 si Ján Kalmár, pôvodom z Hajdušice, vzal za manželku Zuzanu Mišíkovú z Kovačice; 8. októbra 1872 sa v Marienfelde ženil Paľo Molnár z Laliti; 29. októbra 1872 si bral Ján Andris z Vrbovíc (pri Myjave) za manželku Zuzanu Ceferovú z Hajdušice, svedkami boli Paľo Andris z Vrbovíc a Zuzana Ceferová z Hajdušice; 8. februára 1875 tu boli sobášení 26-ročný nádenník Ondrej Karlečík z Butína (Temes Buttyin)⁴ s Betkou Bačíkovou z Hajdušice; 26. septembra

rod. Freihofer. Krstné matky: Antonia Greber a Helena Hankovič. 6. apríla 1874 bol pokrstený Benjamin Mailing a ako krstní rodičia sú uvedení Jozef, Martin, Kristína a Katarína Mokran. 23. júla 1876 bol pokrstený Friedrich Dunajcsik ako syn Friedricha a matky Juliany rod. Braun z Hajdušice

³ Publikované pramene uvádzajú Nitriansku, Trenčiansku a Novohradskú stolicu.

⁴ V Butíne žilo podľa Auerhana (1921, 129) v roku 1910 417 Slovákov spoločne s Nemcami, podobne ako vo Vojlovici. V Protokole venčaní 1854 – 1901 je údaj z 26. októbra 1858: do manželstva vstúpili obyvatelia Pančeva Michael Mailing a Julianna Tarnosch z Butína. Nie je podstatné, či boli títo evanjelici nemeckej alebo inej národnosti, ale dokazujú, že väzby medzi vojlovickými a butínskymi Slovákami neboli ani náhodné ani výnimočné, lebo v Butíne aj v Pančeve žili Slováci aj Nemci, boli evanjelického a.v. vierovyznania a aj medzi sebou uzatvárali etnicky zmiešané manželstvá. Na slovensko-nemecké vzťahy poukazuje aj skutočnosť, že svedkami spomenutého sobáša boli (v roku 1858) Michal Ďurko a Ján Kubík.

¹ V Protokole Venčaní 1854 – 1901 sme našli nasledovný údaj: 5. februára 1856 boli zosobášení 21 – ročný Ondrej Malík z Pančeva, narodený v Nandraži pri Jelšave a 17 – ročná Anna Nosáľová z Pančeva, narodená v Padine. Svedkami sobáša boli Jozef Mokran a Štefan Nosáľ.

² Porovnaj Bednárík (1966, 45), Sirácky (1980, 77). V Knihe narodených od roku 1873 do 1898 sú jednoznačné dôkazy o tom, že nemeckí, maďarskí, českí a slovenskí evanjelici vstupovali do etnicky zmiešaných manželstiev a boli si svedkami pri sobášoch. Napríklad 6. marca 1873 bol pokrstený 1873 Mathias Luczenszky ako syn rodičov Martin a Elisabetha Haska (Alžbeta Hašková). Krstnými rodičmi boli Michael Kovács a Susana Fejes. 13. júla 1873 si otec Jozef Mokran za krstných rodičov pre syna Jakuba vybral Michaela Mailinga a Michaela Salzmannu. 25. augusta 1873 bola pokrstená Karoline Paluschka ako dieťa Juraja Palušku a Barbory

1875 uzatvorili manželstvo Paľo Karlečík z Butína so Zuzanou Cesnakovou z Hajdušice; 16. júna 1878 sa v Marienfelde vydávala Judita Miksádová, ktorá sa prisťahovala z Černe v maďarskom Zadunajsku. V Knihe narodených od roku 1869 sú ako matky krstených detí zapísané napríklad Marková Mária z Jánošíka (20. 3. 1876), Chmuľová Mária z Jánošíka (13. 7. 1876), Nemčák (Nyemcsak) Alžbeta z Padiny (14. 11. 1874), alebo Lehocká Katarína z Padiny (5. 4. 1875). V matrike nachádzame okrem iného aj dôkazy o prítomnosti Slovákov v Starčeve: 29. januára 1883 sa narodila Mária, dcéra Paľa Sadáka a Márie Klenovskej zo Starčeva; 23. septembra 1884 bola pokrstená Katarína, dcéra (?) Miksáta a Márie rod. Olivákovej zo Starčeva.

K pozoruhodným fenoménom Vojlovic patrí pestrá a meniac sa etnická štruktúra obyvateľstva. Máme dostatok dôkazov o tom, že dlho pred príchodom Slovákov a Nemcov do Marienfeldu z Hajdušice už Slováci a Nemci žili v Pančeve a udržiavali intenzívne interetnické vzťahy, dokonca aj príbuzenské. V multietnickom predmestí Pančeva a Belehradu dnes žijú príslušníci viac ako 20 národnostných menšín a etnických skupín. V Marienfelde boli popri Slovákoch (560) spomínaní Nemci (500)⁵, po ich vynútenom presťahovaní do Vojlovic sa z hľadiska početnosti stali postupne dominantní obyvatelia maďarskej národnosti. V roku 1921 žilo vo Vojlovici 3135 obyvateľov, z toho 1396 Maďarov (44,5%), 990 Čechoslovákov (31,5%), ktorých možno stotožniť so slovenskou národnosťou⁶, 723 Nemcov (23%), no napríklad len 10 Srbov. V roku 1931 sa pomerne zastúpenie týchto národností výraznejšie nezmenilo, no po 2. svetovej vojne – v roku 1953 žilo vo Vojlovici už 2440 Maďarov (52,5%), 1471 Slovákov (31,7%) a objavuje sa 484 Srbov (10,4%). Vplyvom politických rozhodnutí Nemci v štruktúre obyvateľstva chýbajú, hoci vo Vojlovici ich reálne žilo niekoľko desiatok. Ešte v roku 1961 boli Slováci (1601) početnejší ako Srbi (1358), no v roku 1971 boli po najpočetnejších Maďaroch (2796) na druhom mieste už Srbi (2208) a početnosť Slovákov začala mať prvýkrát klesajúcu tendenciu (1544). V najnovšej syntéze z roku 2012 uvádzajú Mosnáková a Sklabinská vo Vojlovici 833 obyvateľov slovenskej národnosti, čo predstavuje 16% Vojlovičanov.⁷

Motívom k výberu Vojlovic k výskumu a príprave širšie koncipovanej monografie s akcentom na kultúrne tradície bola poloha vo vojvodinskom Banáte, kde autorský kolektív

ešte nepracoval a videl veľké možnosti skompletizovať svoje poznatky a získať možnosť k porovnávaniu v regionálnych súvislostiach. Na rumunskej strane Banátu sme už skôr získali poznatky o príbuzenských aj ekonomických kontaktoch s konkrétnymi slovenskými spoločenstvami v dnešnej Vojvodine do rozpadu Uhorska a do rozdelenia Banátu štátnymi hranicami. Zaujímala nás historická pamäť a kultúrna reakcia na srbskej strane Banátu. Dôležitým impulzom bolo prímestské prostredie – Vojlovica je prakticky územnou, no aj ekonomickou, spoločenskou a kultúrnou hranicou medzi dedinou a mestom a leží v blízkosti veľkomesta. Bolo možné očakávať podobné, no predovšetkým rozdielne kultúrne vzory v porovnaní s väčšinou slovenských minoritných spoločenstiev vo Vojvodine, no aj v širších dolnozemskej súvislostiach. Cieľom nášho záujmu je aj štúdium vplyvu priemyslu na kultúru agrikultúrneho prostredia v jej dosahu.

Opakované kolektívne terénne výskumy v trvaní 7 až 10 dní sme uskutočnili vo všetkých ročných obdobiach v priebehu roka 2014 a v januári 2015. Hlavnou metódou bol neštandardizovaný rozhovor, zúčastnené aj nezúčastnené pozorovanie, archívny výskum v Historickom archíve v Pančeve a štúdium dokumentov Matriky slovenského ev. a.v. farského úradu vo Vojlovici. Mapovanie kultúrneho potenciálu doteraz nebolo vykonané ani v jednom slovenskom minoritnom spoločenstve za hranicami Slovenskej republiky. Vo Vojlovici sme dokumentovali všetky kultúrne hodnoty, vrátane kultúrnej krajiny, prostredníctvom vlastnej metodiky formou štandardizovaného rozhovoru. Zamerali sme sa tiež na vizuálnu (fotografickú aj filmovú) dokumentáciu získavaním a skenovaním staršieho materiálu z rodinných archívov aj vlastnou dokumentárnou činnosťou. Využívali sme ochotu respondentov bez rozdielu veku, socioprofesijnej príslušnosti, pohlavia a miesta narodenia. Cenné informácie nám poskytli občania bez formálnej skupinovej príslušnosti, no aj členovia spolkov a evanjelického cirkevného zboru. Súčasťou knižnej publikácie bude aj CD s fotografickým materiálom, ktorý v knižnej forme nebude zverejnený a s dokumentárnym filmom. Obsahovať bude aj špecifický jav tanečného folklóru – tapantoše vďaka súkromnému archívu jednej z vojlovických rodín.

Pri príprave monografie z Dolnej zeme v najširších súvislostiach sme prvý raz využili aj možnosť terénneho výskumu na území Slovenska. Monografia Vojlovic je v týchto súvislostiach jedinečná. Divadelný súbor z Vojlovic sa dlhodobo kontaktuje s ochotníckym divadelným súborom z Hubovej v dolnom Liptove. V decembri 2014 sme v Hubovej získali poznatky o kontaktoch a o obojsmerných vzájomných kultúrnych vplyvoch s Vojlovicou od členov divadelného súboru, ktorí Vojlovicu aspoň jedenkrát navštívili a vo svojich domácnostiach privítali Vojlovičanov.

Obsah publikácie do veľkej miery ovplyvnila odborná orientácia členov autorského kolektívu, no reagovali sme aj na podnety a požiadavky miestneho obyvateľstva a na potreby, ktoré postupne prinášali naše poznatky. Kvôli prehľadnosti a počiatočnej orientácii v priestore, čase a po objasnení

⁵ Je prekvapujúce, že Auerhan (1921, 98) podľa A. Šemberu uvádza Aradáč, Kovačicu, Padinu aj Marienfeld v roku 1876 ako čisto slovenské osady.

⁶ Sirácky (1980, 77) uvádza vo Vojlovici v roku 1910 956 Slovákov, Auerhan (1921, 115) 992 Slovákov z 2920 obyvateľov a Auerhan (1921, 99) podľa L. Niederleho v Hertelendyfalve k tomu istému dátumu 28% Slovákov. Klíma (1925, 152) udáva vo Vojlovici 1100 príslušníkov slovenskej menšiny. Auerhan (1921, 101) cituje Emila Kolenyho z roku 1890: „...Hertelendyfalva pojmenovaná tak preto, že nadžupan Hertelendymá zásluhu o to, že obec od nebezpečných brehů Dunaje, kde ji slovenští a němečtí kolonisté založili, byla přenesena na místo bezpečnější 3 km od města Pančeva. Občané této vesnice zachovali si nejen svůj jazyk, nýbrž i obyčaje a kroj, které si přinesli z Hajdušice, odkud se přistěhovali.“

⁷ Bližšie pozri Sklabinská – Mosnáková, s. 372 a n.

podstatných faktorov formovania kultúry a jej etnických a náboženských parametrov, sú všetky základné údaje obsiahnuté v Úvode a v kapitole o kultúrnej geografii. Nasledujúci priestor je venovaný rôzne motivovaným medzilokálnym kontaktom Vojlovičanov, kde sú obsiahnuté napríklad aj kontexty tradičnej kultúry, spolkovej činnosti, náboženských aktivít, dejín cirkevného zboru, vrátane kontaktov so Slovenskom a so zahraničím. V rámci kultúrnych tradícií ako jedného z nosných prvkov etnickej identity sme sa zamerali na tradičnú architektúru a bývanie, na jedlá, nápoje a stolovanie a z komplexu obyčajových tradícií venujeme osobitný priestor svadbe. Samostatná časť publikácie je vyhradená výsledkom hodnotenia kultúrneho potenciálu Vojlovic, ktorý súvisí s prítomnosťou slovenského minoritného spoločenstva. Záver tvorí analýza hudobného folklóru a signifikantné ukážky špecifického piesňového repertoáru. Aj pri zbieraní piesňového materiálu sa prejavil veľký záujem, ochota a pomoc členov SKOS Detvan. Zborník vojlovických piesní bude obsahovať len malú časť získaného materiálu, ktorý je akoby v rozpore so situáciou v prímestskom a kultúrne otvorenom lokálnom spoločenstve – je mimoriadne bohatý, archaický a zvláštny v tom, že v jednotlivých rodinách a príbuzenských skupinách sa traduje vlastný a široký repertoár.

Ak sa v knižnej publikácii budú opakovať informácie s rovnakou výpovednou hodnotou, pôjde o úmyselné, viacnásobné opakovanie dôležitých faktov v rôznych kontextoch s cieľom potvrdiť ich dôležitosť.

Slovenskí obyvatelia Vojlovic prejavovali počas celej existencie svojej dediny rozvážnosť a stále potvrdzujú zmysel pre rozumnú mieru medzi vlastným a cudzím v zmysle trpezlivého hodnotenia seba a iných, zachovávanie kultúrnych tradícií aj etnickej identity. Dokazuje to udržiavanie svojho neopakovateľného etnokultúrneho dedičstva, ktoré tvorivo obohacujú a rozvíjajú vďaka neustálym impulzom zo širokého slovenského prostredia, medzigeneračnou kooperáciou, a paradoxne – aj schopnosťou osvojovať si a na svoj obraz, k svojmu prospechu využívať aj najnovšie výdobytky globalizovaného sveta. Takúto charakteristiku si dlhodobo budovali spolužitím s Nemcami, Maďarmi, Srbmi a s príslušníkmi mnohých iných etnických skupín, dennými kontaktmi s mestom aj so širokým svetom. Sú si vedomí svojej jedinečnosti. Skromní, ale nie zakríknutí, sami sebou a inakší ako všetci ostatní.

Literatúra a pramene

- AUERHAN, J.: *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, Maďarsku a v Bulharsku*. Praha: Melantrich 1921.
- KLÍMA, S.: *Čechové a Slováci za hranicami*. Praha: Nakladatelství Otto 1925.
- VUKAJLOVIČ, V. D.: *Prostorní raspored etnickich grupa u Pančevu*. Pančevo: Grafos 1997. ISBN 86-7180-006-7
- SIRÁCKY, J.: *Slováci vo svete 1*. Martin: Matica Slovenská, 1980. 95-009-81.
- SKLABINSKÁ, M. – MOSNÁKOVÁ, K. (eds.): *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*. 1. vydanie. Nový Sad:

Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2012. ISBN 978-86-87947-06-1.

Archívne materiály

- Kniha zomrelých od roku 1905 (do roku 1924). Matrika ev. a. v. cirkevného zboru vo Vojlovici.*
- Zápisnice Slovenskej ev. a. v. cirkvi vo Vojlovici od roku 1924 do 1963. Archív ev. a. v. cirkevného zboru vo Vojlovici.*
- Evangelistička crkva-Vojlovica. Protokol Rodenich 1869 – 1898. Historický archív Pančevo.*
- Evangelistička crkva-Vojlovica. Protokol Rodenich 1873 – 1895. Historický archív Pančevo.*

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

K transformácii identity v minoritnom prostredí (na príklade jednej novohradskej dediny so slovenským osídlením)

Ladislav Lenovský

Kľúčové slová: *identita, kontexty identity, dolnozemskej Slováci, Slováci vo Veňarci*

Abstract: *Veňarec is one of the villages in the region of Novohrad, where the presence of the Slovak minority was considered as obvious a few decades ago. Various „Slovak“ aspects often existed as not realized, instinctive and historically inertial. Inhabitants of Veňarec rarely consider themselves to be Slovaks now. Their complex identity is a specific and unique configuration of a local, ethnic, religious, cultural and socio-professional identity. Moreover, under the influence of current demographic, geographic, political and economic conditions, their identity changes over the time. Fieldwork focused on interviews with the residents of Veňarec is an effective tool for gathering information that is necessary for the proper interpretation of contexts of their identity.*

Úvod. Súčasný slovenský osídlenie v Maďarsku je špecifickým v rámci dolnozemskeho socio-kultúrneho priestoru, aj Slovákov, žijúcich inde za hranicami Slovenska. Aktuálnosť otázky: Nakoľko jednotná je slovenská kultúra v Maďarsku? potvrdzuje aj výskum identity a jej kontextov v jednotlivých lokalitách so slovenským obyvateľstvom. Existujúca kultúrna rozmanitosť je spôsobená rozdielnymi geografickými, historickými a hospodárskymi podmienkami, alebo ich rozdielnym odzrkadlením sa v živote jednotlivých minoritných spoločenstiev. I napriek tomu, že (geografická, hospodárska, komunikačná) izolácia minority je vo všeobecnosti stabilizačným faktorom jej

zachovania a spomaľuje asimiláciu, v reálnom svete je jej miera relatívna. Jednotlivé minority asimilujú, alebo prežívajú bez ohľadu na ňu. V izolovaných, ale chudobných dedinách niekedy dochádza k migráciám za prácou a deštrukcii minority ako kompaktného systému už v priebehu dvoch až troch generácií. Inde naopak, možno sledovať pomerne fungujúce komunity dlhodobo existujúce v tesnej blízkosti majoritného veľkomesta, s každodennými kontaktmi, kde by nikto neočakával znalosť a používanie minoritného jazyka, činnosť minoritnej inštitúcie, alebo dokonca zachovanie a realizáciu etnokultúrnych tradícií. Kľúčom prežitia minority je jej sebestačnosť v uspokojovaní všetkých potrieb – ekonomických, kultúrnych, sociálnych a emocionálnych. Tam, kde na základe historických poznatkov očakávame životaschopnú minoritu, niekedy nachádzame už len jednotlivcov, prežitky a nostalgiu. V iných lokalitách, na prvý pohľad prekvapujúco, je zase možné nájsť mobilizujúcu sa komunitu so snahou udržať to, čo sa zachovalo a revitalizovať to, čo bolo a už nie je.

Veňarec je jednou z novohradských, pôvodne slovenských osád, kde prítomnosť slovenskej minority ešte pred niekoľkými desaťročiami bola považovaná za samozrejmú. To „slovenské“ bolo často neuvedomované, inštinktívne, historicky zotrvačné, pudové. Veňarčania sa neidentifikovali primárne ako Slováci. Tým, že mali pomerne intenzívne kontakty s obyvateľmi okolitých dedín, z nich viacerými so slovenským osídlením, nepovažovali sa za jedinečných, alebo iných ako ostatní. Ich identita sa formovala vo viacerých aspektoch, jej etnická časť bola zväčša latentná a zakódovaná v iných identitách. Badať to i v súčasnosti pri sledovaní komplexnej identity Veňarčanov.

Ciele a metodika príspevku. Cieľom príspevku je objasniť identitu a faktory jej formovania u Slovákov a obyvateľov slovenského pôvodu žijúcich v obci Veňarec v súčasnosti. Štruktúra príspevku je daná dekonštrukciou komplexnej identity na jej zložky – lokálnu, etnickú, konfesionálnu, socio-profesijnú a kultúrnu (identitu). Metódami získavania poznatkov bola heuristika a terénny výskum. Heuristika pozostávala zo štúdia dostupných prameňov o obci (najmä MANGA 1978) a z úvodných prednášok k problematike (prof. Divičanovej a Dr. Krupu), ktoré odznali v rámci 33. interdisciplinárneho výskumného tábora vo Veňarci organizovaného Výskumným ústavom celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku (23. – 29. 6. 2013). Terénny výskum bol realizovaný počas výskumného tábora. Pozostával z rozhovorov s miestnymi obyvateľmi a nezúčastneného pozorovania (život v obci, infraštruktúra, geografické podmienky a kultúrna krajina, architektúra a bývanie, kultúrne podujatia a inštitúcie).

Veňarec leží v južnej časti Novohradskej župy, na južnom okraji pohoria Čerhát, pri hranici s Peštianskou župou. Žije v ňom približne 1300 obyvateľov. Názov dediny je odvodený od slova *vinarec*, *vinar* – pestovateľ vína. Začiatkom 18. storočia, po ukončení osmanskej okupácie, obec znovu založili slovenskí kolonisti, prichádzajúci zo severných častí Novohradskej

stolice a zo Zvolenskej stolice. (www.oslovma.hu/nhrad.hu/venarec) Niektorí ich potomkovia si dodnes udržali slovenskú identitu alebo vedomie slovenského pôvodu, v rôznej miere slovenský jazyk a etnokultúru. V počiatočných fázach osídľovania k tomu prispelo aj ich evanjelické vierovyznanie, ktorým sa odlišovali od miestneho rímsko-katolíckeho maďarského obyvateľstva prítomného prevažne v niektorých okolitých dedinách. V obci je obecny úrad, materská a základná škola, tri obchody s potravinami, dve krčmy, lekáreň, lekár, novo-zrekonštruovaný kultúrny dom, pošta a bankomat. Výsledkom projektovej aktivity samosprávy sú dve nové detské ihriská v centre obce a pri futbalovom ihrisku.

Lokálna identita vyjadruje príslušnosť k lokalite – obci, mestu, resp. ich časti. Tu sa prejavuje v identifikácii – pomenovaní Veňarčan/Veňarčanka. Na základe historickej prítomnosti evanjelických Slovákov, dnes evanjelických obyvateľov slovenského pôvodu, má toto pomenovanie aj etno-konfesionálny podtext, známy najmä v rámci okolitých obcí a regiónu. Neviaže sa len na obklopujúcu majoritu, ale aj blízke dediny so slovenským osídlením (Agárd, Peťany, Sudice, Patvarec, Šamšon, Banka a i.). Kontakty s okolím boli aj sú dôležitým faktorom lokálnej identifikácie.¹ Vztahujú sa prevažne na ekonomické kontakty (pracovné a obchodné aktivity), lebo lokálna endogamia v dedine existovala ešte v povojnovom období.

Lokálna identita sa formuje aj zvnútra, v prostredí dediny a komunity. Jej výsledkom je aj diferenciácia lokality na menšie časti, ktoré nesú rozmanité historické, etnické, náboženské alebo sociálne charakteristiky. Podľa Mangu, v roku 1978 si najstarší obyvatelia ešte pamätali, že na ceste do Sirágu a *Hlavnej ceste* bývali len poddaní, časť *Tabáň* bola sociálne zmiešaná, na *Dolnom konci* (pozdĺž Kálovskej cesty) a na *Vršku* (pri kostole) bývali len želiari. (1978:10) Súčasní najstarší Veňarčania i dnes presne rozlišujú časti intravilánu a extravilánu, používajú pôvodné názvy slovenskej proveniencie a rôzne ich charakterizujú.²

¹ K problematike medzilokálnych kontaktov dolnozemsých Slovákov bližšie ČUKAN 2012.

² *Horníčania boli gazdovia, Dolníčania husiari. Tabáň je najstaršia časť dediny, kde prišli prvé slovenské evanjelické rodiny.* V roku 1705 to bolo 5 rodín, ďalšie v roku 1711. (Manga 1978) *Horný koniec – Felvég (to je Petőfi utca, od úradu, na Bercel) – to boli gazdovské domy, bohatší. Tam vedeli v každom dome slovensky. Pomiešané to bolo. Dolný koniec – Alvég (Košút utca, od zákruty na Sirág). Nový Veňarec – Új Vaňarc (koniec Košút utca, na Kaló) – to bola chudoba, tam už nie veľmi vedeli slovensky, lebo veľa čelade prišlo tam žiť. Najbohatší bývali ako je mlyn (v centre dediny). Vršok – Róža domb – je cigánsky vršok. Volakedy v dedine cigáni nebývali tak, len po demokracii prišli. Na vršku sme husi pásavali. Bidoše (na siráckej ceste) – teraz už je ulica, to boli len zeme, delili funtuše.*

Extravilán podľa Mangu (1978) južne od obce tvorili miesta s názvami *Slovácka dolina*, *Cez dolina*, *Kapusnica*, *Záhumnica* (Nad záhradami. Tam bola hora. Počul som od starých. Vyriadili tam zem a sejú žito.). Severne to boli – *Kopanica*, *Kišbidoš*, *Handáš*, východne – *Veľká novina*, *Pot celinom*, *Zahradisko*, západne – *Cerina*, *Pocesta*, *Hlinka*, *Močilisko*, *Lacova dolina*. I v súčasnosti ich miestni obyvatelia poznajú, okrem nich aj nasledovné: *Stará vinic*, *Pod vinicami*, *Novina* (ako sa ide na Sirág, jarok to delí na Krátke a Veľké), *Lúčno*, *Podorsácko* – *Tálike*, *Nadorsácko* – *Cerina/Ceriny*, *Lazovje*

Vo vývoji lokálnej komunity bola dôležitým momentom repatriácia (1947-1948), kedy niekoľko veňarských slovenských rodín odišlo do Československa.³ Komunita sa repatriáciou čiastočne oslabilá, iné väčšie migračné procesy sa už neudiali.

Nevyskytuje sa, ani sa nikdy nevyskytovalo delenie obce na slovenskú a maďarskú časť, ako v niektorých iných lokalitách so slovenským osídlením južne od hraníc Slovenska. Dôvodom je fakt, že v priebehu 20. storočia pôvodne slovenská dedina asimilovala ako celok. Dôkazom je napríklad i absencia rozdeľovania krčiem alebo tanečných zábav v nich, na etnickom princípe, prítomnom v niektorých iných etnicky zmiešaných dedinách. Najstarší obyvatelia si pamätajú krčmy len ako veňarské alebo židovské.⁴ Vzťah lokálnej a sociálnej identity sa neprejavuje tak manifestne ako v iných minoritných lokalitách. V každej ulici bývali aj bohatší aj chudobnejší, delenie veľkorodín a majetku sa ekonomická sila rodín menila, navyše, majetkové rozdiely tu nikdy neboli veľké. V priebehu 2. polovice 20. storočia sa sociálna stratifikácia pod vplyvom kolektizácie a socialistického zriadenia ešte viac nivelizuje. V Maďarsku narastá od 90. rokov, v súvislosti s demokratizáciou, reštitúciami a liberalizáciou trhu, no vo Veňarci sa výraznejšie neprejavuje.

Etnická identita vo Veňarci je zaujímavým nástrojom na štúdium prítomnej minority. Etnická štruktúra a diferenciácia tu poskytujú len čiastočný pohľad. To etnické je totiž „roztrúsené“ aj v iných identitách, navyše, nielen manifestne, ale aj latentne. Zaujímavejším faktorom ako etnická identifikácia je etnicita – súbor etnických znakov a miera ich prežívania. V roku 1540 bol Veňarec pod vplyvom okupácie Osmanskou ríšou celkom vyplienený a približne jeden a pol storočia neobývaný. Miesto sa uvádza ako pustatina. V roku 1705, po morovej epidémii, kedy tu stálo len niekoľko pastierskych obydľí, sa sem prisťahovali kolonisti z Badína, Ordáša, Brusna, Nedelišťa, Tisovca, Lehoty, Cerova a Poník a pomerne rýchlo ho zaľudnili na poddanskú dedinu. (MANGA 1978:7-8) V roku 1782 mala 909 obyvateľov, podľa urbára z roku 1771 v nej žili

doliny, ďalej Hajnal, Jagreš, Tés, Mačka jarok, Pod chrastom, Chrásté. Hory sú v miestach alebo majú názvy: Novína, Hruškárov vrch, Makó, Šaló (Horný, Dolný), Uža (Malá, Veľká), Bégo, Vlčia jama, Margoš, Hajnal, Mačka jarke. Vinice boli Užanské, Starje, Novje a Kolpache. V chotári dediny aj susedných obcí sa do kolektizácie nachádzali majere/veľkostatky (pustatiny, taňe). Takmer všetky zanikli v priebehu tretej štvrtiny 20. storočia. Pustatiny boli Na Šalovec/Šaló (Na Sirág. Kone chovajú, asi 200. Čelaď bývala tam. To bola pánska zem, aj vinice. Teraz súkromník. Otec tam išli kúpiť svine, aby sme mohli kontingent zaplatiť.), Makó, Na lúži/Uža (Tam už nie je nič. Panstvo skapalo a čelaď sa rozbehala. Aj na Veňarec prišli bývať.), ďalej Margoš, Egreš, Hajnal, Hríbik a Pičút.

³ „Domy pred odchodom predali Veňarčanom, dedina sa uvoľnila. Agitovať chodili zo Slovenska. Hovorili, že tam bude lepšie, išli najmä chudobnejší. Od desať do dvadsať rodín odišlo. Sused išiel do Sásovej, chodili sme aj ho vidieť. Ale už málo chodia opáčiť zo Slovenska.“ (žena, 1935, muž, 1948)

⁴ „Grívalská krčma, tam bola aj pálenica, Šatori krčma, Tíborova krčma. Apkova krčma (pravdepodobne Slováci – pozn. aut.) – tí išli na Slovensko v 1947-48. Sklep – tam bol Ján Varga. Apovka rozprávali, že akurátsky človek to bol veľmi. Každý chodil tam, kde mal bližšie.“ (muž, 1948)

poddaní so slovenskými priezviskami.⁵ Pravdepodobne už v druhej polovici 18. storočia mal Veňarec početné obyvateľstvo maďarskej národnosti, o čom svedčia v urbári zapísané mená Balázs, Béres, Bagos, Boros, Veres, Varga a i. V roku 1902 už bolo v dedine 30-40% obyvateľstva maďarského. (MANGA 1978:6) V súčasnosti je Veňarec prezentovaný ako obec slovenskej národnosti. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa za Slovákov hlásilo 189 Veňarčanov. Okrem Cigánov, za ktorých sa prihlásilo približne 30 miestnych obyvateľov, sa všetci ostatní Veňarčania identifikovali ako Maďari.

Tak, ako odlišné je skutočné zastúpenie Rómov (asi 20 – 30% z obyvateľov dediny) oproti oficiálnemu, odlišné je i zastúpenie Slovákov. Veňarčanov, ktorí sa pri sčítaní obyvateľstva identifikovali ako Maďari, ale ich materinským jazykom je slovenský, alebo deklarujú, že sú slovenského pôvodu, je dnes tiež približne 20 – 30% z celkového počtu obyvateľov. Mnohí z nich už slovenčinu nepoužívajú a neučia ju ani svojich potomkov, ale realizujú aktivity z lokálnej etnokultúry, ktorá je slovenskej proveniencie.

Jazyk, ako primárny etnoidentifikačný faktor, má i vo Veňarci dôležité postavenie. Slovenčinu ovládajú príslušníci lokálnej elity⁶, aj niektorí mladí Veňarčania, ktorí ju od štúdia na strednej škole mimo svojho bydliska, v majoritnom prostredí, už nepoužívajú. Medzi sebou v dedine slovensky komunikujú len najstarší Veňarčania.⁷

O to väčšiu úlohu a význam tu má inštitucionálne zabezpečenie výučby a používania slovenského jazyka. V miestnej základnej škole prebieha výučba slovenského jazyka od roku 1954. V škôlke a na základnej škole ju dnes podporuje Celostátna slovenská samospráva, ktorá inštitúcie aj spravuje. Materská škola je v kategórii dvojazyčných škôlok, navštevuje ju 30 – 40 detí.⁸ Ich počet sa znižuje vplyvom všeobecne klesajúcej pôrodnosti. Slovensky sa učia všetky deti v škôlke. Miestnu základnú školu navštevuje približne 140 detí (vrátane detí na detašovanom pracovisku Bír). Patrí do kategórie škôl vyučujúcich slovenčinu ako predmet v 4 hodinách týždenne. (<http://www.slovaci.hu/sk/vseob-skoly.html>) Učia sa ju všetci žiaci v každom ročníku. Niektorí z nich absolvujú aj skúšky na získanie jazykového certifikátu úrovne A1. Slovenčina figuruje ako cudzí jazyk, podobne ako anglický alebo nemecký.

⁵ Napríklad Brusnitsky, Gubon, Szlovák, Lehotzky, Abelovszki, Jantoš, Skulteti, Hrencsár, Tuskán, Szuslak, Vrbeczky, Pistyalár, Mikus, Mrkva, Vályko, Cserpak, Kováts, Badinszki, Tisovszki, Nedelitzki, Slovák, Cservedi, Polychvár, Vravuška, Skorka, Poniczki, Hodbabni, Penicska, Kotzka, Cserni, Trnyan, Szirácki, Taborski. Neskôr sa tu vyskytujú aj priezviská Matis, Brhlík, Kocsis, Guba. (MANGA 1978:14-15, 24)

⁶ Napríklad manžel súčasnej starostky je Veňarčan, z jednej z najstarších miestnych slovenských rodín. Slovenský jazyk ovláda dobre, je aj jeho materinským. Maďarsky sa naučil v škole.

⁷ „Manžel je Maďar, nie Veňarčan. Hneval sa, keď som hovorila doma po slovensky. Tak sme doma nehovorili slovensky. Moje dve dcéry sa vydali za Veňarčanov. Vedia po slovensky. V škole sa naučili. Mám osem vnúčat, ale tie už nevedia. Ja som sa maďarsky naučila až v škole hovoriť.“ (žena, 1935)

⁸ V školskom roku 2010 – 2011 v nej slovenský jazyk učila 1 učiteľka a navštevovalo ju 35 detí. (<http://www.slovaci.hu/sk/tatistika-kolok.html>) V roku 2013 to bolo 32 detí.

Najstarší obyvatelia sami poukazujú na výmenu komunikačných jazykov v dedine.⁹

U mladých sa starší snažia budovať vzťah k jazyku a kultúre predkov hlavne prostredníctvom členstva vo folklórnom súbore, návštevou organizovaných podujatí a cezhraničnými aktivitami.

Lokálna endogamia, existujúca ešte začiatkom druhej polovice 20. storočia, vzhľadom na etnické súvislosti vo Veňarci, latentne pôsobila aj ako etnická.¹⁰ Etnické spolužitie sa tu ako zmiešané nevyskytuje/nechápe, lebo komunita takmer kompaktne asimiluje ako celok.

Konfesionálna identita Veňarčanov sa viaže na evanjelické vierovyznanie. V roku 1711, len niekoľko rokov po znovu založení obce, bol miestny cirkevný evanjelický a. v. zbor pričlenený k evanjelickému a. v. farskému úradu v Galgagute. V roku 1760 žilo v obci 600 evanjelikov a 62 katolíkov. Hovorili slovensky a maďarsky. I keď počet v roku 1798 bol už 909, evanjelikov pribudlo len 56 (656), počet ostatných stúpil na 253. (MANGA 1978:7-10) V roku 1840 žilo v dedine 80 katolíkov (pravdepodobne Maďarov a Cigánov) a 1098 evanjelikov (pravdepodobne Slovákov). Keďže o 60 rokov neskôr (v roku 1902) sa už za Maďarov hlásilo 360 – 480 miestnych obyvateľov, možno predpokladať, že približne 300 – 400 z nich boli pôvodní slovenskí Veňarčania, resp. ich potomkovia.

V súčasnosti je väčšina obyvateľov dediny evanjelického a. v. vierovyznania, prítomní sú i rímsko-katolíci, v približne rovnakom zastúpení ako počas celého historického vývoja. „Slovensky čo vedia, najviac evanjelici. A katolíci, to boli tí chudobnejší. Seliaci ňi sa veľa katolíci. A ktorí sú, tí prišli.“ (žena, 1930) V priebehu prvej polovice 20. storočia sa v obci vyformovala aj baptistická cirkev, vplyvom repatriácie sa však oslabil a približne v polovici 90. rokov ako aktívne cirkevné spoločenstvo zanikla. Oslabil sa tak i potenciál miestnych Slovákov ako minority.¹¹ V dedine majú všetky tri cirkvi samostatný kostol, kaplnku, respektíve modlitebňu. I keď náboženská štruktúra v dedine je podobná, etnická identita evanjelických Veňarčanov sa zmenila i napriek tomu, že v obci nebaďať žiadne masívne migračné ani imigračné pohyby, ani významnú zmenu v počte obyvateľov. Stav je výsledkom procesu etnickej asimilácie.¹²

⁹ „Volakedy sme sa Veňarčania maďarsky naučili až v škole, ako teraz slovensky.“ (žena, 1935) „Doma sme sa zhovárali aj slovensky, aj uhersky, s bratom a rodičmi. So starými rodičmi len slovensky, lebo uhersky nevedeli. Keď som bol malý chlapec, celý Veňarec hovoril po slovensky, teraz asi 30 ľudí. Chodil som sa učiť do Budapešti za stolára. Býval som tam, v škole. Štyria sme boli Veňarčania, ale hovorili sme uhersky. Moje deti (36, 33 ročné) sa učili po slovensky v škole, ale už sa nepamätajú.“ (muž, 1954)

¹⁰ „Keď som bola dievka, rodičia chceli Veňarčana. Neradovali sa, keď som si vybrala Maďara. Ale potom viac neveňarčania prišli.“ (žena, 1935)

¹¹ Baptistická cirkev v Novohrade plnila dôležitú úlohu v pretrvávajúcom Slovákov. Z dôvodu preferovanej náboženskej endogamie a zachovávanía liturgie v slovenskom jazyku asimilovali v menšej miere.

¹² Slová Samuela Borovského o slovenských evanjelikoch mimo územia Slovenska začali byť aj pre Veňarčanov pravdivé v polovici

V priebehu prvej polovice 20. storočia sa už evanjelické bohoslužby striedavo konali v maďarskom a v slovenskom jazyku.¹³ Súčasný ev. farár pochádza z blízkeho Agárdu, ovláda a občas používa i slovenský jazyk, ale len mimo kostola. Okrem toho mesačne odbavuje Služby Božie v slovenčine dochádzajúca ev. farárka. No navštevujú ich len 3 – 4 ženy z najstaršej generácie. V evanjelickom kostole sa dodnes na Vianoce celý program odohráva dvojazyčne. Po službách vystupuje detský súbor s koledami. Odhaľuje sa ďalšia súvislosť konfesionálnej identity Veňarčanov – konfesionálna – súbor náboženských znakov a miera ich prežívania. Najsignifikantnejšia je v kontexte realizácie náboženských rituálov a návštevnosti bohoslužieb. Veňarčania poukazujú na všeobecný pokles návštevnosti bohoslužieb.¹⁴ Konfesionálna identita dnes už nemá také vzťahy s lokálnou a etnickou identitou, ani význam v živote Veňarčanov, ako pred dvoma a viacerými generáciami.

Kultúrna identita vyjadruje príslušnosť ku kultúre, čo sa vo Veňarci prejavuje najmä príslušnosťou k lokálnej kultúre. Byť Veňarčanom je vyjadrením aj kultúrnej identity. Významnou zložkou sú miestne kultúrne tradície, z veľkej miery prameniace zo slovenskej etnokultúry. V dedine existujú v dvoch sférach – inštitucionalizovanej a verejnej.¹⁵

Vo verejnej sfére sa dnes realizujú len v maďarskom jazyku (koledy, vinše, piesne). V relatívne autenticknej podobe ich zaznamenal a v roku 1978 publikoval Manga. Uvádza, že všetky zvyky sa už v tom čase udržiavali dvojazyčne („ktorý ako vedel, tak vinšoval“). Neskôr sa im venoval aj Krupa (1996-1998), ktorý slovenské vinše a iné jazykové prejavy zozbieral z kolektívnej pamäte najstaršej generácie slovenského pôvodu.¹⁶ V prostredí najstaršej, ale niekedy i strednej generácie vo Veňarci, je dodnes možné skúmať viaceré javy zvykoslovia (napríklad veľkonočné, vianočné obdobie, máje, priadky). Podrobnejší výskum by vytvoril ich súčasný obraz a umožnil sledovať proces transformácie v priebehu medzigeneračného prenosu v druhej polovici 20. storočia a na prelome tisícročí.¹⁷

20. storočia, v súvislosti so zmenami v spôsobe ich života: „Modlili sa po slovensky, lebo bývali v jednej izbe so starou mamou.“

¹³ „Vtedy vedel farár, Šulc Jenő aj maďarsky aj slovensky. Jeden týždeň tak, druhý tak. Jedna nedela slovenská, druhá maďarská.“ (žena, 1932) „Spoved' (konfirmácia – pozn. aut.) bola uhersky. 13 roční, 30 nás bolo, lebo v každej rodine bolo dve, päť detí. Nedelná škola bývala, kde sme sa učili náboženstvo, dva roky. Farár nás pripravoval, po uhersky, Služby v slovenčine bývali dopoludnia, uhersky rano. Dnes sa vedia modliť v slovenčine už len staré ženy a asi dvaja chlapi. Veľa ľudí chodilo do kostola vtedy. Aj baptisti dvaja, traja sú. Ostatní pomreli, asi 20 duší ich bolo.“ (muž, 1954)

¹⁴ „Keď som bola dievka, plný kostol býval. Dievky vpredu, mládenci na chóre. Mladí dnes už nechodia do kostola. Len starí.“ (žena, 1932)

¹⁵ K problematike vplyvu inštitúcií a inštitútov v prostredí dolnozemskejších Slovákov bližšie MICHALÍK 2013.

¹⁶ Podľa neho význam výskumu minoritného folklóru spočíva aj v tom, že folklór majority (v tomto prípade Maďarov) sa lepšie „ukazuje“ a chápe práve v kontraste/kontexte s minoritným (slovenským). Etnicita prináša nový špecifický „nános“ do starých/všeobecných folklórnych javov a prvkov.

¹⁷ Nasledujúce výpovede sú len orientačnou sondou k hlbšiemu štúdiu, pretože ich deskripcia si vyžaduje väčší výskumný priestor, aj iné zameranie príspevku.

Inštitucionálnu sféru vo Veňarci predstavujú folklórny súbor Rozmarín, detská folklórna skupina Guzsalyas, Slovenská menšinová samospráva a Oblastný dom. V slovenskom jazyku sa kultúrne tradície zachovali len ako scénicky spracované, prostredníctvom miestneho folklórneho hnutia. Folklórny súbor Rozmarín bol založený v novembri roku 1973 niekoľkými nadšencami, najprv ako spevácka skupina v rámci celoštátneho trendu zakladania tzv. pávích krúžkov. Na 20. výročie založenia dostal názov Rozmarín. Repertoár súboru je výsledkom zberu piesní a zvykosloví, najmä vďaka vtedajšej starostke Anne Hudecovej, rod. Siráckej (do roku 1997) a Juraja Matyáša, riaditeľa osvetového centra vo Veľkom Krtíši a vedúceho folklórneho súboru Bažalička v Dolných Plachtinciach a Pribeľciach.¹⁸ Tanečná časť Roz-

Veľká noc – „Viac skupín chodili k nám polievať. Uhersky len vinšovali. Zo všetkých koncov dediny. Lepníky, koláčičky, víno, pálenku dostali, deti farbené vajce a peniaze. Do kostola na Veľkonočnú nedeľu. Na Veľký piatok v čiernom len, aj od fašiangov po Veľkú noc v nedeľu do kostola len v čiernom.“ (žena, 1930) „Chodil som polievať ako chlapec. Vodou aj parfémom. Len uhersky všetci. Boli sme dvaja, štyria, išli sme kde sme chceli. Viac skupín, ale tu len Veňarčania. Aj dnes chodia. Kamarátkam, rodine. Deti peniaze, mladí vypit, aj zajesť – klobása, vajce.“ (muž, 1954)

Máje – „Boli. Vyrúbali mládenci strom. Topol. Dovená vďaka mládež, nedelilo sa. Uhersky sme sa zhovárali. Na 1. mája dievke na vydaj, aj kde boli dievke, všade máje stáli. V noci, aby nezbadali. Mojej dievke raz postavili (narodená v roku 1954 – pozn. aut.). 3 – 4 dni stál, potom sme rozrúbali a spálili v peci. Už to nie je. Býval ešte pred krčmou, pred domom kultúry, aj pri kostole, ale to už zakapalo.“ (žena, 1932) „Máje sa už nestavali. Ja sa nepamätám.“ (žena, 1930) „Máje boli, aj teraz sú, jeden, dva. Mládenci a dievky pri tom. Ja som išiel stavať, vtedy tri, aj päť májov. Dievkam, frajerke. Kamaráti. Ale len potichu. Aj mojim dcéram postavili. Aj tu (v novom dome – pozn. aut.), aj doma (v rodičovskom dome – pozn. aut.). Tri ráz za sebou. Dva, tri dni stál.“ (muž, 1954)

Priadky – „Prvýkrát som išla, keď som vyšla školu, 13-14 ročná. Najviac bolo 17 – 18 ročných, od 19 – 20 to bola stará dievka. Mládenci takí do 18 rokov, alebo po vojenčine. Ženy (vydaté) osobite mali priadky. Od novembra, do jari, dok boli konope. Staré ženy kde žili, tie vydali chyžu. Dievky doniesli drevo, petrolej, bôb, múku im za to. Dievok bolo aj 15 - 20. Vo viac domoch bývali priadky, troch, štyroch. Do 10. hodiny, niekedy aj do polnoci. Harmonikáš prišiel. V sobotu sa nepriadlo, mládenci chodili z medveďami (obliekli sa do kožušaka a na reťaz). A my so spevom na druhje priadke. Potme.“ (žena, 1935) „8 – 12 dievok nás bolo. Išli tam, na ktorom konci bývali. Dovená aj s Maďarmi, lebo uhersky sme sa rozprávali. Spievali sme aj slovenské pesničky. Mládenci chodili okolo lavíc, kde sme sedeli, brali nám vretená, niekedy aj kolovrat. Bol drahý, nemala každá svoj. Dcéra (narodená v roku 1954 – pozn. aut.), ona už nemala priadky.“ (žena, 1932) „Keď sme boli deti, chodilo sa na priadky. Ja som nechodila. Dcéra keď bola dievka (narodená v roku 1961) už sa nechodilo.“ (žena, 1930)

Kračún – „Chodili sme spievať po dedine na Kračún, aj Nový rok. O 6. – 8. hodine večer, 5 – 6 chlapcov, aj viac skupín. Z domu do domu. Dali nám 50 filérov, rodina forint. Dospelí išli spievať večer, do 10. hodiny. Potom večera. Len uhersky sme spievali. Do pivtora sme zišli, peniaze, víno nám dali. Aj deťom niekedy malý pohár vareného vína, zima bola. Aj koláče. Len chlapci, dievčatá nie. A mládež išla po domoch zbierať pre farára. To aj moje dcéry chodili.“ (muž, 1954)

¹⁸ „Začali asi 12 žien starších, harmonikár a jeden muž. Potom prišli aj mladší a stredná generácia. Začali robiť zvyky, ale potrebovali aj tanečné čísla. Jozef Budai, ako mladý tanečník, chodil na školenia na Slovensko, v 70. – 80. rokoch. Neboli tým všetci nadšení v dedine.“ (žena, 1957)

marína, pozostávajúca z mládeže, sa začiatkom 90. rokov rozpadla, resp. vystupovala len príležitostne. Medzitým sa začalo pracovať v škole s deťmi, vznikla detská folklórna skupina Guzsalyas. „V škole kolegyňa založila detskú folklórnu skupinu, okolo 1993. Boli aj na školení s deťmi v Hronci.“ (žena, 1957) Prvé pásmo boli Vianoce, kde vystupovalo viac ako 20 detí z 5. – 8. ročníka. Postupne pribudli aj mladší členovia. V roku 1996 svoj repertoár rozšírili o pásmo Detská svadba, lebo v neďalekej Banke na folklórnom festivale bola zadaná téma svadby. Okrem mimoškolskej činnosti bola cieľom vzniku súboru v škole aj snaha postupne si vychovať členov do Rozmarínu. V súčasnosti je v detskom súbore 22 – 24 detí vo veku do 14 rokov. Repertoár je väčšinou slovenský, zameraný na hry a pásma – novohradské tance, detské hry zo stredného Slovenska, východoslovenská trci polka, pásmo z Dolnej zeme. Rozmarín dnes pozostáva z 2 – 4 mužov a 8 – 12 žien. Repertoár tvoria najmä 30 – 40 minútové pásma v slovenskom jazyku – Vianoce/Kračún, Od Lucie do Kračúna, Svadba, Zábava na Štefana, Chodenie s kyseľom, Dožinky, Priadky, Regrútska rozlúčka, Nedelne popoludnie, Jarmok.

Rozmarín na národnostných a folklórnych festivaloch v Maďarsku alebo v iných slovenských dedinách v Maďarsku, reprezentuje nielen dedinu, ale aj maďarských Slovákov na podujatiach v zahraničí (vo Vojvodine, Poľsku), no najmä na Slovensku (napríklad Dolná Strehová, Hrušov, Dulovce). Ročne absolvuje 20 – 25 predstavení. Často ich sprevádza aj detský súbor. Aktuálny stav, význam a perspektívy folklórneho hnutia v dedine charakterizuje vyjadrenie jednej z vedúcich osobností: „Revitalizácia slovenčiny? Veď ani v maďarčine už pomaly nemá kto robiť v súbore. Samosprávny menšinový systém je veľmi dobrý, lebo môžeme získať prostriedky na naše aktivity. Angažovať sa tak môžu šikovní ľudia, čo chcú robiť. Ale teraz je ťažká doba, aj médiá a politika.“

V roku 1994 vznikla vo Veňarci Slovenská menšinová samospráva, ktorá spolupracuje s obecnou samosprávou na tom, aby sa v dedine podporovala výučba slovenčiny v škôlke a škole, fungoval súbor, dedina zapojila do cestovného ruchu v rámci Novohradskej župy a organizovali kultúrne podujatia.¹⁹ Obecná samospráva vytvorila a udržiava družbu s dedinou Hrušov na Slovensku, základná škola vytvorila spoluprácu so základnou školou v Dobrej Nive. Vo Veňarci sa organizuje Fašiangový bál, Spievanky a veršovanky detí v zrekonštruovanom kultúrnom dome. Najznámejším je Haluškový festival, ktorý dedinu významne reprezentuje. Stal sa podujatím s medzinárodnou účasťou. Vo Veňarci je Oblastný dom, kde sa nachádza múzeum krojovaných bábik (v replikách z pôvodných materiálov, približne 70 ks).

Socioprofesiálna identita je determinovaná zamestnaním/zdrojom obživy a spoločenským statusom. Obyvateľstvo Veňarca bolo vždy prevažne roľnícke. Prácu na vlastnom zriedka dopĺňala práca u bohatších gazdov v dedine, zväčša

¹⁹ K problematike významu kultúrnych podujatí a cestovného ruchu v rozvoji kultúry a mikroregiónu bližšie LENOVSKÝ – KURPAŠ 2013, DUBSKÁ – ZIMA 2012, ZIMA 2012.

na majeroch v chotári dediny a susedných obcí. Vzhľadom na geografické podmienky²⁰ bola doplnkovým zamestnaním aj práca v okolitých lesoch. Až do kolektivizácie začiatkom 50. rokov 20. storočia boli dobre situovaní strední roľníci oporou miestneho evanjelického a. v. zboru. Obrábali od 20 do 40 jutár zeme.²¹ Nezanedbateľným zdrojom príjmov a jednou z možností kontaktov bol predaj nadproduktu na trhoch v okolitých dedinách a mestách.²²

Pomerne stabilný počet obyvateľov obce počas celého jej historického vývoja súvisí z tradičným zdrojom obživy, ktorého realizácia vyžadovala istý počet ľudí. Nárazové práce sa riešili sezónarmi. Boli to prevažne Maďari, nezriedka si tu našli manželského partnera a zostali trvalo žiť v dedine. „*Manžel bol Maďar. Boli tu žať, v 1955-om, ako vojaci.*“ (žena, 1935) Spoločná práca Veňarčanov a sezónarov na pustatinách – majeroch bola jednou z príležitostí interetnických kontaktov a faktorom nástupu exogamie.

V roku 1961 vo Veňarci vzniklo poľnohospodárske výrobné družstvo. Mechanizácia poľnohospodárskej výroby a kolektivizácia znížila počet potrebných pracovníkov. Náhradou sa stali pracovné miesta vzniknuté industrializáciou v okolí, najmä mestách. Vzhľadom na pomerne dobrú dopravnú dostupnosť sa trvalé pracovné migrácie v dedine nevyskytovali vo významnej miere. Najrozšírenejšie bolo denné dochádzanie alebo týždňovky, čo sa nezmenilo dodnes. „*Do repatriácie ani jeden človek z osady nevystúpil. Potom húfy idú do Pešti, Vacova, Rétságú robiť.*“ (žena, 1932) Veňarskí muži tam pracovali ako priemyselní, remeselní a stavební robotníci. Od začiatku 70. rokov už približne 100 žien a 260 mužov pracuje mimo dediny (v Iklade, Berceli, Vacove, Kistarcsi, Budapešti). (MANGA 1978:37) Prejavilo sa to aj pomerne intenzívnou výstavbou rodinných domov v obci. V súčasnosti sú tieto lokality rozšírené o Balážske Ďarmoty a Pásztó.²³

²⁰ K problematike geografických podmienok ako faktora vývoja kultúry v prostredí lokality alebo mikroregiónu bližšie CHRASTINA 2011, alebo ŽABENSKÝ 2012.

²¹ „*Rodičia, Veňarčania, zo zemou robili. Mali sme skoro v každom kúte chotára zem, ale do téjesu zobrali šecku. Bohatí tu boli Hrnčiar, Pavčóci, Tisócki. Chudobní boli viacerí. Vela tu bývali v jednom dvore. Nielen rodina. Bývalo aj 5 rodín, hydina sa miešala, zvady boli.*“ (žena, 1932) „*Rodičia mali zem 2 hektáre, 2 kone a 2 kravy, to do družstva zobrali. Aj dve vinice – na Uží a Stará vinic. S bratom som chodil kopať. Aj tabak. Ten sme predali do Debrecínu, Šátoraújhely. Vela tu mali tabak. Traja, štyria išli dovena s traktorom odviezť. Oplatilo sa to pestovať.*“ (muž, 1948)

²² „*Na plác sme niesli 20 – 30 kilové batohy. Mak, orechy, zelenina, slanina, klobásy, vajcia, tvaroh, maslo. Najbližší v Berceli, ale aj do Vacova. Tam aj tí, čo mali kone, s obilím, aj dobytkom išli. Potom autobusom, 35 km, viaceré ženy spolu. Tu nebýval plác.*“ (žena, 1935) „*Z apovkou som chodil na jarmoky do Vacova. Žito, praste.*“ (muž, 1948) „*Mali sme aj husi. Išla som s rodičmi na jarmok do Pešti, na Garaj (dodnes existujúci trh, špecializovaný na predaj čerstvého mäsa a hydiny – pozn. aut.), keď išiel Kračún.*“ (žena, okolo 1950)

²³ „*Bol som stolár. Učil som sa vo Ferencvároši (časť Budapešti) v 1962 – 1965. Viacť, 10 z Veňarcu robili so mnou v Budapešti, aj inde. Opravovali sme okná, dvere. Potom sme robili cesty po krajine. Boli sme celý čapat (pracovná skupina – pozn. aut.) len Veňarčania. Starší sa aj slovensky rozprávali, mladší len uhersky. Najprv som vlakom chodil, na týždňovky. Potom autobusom do Pešti a každý deň domov.*“ (muž, 1948)

Relatívne novým fenoménom vo Veňarci je nezamestnanosť. Je výsledkom socio-ekonomického vývoja od 90. rokov 20. storočia, no prejavila sa až začiatkom 21. storočia. Miestni ju považujú za najväčšie negatívum. Jednou z mála možností zamestnania je drevársky závod v Berceli, kde sú zamestnaní aj niektorí zo slovenskej strany Novohradu. Komunálna sféra zamestnáva 35 zamestnancov na verejnoprospešné práce, no mesačná mzda vo výške približne 130 Eur za 8 hodinovú prácu denne nie je adekvátne ani postačujúca. Rozvojový program Štart podporuje 11 malých poľnohospodárov v tom, aby vôbec hospodárili. Za úspešný sociálny projekt sa považuje aj podpora 80 – 90 nezamestnaných obyvateľov obce, ktorí dostávali približne 80 eur mesačne, ak obrábali záhradu alebo pole. Od obce dostali osivo a náradie.²⁴ Súčasná ekonomická a následne aj sociálna situácia vo Veňarci je taká, že rodina má nezriedka mesačný príjem vo výške 100 Eur. Preto Veňarčania vidia riešenie v rozvoji turizmu a revitalizácii poľnohospodárstva, čo však závisí aj na podpore „zvonka“ a dostatku pracovných príležitostí mimo dediny pre ostatných. Iným riešením je odchod do mesta alebo do zahraničia, o čo sa opierajú najmä vízie mladej generácie.

Záver. Urýchlenie jazykovej asimilácie slovenských minorít v Maďarsku v druhej polovici 19. a 1. polovici 20. storočia, prostredníctvom náboženstva a školstva, urýchlilo aj etnickú asimiláciu a spôsobilo zmenu ich etnickej identity, evidentnú v súčasnosti. Vzhľadom na klesajúcu konfesionalitu ako všeobecný celospoločenský trend a v priebehu 2. polovice 20. storočia etablovanú podporu minoritného školstva a kultúry, sa v súčasnosti ich asimilačný vplyv znižuje. Navyše, na kultúrnu asimiláciu to, v kontexte bilingvizmu alebo jazykovej výmeny, pri zachovaní silnej lokálnej identity a kultúry, nemusí mať rovnaký vplyv. Pre príslušníkov dolnozemskej slovenskej minority sú veľmi dôležité vlastenectvo a občiansky princíp. Vzhľadom na ich chápanie majoritou a riešenie praktických otázok každodenného života sa v minoritných spoločenstvách niekedy prejavujú ako faktor etnickej asimilácie a transformácie etnickej identity. Relatívne nové trendy vo formovaní identity príslušníkov minority sú myšlienky, vízie, aktivity a projekty revitalizácie historicky veľmi významnej regionálnej identity. V Novohrade majú navyše charakter cezhraničnej spolupráce, čo v kontexte aktuálnej kultúrnej a regionálnej politiky EÚ zvyšuje potenciál a reálne možnosti získať pre ne podporu. (Je však potrebné brať na zreteľ, že revitalizácia všetkých historických princípov bývalých žúp/kultúrnych regiónov so sebou neprináša automaticky aj podporu minoritnej kultúry ako etnickej.) Endogamiu, ako dôležitý stabilizačný nástroj prežitia minority, je potrebné diverzifikovať na náboženskú, etnickú a lokálnu, lebo v reálnom prostredí je faktorom

²⁴ „*Pred 5 – 6 rokmi chodili sem vykupovať jahody, maliny a ríbezle. Dnes zriedkavo, ale ešte sú čo pestujú.*“ (žena, 1935) „*Zbierame slivke na košť (konzumáciu) gazdovi, aj maliny. Za peniaze. Za 70 forintov kupujem slivke na páleno, za 150 na zaváranie. Na Kálove jesto pálenica, aj tu bola, v židovskej krčme, ale už zrušili.*“ (muž, 1948) „*Zeleninu, uhorky som predal, vykupovali. Ovocie – robíme pálenku, deťom výživu, lekvár, zavárame.*“ (muž, 1954)

formovania viacerých, ale nie vždy všetkých kontextov identity. Pri štúdiu komplexnej identity príslušníkov etnických minorít sa zameraním len na etnické súvislosti nevytvorí jej komplexný obraz ani genéza. Nikto z nich totiž nežije len ako Slovák alebo Maďar. K pochopeniu identity Veňarčanov je nevyhnutné vidieť ich aj ako obyvateľov dediny v maďarskej časti Novohradu, ktorá sa borí s nezamestnanosťou, má jednotlivcov, ktorí sú aktívni na kultúrnom poli, vlastnú náboženskú aj etnickú genézu a históriu, a z nich vychádzajúce plány a perspektívy.

Literatúra a pramene:

- MANGA, J.: *Z minulosti Veňarcu*. Vydavateľstvo učebníc: Budapešť, 1978.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje I. Jeseň, predvianočné obdobie*. Békešská Čaba, 1996.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje II. Vianoce – Nový rok – Tri krále*. Békešská Čaba, 1997.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje III. Predjarie – Jar – Leto – Dni v týždni*. Békešská Čaba, 1998.
- DIVIČANOVÁ, A.: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. Békešská Čaba – Budapešť, 1999, ISBN 963 03 6913 3.
- ČUKAN, J.: *Dolnozemská enkláva ako špecifický kultúrny systém*. In: *Svedectvá slovenského dolnozemského bytia: aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Zborník prác z rovnomeného medzinárodného seminára, ktorý sa konal v Nadlaku 16. – 17. marca 2012. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, ISBN 978-973-107-083-4, s. 15-20.
- MICHALÍK, B.: *Determinujúce aspekty spolkovej činnosti dolnozemských Slovákov*. In: *Acta Nitriensiae 14 : reprezentačný zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre*. Nitra : UKF, 2013, ISBN 978-80-558-0250-3, s. 151-158.
- LENOVSKÝ, L. – KURPAŠ, M.: *Kultúrny kapitál dolnozemských Slovákov*. In: *Dolnozemskí Slováci. Hranice určenia : zborník prác z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v dňoch 15. – 16. marca 2013 v rumunskom Nadlaku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, ISBN 978-973-107-087-2, s. 41-49.
- DUBSKÁ, M. – ZIMA, R.: *Teoretické a praktické otázky marketingu destinácie cestovného ruchu*. In: *Tourism-support and cooperation, 2nd part : Podpora spolupráce v oblasti cestovného ruchu, 2. časť*. Nitra : Mesto Nitra, 2012, s. 31-34.
- CHRASTINA, P.: *Kontexty kultúrnej difúzie*. In: *Studia Historica Nitriensia 15*. Nitra : UKF, 2011, ISBN 978-80-8094-836-8, s. 87-98.
- ŽABENSKÝ, M.: *Model klasifikácie historických krajinných štruktúr*. In: *Universitas Trenchiniensis : zborník príspevkov z 9. medzinárodnej študentskej vedeckej konferencie, konanej 14. júna 2012 v Trenčíne*. Trenčín : TnUAD, 2012, ISBN 978-80-8075-540-9, s. 130-134.
- ZIMA, R.: *Marketingová komunikácia a kultúrne dedičstvo*. In: *Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte*

konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu: zborník z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala 28. 9. 2012 na pôde Nitrianskeho samosprávneho kraja. Nitra : UKF, 2012, ISBN 978-80-558-0167-4, s. 114-122.

Informátori:

Anna Šinková, nar. 1935
 Ruženka Komjáthiová, nar. 1957
 Mária Nedelická, nar. 1932
 Ján Meliš, nar. 1948
 Meliš Jánosné, nar. okolo 1950
 Ján Kollár, nar. okolo 1930
 Kollár Jánosné, nar. okolo 1930
 László Krizsán, nar. 1954

Kontakt:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
 KMKaT FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 01 Nitra
 E-mail: llenovsky@ukf.sk

Veňarec – kontexty tradičnej kultúry s akcentom na staviteľstvo

Jaroslav Čukan – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: maďarský Novohrad, tradičné staviteľstvo, dekoratívne stvárnenie štítov, stavebné materiály, stavebné techniky

Abstract: Traditional architecture as an important component of the material and technological culture is at first sight a distinct identifier of economic situation, social status, but often even of occupational, confessional and ethnic parameters of its creators, owners and users. Residential, economic, technical and social objects often reveal geographical contexts as well. Regional and local characteristics in traditional architecture can be within a specified period of time dependant on the presence of exceptional creators. The aim of the present paper is to point to the contexts of traditional culture with the emphasis on architecture in specific village Veňarec.

Úvod. Tradičné staviteľstvo ako významná zložka materiálno-technologickej kultúry je na prvý pohľad zreteľným identifikátorom ekonomickej situácie, sociálneho statusu, ale aj profesijných, konfesijných a etnických parametrov jeho tvorcov, majiteľov a užívateľov. Obytné, hospodárske, technické aj spoločenské objekty neraz prezrádzajú i geografické kontexty. Regionálne a lokálne charakteristiky v tradičnej architektúre sa môžu v konkrétnom časovom období odvíjať aj od prítomnosti výnimočných tvorcov; napríklad drevárski robotníci z pily v Liptovskom Hrádku vytvorili v 1. tre-

tine 20. storočia neopakovateľný komplex štítov obytných domov v Liptovskej Porúbke; rôzne kategórie stavebných robotníkov z hornoliptovských dedín, ktorí stavali v priebehu 19. storočia a 1. štvrtiny 20. storočia Budapešť, vytvorili v rurálnom horskom prostredí Liptova výnimočnú secesnú výzdobu murovaných domov a murovanej sakrálnej architektúry; tesárski majstri postavili v slovenskom pohraničí severovýchodného Slovenska desiatky rímskokatolíckych, evanjelických a.v. a predovšetkým gréckokatolíckych (dnes už aj pravoslávnych) drevených chrámov, ktoré sú pýchou kultúrneho dedičstva Slovenska, ale aj širšieho európskeho priestoru.

Tradičná kultúra Novohradu. Novohrad je región s najpočetnejšími lokalitami so slovenským obyvateľstvom na území Maďarska. Je to prirodzené vzhľadom na slovensko-maďarskú etnickú hranicu, vzniknutú po príchode maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny, na priestorovú blízkosť so Slovenskom a obojsmerné migračné pohyby, ku ktorým dochádza stovky rokov (najmä sezónne poľnohospodárske práce smerujúce zo severu na juh, obchádzky slovenských drotárov, pracovné migrácie baníkov, útek maďarského obyvateľstva do severných žúp pred Turkami, kolonizácia do južných žúp po skončení tureckej expanzie, ktorej súčasťou bol aj návrat maďarských imigrantov z horného Uhorska, obchodné aktivity v rámci jarmokov, kde sa stretávali obchodníci aj kupujúci bez rozdielu etnickej príslušnosti, výmena detí ako predpoklad ekonomických aktivít, výmena obyvateľstva po 2. svetovej vojne, voľný pohyb obyvateľstva po vstupe krajín do Európskej únie). Sú to dôležité faktory formovania kultúry, ktoré popri rovnorodých geografických podmienkach vplývali na vznik mnohých všeobecne rozšírených kultúrnych javov. V Novohrade ich sledujeme u slovenského aj maďarského obyvateľstva a sotva možno hovoriť o zreteľnej etnokultúrnej hranici. Konfesionálna, pomer početnosti občanov so slovenskou a maďarskou etnickou identitou a kompaktnosť slovenských sídel, konkrétne prírodné podmienky a možnosti zamestnania, poloha vzhľadom k iným lokalitám so slovenskou minoritou a k jarmočným mestám, psychické usporiadanie členov lokálneho spoločenstva, vzťah k materinskému jazyku a sila vedomia historického pôvodu, odvíjajúca sa napríklad od prítomnosti osôb (kňaz, učiteľ, schopní a obetaví pracovníci spolkov), kvalita spolužitia s príslušníkmi majoritného národa, no aj mnohé iné súvislosti sa pričínili o výskyt neopakovateľných kultúrnych hodnôt v každom minoritnom prostredí. Na základe týchto skutočností a krátkej výskumnej sondy do medzilokálnych kontaktov a tradičného staviteľstva počas národopisného výskumného tábora v roku 2013 možno konštatovať, že kultúra Veňarca s prevahou slovenského evanjelického obyvateľstva obsahuje všeobecne sa vyskytujúce aj špecifické kultúrne črty. Porovnávanie umožňuje poznať a chápať podobné/rovnaké i rozdielne z aspektu etnického aj geografického, ale zároveň pôsobí na uvedomenie si vlastnej etnickej a lokálnej osobitosti. Uvedomujeme si, že náš príspevok má predovšetkým informatívny charakter.

Absentovala heuristika, zamerali sme sa na prieskum terénu a prezentované údaje sú väčšinou bez širších súvislostí. Viaceré kultúrne javy sme síce zaznamenali, no na ich dôkladnejšie objasnenie nám chýbal dostatočný časový priestor.

K podstatným kontextom etnokultúrneho charakteru veňareckých Slovákov patrí nízka natalita, respektíve aj v slovenskom Honte a Novohrade známy princíp obmedzenej sexuálnej reprodukcie. *Kto mal menej detí, vysmievali sa tým, čo mali viac detí a takí sa potom hanbili a boli chudobní.* Malý prirodzený prírastok znamenal, že lokálna, a dokonca ani etnická endogamia nemohla byť vo Veňarci normou. Nízky počet potenciálnych manželských partnerov si každoročne vyžadoval aj medzilokálne sobáše. Nevesty odchádzali z dediny výnimočne, do Veňarca prichádzali len v malom počte. Vzhľadom na potrebu práce v poľnohospodárstve boli početnejší cudzí prístupníci. Pochádzali obyčajne z najslabších sociálnych vrstiev z okolitých majerov, alebo z dedín so slovenským obyvateľstvom, ale evanjelického vierovyznania. Radi sa priženili do majetnejšej rodiny a stali sa gazdami.¹

Príslušníci najslabšie situovaných sociálnych vrstiev pracovali na miestnom veľkostatku ako bíreši. V roku 1950 bolo založené roľnícke družstvo a jeho prví členovia pochádzali práve z nemajetných rodín a do družstva neprišli žiadny majetok.

V prípade, že do Veňarca prišiel prístupník maďarskej národnosti, väčšinou sa asimiloval. Ak si však do smrti zachoval maďarský jazyk, deti vyrastali v slovenskom prostredí a rozprávali jazykom matky. Aj počas nášho výskumu sme stretli priženených mužov v pokročilom veku, ktorí dokázali komunikovať len v maďarčine.

Vo Veňarci sú najpočetnejší Slováci evanjelického vierovyznania. Evanjelici a.v. sú aj Maďari, no len Cigáni sú rímskokatolíci. Nepostrehli sme výraznejšiu sociálnu a kultúrnu odlúčenosť, ale na cintoríne je evidentné manifestovanie vysokého socioprofesionálneho statusu rómskych murárov.

Cieľom nášho príspevku je upozorniť na výnimočný kultúrny jav – na dekoratívne stvárnenie drevených (doštených aj pletených) a murovaných štítov obytných domov v dedine so slovenským obyvateľstvom v maďarskom Novohrade.²

¹ Vzhľadom na obmedzené možnosti archívneho výskumu sme v cirkevnej matrike vyhodnotili len manželských partnerov z posledného desaťročia 19. storočia. V priebehu 10 rokov od roku 1890 do 1899 je v matrike zaznamenaných 111 sobášov. Z 222 sobášených bolo 176 miestnych neviest a ženíchov, čo predstavuje 79,2 %. Domácich neviest bolo 98 (88,3 %), ženíchov 78 (70,3 %). V sledovanom období si Veňarčania vybrali manželského partnera z 19 lokalít; medzilokálne príbuzenské vzťahy vznikli sobášmi prístupníkov so 17 obcami, nevesty prišli z 8 lokalít. Z cudzích lokalít sa najčastejšie objavujú Acsa (6+1), Szirák (5+1), Kijaro puszta (2+3), Guta (4+0), Bér (1+2), Erdo Kurt (3+0) a Hajnal puszta (1+2). V získavaní údajov sme ďalej nepokračovali, lebo bez pomoci sme nedokázali lokalizovať všetky pustý a majere – ku ktorým obciam administratívne patria, kde presne sú situované (Gábor major, Jobbágyi puszta, Hajnal p., Makó p., Farkas Berki p., Kijaro p., Uzsa p., F. Saslós p.). Ako miesto narodenia manželského partnera sú aspoň jeden raz uvedené aj Bal. Ďarmoty, Ecseg, Makó, Bágyon, Kiskér, Kis Uzsa a Jého.

² J. Manga v kapitole Dom a jeho zariadenie (1978, 15 – 32) tento špecifický kultúrny jav nereflektuje.

Písomnú, fotografickú i kresbovú dokumentáciu sme spracovali v rámci krátkodobého Národopisného výskumného tábora, ktorý zorganizoval Výskumný ústav Slovákov v Békésskej Čabe v júni 2013.

Tradičná architektúra Veňarca. Tradičnú architektúru a vývoj staviteľstva vo Veňarci determinujú prírodné podmienky a stupeň ekonomického rozvoja, ktorý výrazne ovplyvňuje aj technologický pokrok vo využívaní stavebných materiálov a techník. Dekoratívne stvárnenie štítov je výsledkom dlhodobého vývojového procesu, snahou staviteľa/majiteľa odlišiť sa od svojich susedov, zviditeľniť sa. Je to prekvapujúce, lebo pre agrikultúrne prostredie je charakteristická konformita, záväzné dodržiavanie miestnych kultúrnych vzorov v správaní i v prevažnej väčšine iných oblastí spôsobu života. Odchýlky od kultúrnych vzorov, ktoré sú viditeľné na prvý pohľad (staviteľstvo, odev), možno považovať za neštandardné riešenie, lebo v množstve iných prípadov je nekonformnosť predmetom sankcií. Krátka sonda do problematiky všetky kontexty neobjasnila, no naznačuje, že architektonicko – výtvarné riešenie priečelí domov súvisí v druhej tretine minulého storočia s prítomnosťou miestnych murárskych majstrov z cigánskej/rómskej etnokultúrnej minority. Náhrobné kamene zosnulých remeselníkov so znázornenými murárskymi artefaktmi, no aj honosnosť pomníkov na cintoríne dokazuje, že boli v lokálnom spoločenstve všeobecne uznávaní a vážení. Sú tiež predmetom spomienkového rozprávania miestnych obyvateľov z majoritnej skupiny, ktorí sa o majstroch z cigánskej minority vyjadrujú pozitívne a ich dielo považujú za jeden z faktorov lokálnej identity.

Náhrobný kameň murárskeho majstra Jonás Lajos 1912 – 1974, kladivo a varecha.

Zdroj: Kurpaš, 2013

V dedine sa väčšinou stretávame s tradičným typom dolnozemskeho domu s verandou – *postenou/gongom* a dispozičným usporiadaním *na front* (s prednou izbou do ulice) a s radením: predná izba – pitvor – zadná izba – komora. Hospodárske budovy nasledovali za obytnými časťami pod spoločnou strechou. Za komorou bola situovaná *cieňa, konic* – maštal a chlievy. Vo dvore registrujeme aj ďalšie hospodárske a technické objekty – sušiareň na kukuricu – čardák/

góre, udiareň, kuríny, letnú kuchyňu a studňu. Studne boli pôvodne vymurované kameňom, od konca 60. rokov sa postupne uplatňovali betónové skruže. Charakter zástavby dvora, jeho členenie a veľkosť záviseli od terénu, sociálneho postavenia gazdu, od počtu detí a isto aj od ďalších faktorov. Najstaršie domy boli *nabíjanie* zo žltacky alebo červenačky. Išlo o hlinu, ktorá bola kvalitatívne najvhodnejšia na nabíjanie aj na zhotovovanie surovej tehly – *válkov*. *Nabíjanie* sa vo Veňarci stavali do 40. rokov minulého storočia.³ *Blato* z červenačky a pliev sa nabíjalo medzi debnenie. Rohy boli spevňované slamenými povrieskami alebo viničnými prútmi. *Blato* sa využívalo aj na *zapúšťanie* podlahy v obytných domoch a hospodárskych objektoch. Do blata pridávali aj konský trus. Drevené podlahy sa začali vo všeobecnosti objavovať v druhej polovici 20. storočia.

Náhrobný kameň murárskeho majstra Dombi József 1944 – 1991, kladivo a varecha.

Zdroj: Kurpaš, 2013

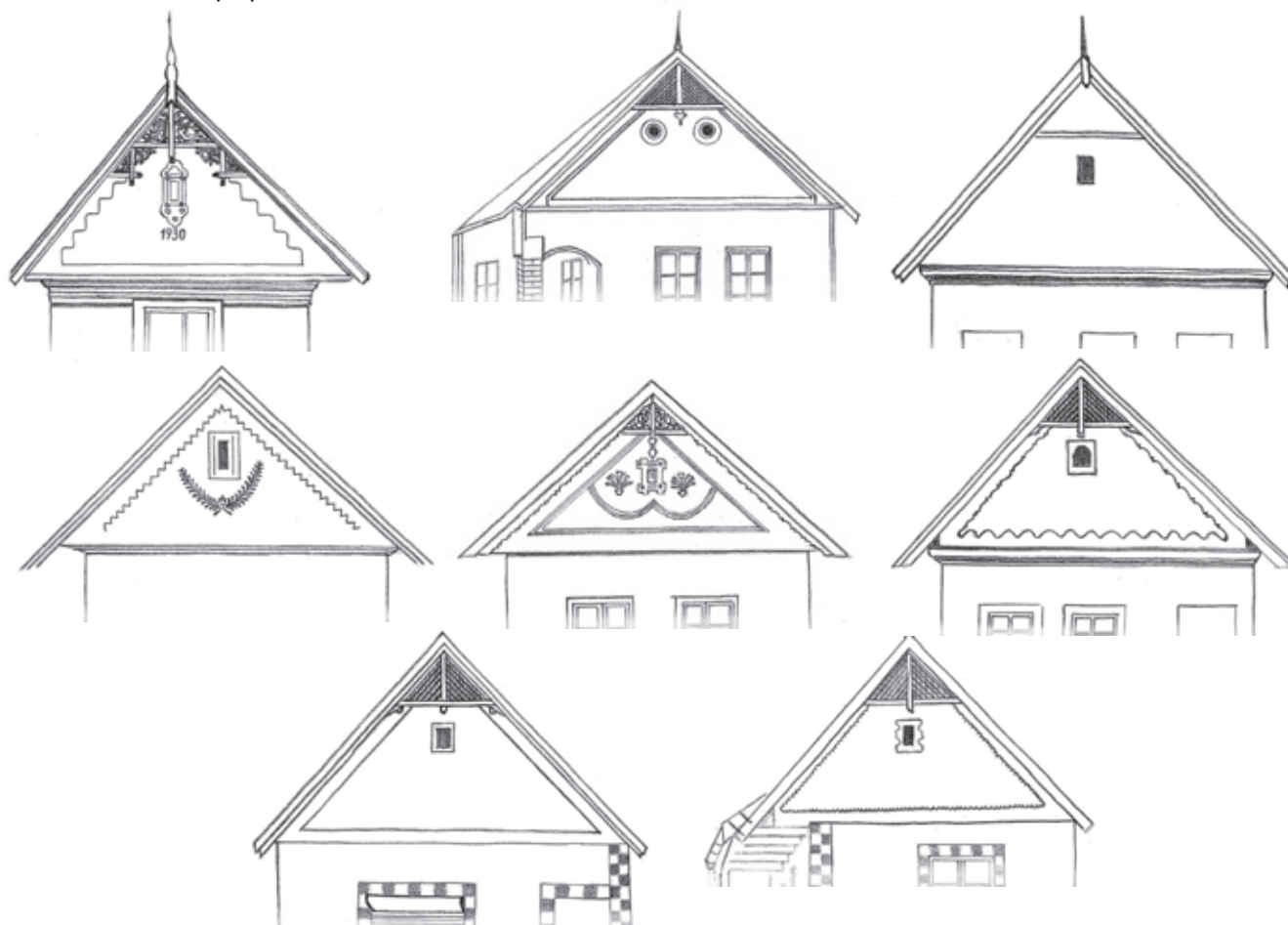
Domy z nepálenej tehly sa stavali dlhšie ako nabíjané, takéto novostavby registrujeme ešte aj v 60. rokoch minulého storočia. *Války* si vyrábali rodiny svojpomocne alebo ich kupovali od Cigánov, ktorí si touto činnosťou privyrábali. Nakopanú hlinu nosili na zarovnané miesto neďaleko jamy vo *filpáskoch* – košoch, polievali ju vodou, miešali s plevami a miesili nohami. *Blato* nakladali a tlačili do drevených foriem, vyklopené tehly nechali obschnúť, ukladali ich *do štósov* a nechali vysušiť.

Prírodné prostredie sa výrazne podpísalo aj pod inú charakteristickú črtu miestneho staviteľstva. Existencia bane neďaleko dedinského cintorína umožňovala využívať na stavbu kameň aj kvalitnú hlinu. Bolo tak možné stavať domy z kameňa aj kombinované z *válkov* a z kameňa.

Využívanie stavebných materiálov a techník bolo podmienené ekonomickou situáciou staviteľa. Pod niektorými domami boli kamenné základy, ktoré zvykli kopať do hĺbky *na meter* a podklad tvorila utlačená zem. Kameň spájali *blatom*. Až neskôr – od 60. rokov začali kameň v základoch zalievať betónom a pálenú tehlu murovali maltou. Do konca

³ Manga používa termín „dom s ubíjanými stenami“. Píše: „V r. 1956 bolo vo Veňarci ešte pomerne veľa domov s ubíjanými stenami, v ktorých bola iba jedna izba, pitvor, kuchyňa a komora“ (1978, 24).

Variabilita štítov obytných domov vo Veňarci:

Autorka kresbovej dokumentácie: Mgr. Daniela Bačová, 2014

2. svetovej vojny sa vo všeobecnosti murovalo nepálenou tehloou, pálenú používali len najbohatší gazdovia. Hlavným stavebným materiálom na obytné domy pre všetky sociálne vrstvy sa pálená tehla stala od začiatku 70. rokov.

Materiál sa kupoval napríklad v Peňanoch, Gute, Versegu, Romháni alebo Balážskych Ďarmotách.

Stavebné drevo bolo väčšinou dubové, agátové a smrekové. Na prvý pohľad je viditeľné na prístenných stĺpoch aj na drevených štítoch. Informátori spomínajú, že v dedine sa pôvodne stavali aj drevené domy, ktoré sa však nezachovali.⁴

Strechy domov vo Veňarci boli do konca 50. rokov 20. storočia pokrývané slamou alebo trstinou. *Slamené šupkovie* – *snopce* vystriedala v 60. rokoch škridla z pálenej hliny. Základ krovu tvorila hlavná pozdĺžna hrada, zakresaná do priečnych múrov a uložená centrálne. *Hriadky* zakresávali do *pomúrnic*. Do *hriadiok* čapovali páry *rohov*. Strop kládli väčšinou doštený, pričom dosky prekládali, aby sa z *paláše* nesypala hlina. Stropné dosky zvykli omazávať z oboch strán blatom a ako tepelný izolant na ne nakládli snopky trstiny či slamy. Charakteristickou črtou krovov sú vikiere, ktoré slúžili ako vstup do podkrovia. Nad hospodárskymi budovami boli *sečkarne* na uskladnenie sena a sečky. Vchádzalo sa do

nich dreveným neprikrytým rebríkom, ktorý bol v niektorých prípadoch ohradený provizórnymi latovými stenami, aby sa pri zhadzovaní sena nerozsypalo. Na *paláš* nad obytnou časťou domu sa vchádzalo schodmi nad komorou.

Záver. Najstaršie štíty, no aj niektoré celé hospodárske objekty, boli vypletané z vrbového prútia. Pletené štíty postupne vystriedali doštené, ktoré prevládali ešte v 60. rokoch 20. storočia. V období výskumu boli už len ojedinelé. Murované štíty a ich výzdoba – *cifra*, tvoria významnú črtu tradičnej architektúry. V interiéroch aj v exteriéroch budov možno zaznamenať široké spektrum ozdobných prvkov. Tvoria ich napríklad vŕočená, vetracie okienka, hálky, svetské a náboženské ozdoby, kukly, špalety – ozdobné okenice. Vo väčšine prípadov tvoria jedinečný originálny rukopis murárskeho majstra a poukazujú na potrebu gazdu odlíšiť sa.

Zoznam informátorov

Krajč Rozália, 1936

Hipská Zuzana, 1946

Križan Šándor, 1953

Láska Pál, 1953

Tuskan János, 1930

⁴ Porovnaj Manga 1978, 15 a n.

Literatúra a pramene

MANGA, J.: *Z minulosti Veňarcu. (Štúdia). Vydavateľstvo*

Učebníc. Budapešť 1978.

Kniha sobášnych od roku 1838. Ev. a.v. farský úrad Ványarc.

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: mkurpas@ukf.sk

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: jcukan@ukf.sk

Rekonštrukcia historickej krajinnej štruktúry (na príklade kultúrno-krajinnej vrstvy Bojnice v roku 900)

Marián Žabenský

Kľúčové slová: kultúrna krajina, historická krajinná štruktúra, Bojnice, rekonštrukcia krajiny

Abstract: The paper deals with the reconstruction of the historic landscape structure during the period of Great Moravia. It displays the state of landscape structure on the case study of the town Bojnice around the year 900. The reconstruction is created mostly on the basis of the significant amounts of archaeological findings and research results published in the literature.

Úvod. Archeologické nálezy a nové poznatky o dejinách Veľkej Moravy umožňujú prostredníctvom výrezov (transektov) kultúrnej krajiny uskutočniť čiastočnú kultúrno-historickú rekonštrukciu krajiny Bojníc približne v roku 900.

Pred kultúrno-historickou rekonštrukciou krajiny je nevyhnuté uviesť niektoré významné historické udalosti, ktoré predchádzali skúmaným skutočnostiam – obdobiu, kedy boli Bojnice súčasťou Veľkej Moravy. V rokoch 567-568 vtrhli do Karpatskej kotliny Avari, ktorí kultúrne ovplyvnili Slovanov (napr. existencia súkromného vlastníctva). Slovanovia sa voči ich nadvláde neskôr vzbúрили. Do vojny zasiahol aj franský kupec Samo, ktorý neskôr zjednotil slovanské kmene. V rokoch 658-659 Samo zomiera a zaniká aj jeho ríša. V rokoch 791-796 sa Slovanom spolu s Frankami podarilo rozvrátiť ríšu Avarov. Prvý známy kresťanský *kostol* v strednej a východnej Európe bol postavený pravdepodobne v roku 828 v Nitre. V rokoch 833-836 vzniká Veľká Morava pripojením Nitrianskeho kniežatstva k Moravskému kniežatstvu. S rokom 863 sa spája príchod

Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. V roku 908 bola Veľkomoravská ríša rozvrátená a zanikla. Maďari sa začali postupne usadzovať v južných častiach Slovenska. V roku 907 vyhrali bitku pri Bratislave proti Bavorom. V tejto bitke sa Slovanovia už nespomínajú. V Bojniciach, vďaka ich odľahlej polohe, mohli Slovanovia kontinuálne prežívať (formou kmeňového zväzu) bez výraznejšieho vplyvu Maďarov ešte aj v 10. a 11. storočí. S touto domnienkou sa stotožňuje aj Kováč a kol. (1967:32) a Kučera (2002:77-82).

Vymedzenie skúmaného územia. Objektom výskumu je kultúrna krajina, ktorá sa rozprestiera v skúmanom území. Mesto Bojnice je súčasťou okresu Prievidza, ktorý zaberá väčšiu časť Hornej Nitry. Skúmané územie bolo vymedzené v súlade s tromi aspektmi – geomorfologická skladba lokality, kultúrno-historický vývoj (Bojnické panstvo) a súčasné administratívno-správne členenie. Územie je budované druhohornými usadeninami strážovského príkrovu (svahové časti) a paleogénnymi morskými usadeninami, ktoré vyplňajú zlomovú líniu deliacu pohorie Malá Magura (podcelok Strážovských vrchov) a Prievidzskú kotlinu (podcelok Hornonitrianskej kotliny).

Metodika výskumu. Metodika výskumu kultúrnej krajiny vychádza z problematiky multitemporálnej analýzy transektov kultúrno-krajinných vrstiev (bližšie ŽABENSKÝ 2013:265-286). Súvisiacimi kontextmi problematiky sa zaoberajú aj CHROMÝ (1999:267-278), CHRASTINA (2011:167-183) – historická geografia, OŤAHEL, HRNČIAROVÁ a KOZOVÁ (2008:70-71) (kultúrna geografia), PETROVIČ (2005) – krajinná archeológia a MUCHOVÁ (2013:199-204) – krajinné plánovanie. V prípade výskumu kultúrnej krajiny v Bojniciach v období Veľkej Moravy bol vypracovaný doplnkový transekt kultúrno-krajinnej vrstvy, a to prevažne na základe archeologických nálezov, dochovaných správ a publikácií zaoberajúcich sa problematikou histórie. Podľa platnej metodiky sa všetky nové prvky v krajine, ktoré majú charakter topickej úrovne krajiny, vyznačujú červenou farbou.

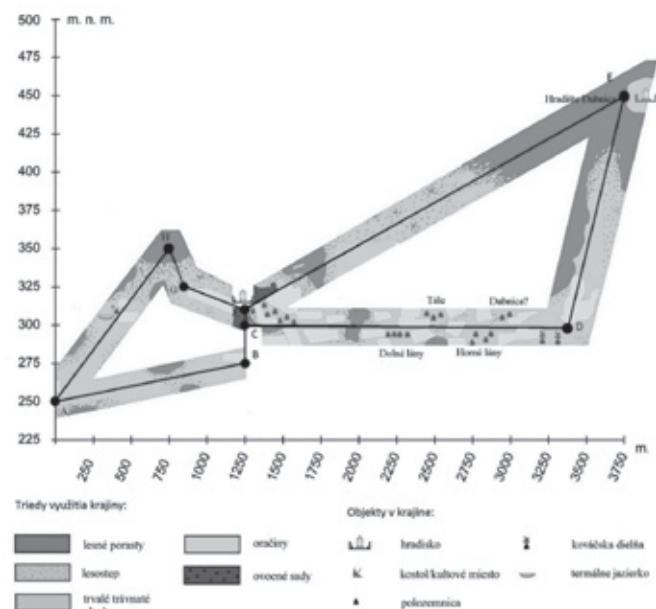
Vzhľad krajiny okolo roku 900

Výrez krajiny AB prechádza cez územie, ktoré sa rozkladalo v oblasti ústia Teplého potoka do rieky Nitra (250 m n. m.), ďalej postupuje cez južne orientovaný svah a končí na mieste vstupu do Prepoštskej jaskyne (275 m n. m.). K tomuto územiu nie sú dostupné relevantné archeologické nálezy. Z tohto dôvodu sa tu predpokladá výskyt trvalých trávnych porastov v ústí rieky. Dobytok sa pásaval v blízkosti riek, kde bola najúrodnejšia pôda, ktorá sa z dôvodu častých záplav využívala iba ako pasienky. V archeologických záznamoch nenachádzame relevantné informácie o existencii obydli v tejto oblasti. Z tohto dôvodu tu umiestňujeme prevažne trávnaté a lesné porasty.

Výsek krajiny BC predstavuje skalný masív Prepoštskej jaskyne s prevýšením približne 25 metrov. **Transekt krajiny**

CD predstavuje územie dnešného námestia a prechádza po línii dnešnej Školskej ulice, ktorá spája Bojnice s mestskou časťou Dubnica.

Transekt kultúrno-krajinnej vrstvy zobrazujúci približný stav Bojníc v roku 900

Zdroj: Marián Žabenský, 2014

Dominantou celého územia bolo hradisko nachádzajúce sa na dnešnej hradnej (travertínovej) kope. Podľa Kováča a kol. (1967:26-32) využili Slovania už existujúce hradisko Púchovskej kultúry, ktoré bolo podľa potrieb upravené. Slovanské kompaktné osídlenie tu bolo pravdepodobne prítomné už v 6. storočí.

Podľa správy franského špióna mnícha Rudolfa z 9. storočia bolo hradisko v tomto období spoločenským centrom života Slovanov a zároveň útočiskom pre obyvateľstvo zo širšieho okolia. Vzhľad slovanských hradísk možno určiť aj na základe informácií od utečenca Ibrahima Ibn Jakuba, ktorý prišiel na naše územie zo Španielska a podľa ktorého „väčšinu svojich hradov stavajú Slovania takto: zájdu na lúky, bohaté na vodu a kroviny, vyznačia kolíkmi okrúhle alebo pravouhlé miesto do podoby alebo rozsahu hradu, ktorý zamýšľajú postaviť, vykopú dookola priekopu a vykopenú zem navršia pričom ju spevňujú plotmi a stĺpmi na spôsob bastiónov, až kým múr nedosiahne zamýšľanú výšku. Na tej strane, kde chcú mať vchod do hradu, vymerajú hradnú bránu a cez ňu sa potom po drevenom moste dostanú do hradu.“ (KUČERA 2002:59)

Hradisko v Bojniciach muselo byť dostatočne veľké na to, aby sa v ňom mohli ukryť všetci obyvatelia z okolia. Vzhľadom na existenciu troch hradísk v línii dlhej približne 5 km (hradište Dubnica, hradisko Bojnice, hradisko Prievidza – časť Hradec) možno predpokladať, že v lokalite bola pomerne vysoká hustota osídlenia. Hrad bol ohradený dvojitoú drevenou palisádou, kde bola nasypaná zemina, kamene a iný materiál. Táto stavba bola

spevnená priečnymi brvnami a šikmými podperami. Za hradbami sa pravdepodobne nachádzali drevené stavby (domy, paláce, stajne). Predpokladá sa existencia murovaného paláca, ktorý stál na travertínovej kope. Brána hradu predstavovala dve veľké obranné veže, medzi ktorými bol vstup do objektu. V tejto dobe sa používal aj padací most a padacie mreže.

V období mieru slúžilo hradisko aj na ľudové zhromaždenia, tzv. *veče*, na ktorých sa volili starešinovia a sudcovia kmeňa, radili sa o problémoch či otázkach vojny a mieru. Často sa tu odohrávali aj kmeňové slávnosti, napr. sviatky slnovratu, kde sa odbavovali postriziny¹ a konali rôzne hry. Hradisko bolo miestom, kde sa stretávali kupci, ktorí územím Hornej Nitry prechádzali. Neskôr tu začala sídliť vrstva bohatých náčelníkov, veľmožov a kniežat, ktorí dokázali uživiť družinu bojovníkov starajúcich sa o ochranu miestnych obyvateľov. Vládnuca vrstva mala aj vlastných otrokov, ktorých nakupovala na trhoch vo väčších mestách. (KUČERA, 2002:68)

Orientačné rozloženie ciest, stavieb a hradiska približne v roku 900 a ich porovnanie so súčasným stavom

Zdroj: <https://maps.google.com/> – upravil Žabenský (2014)

Existencia cirkevnej stavby na mieste dnešného kostola je vzhľadom na nedostatok archeologických nálezov otázná. Prvé zmienky o románskej stavbe sú dostupné z 11. až 12. storočia na základe výskumu Petra Baxu (Výskumná dokumentácia archeologického výskumu r. k. farského kostola sv. Martina v Bojniciach, 2003), ktorý tu v roku 2003 odkryl základy románskeho trojloďového chrámu. Pred príchodom sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu sa hovorí o existencii drevených kostolov, ktoré boli vystavané pod dozorom franských kňazov. Miesto dnešného kostola sv. Martina sa nachádza na vyvýšenom mieste na okraji skalného masívu s výhľadom na veľkú časť Hornej Nitry. Práve vyvýšené lokality s výhľadom do okolia sa využívali na stavbu kultových miest. Prví kresťania využívali tieto pohanské kultové miesta na stavbu kostolov z viacerých dôvodov. Jedným z nich bol výhľad do širokého okolia, čím bola stavba viditeľná z veľkej diaľky.

¹ Slovanský rituál strihania vlasov mládencom.

Výstavba kostola na pôvodnom pohanskom posvätnom mieste bola znakom „víťazstva“ kresťanstva, symbolom potlačenia starého a vzniku nového. Často sa však tieto stavby budovali aj z dôvodu, že ľudia boli zvyknutí chodiť na určité miesto, pričom sa postupne obracali na kresťanskú vieru. Existenciu kostola v Bojniciach približne v roku 900 nemožno potvrdiť ani vyvrátiť. Je však možné, že tu stál drevený kostol, prípadne sa tu nachádzalo kultové slovanské miesto.

V Bojniciach sa pod hradom nachádzala malá osada, ktorá mohla približne kopírovať dnešnú Hviezdoslavovu ulicu. Aj v súčasnosti je na mapových podkladoch možné pozorovať jej nepravidelný pôdorys v kontraste s pravidelnými štruktúrami iných mestských častí. Túto skutočnosť potvrdzujú aj početné archeologické nálezy. Dnešné usporiadanie Hurbanovho námestia vzniklo podľa Kováča a kol. (1967:26-32) približne až v 14. storočí. Štruktúra sídel na Veľkej Morave bola odlišná od súčasnej. Pod hradiskami a v ich okolí sa zvyčajne nachádzali domy remeselníkov, pričom poľnohospodárske a často aj remeselnícke usadlosti boli roztrúsené v okolí hradiska, čo potvrdzujú aj archeologické nálezy z okolia Bojníc. Jednotlivé osady sa nachádzali v blízkosti bojnického hradu a hradiska v Dubnici (útočiskné hradisko) v polohách Predné Lány, Zadné Lány, Vrábecké, Lipiny, Ploštiny a Dolné Lány. Podľa Habovštiaka (1985:34-39) mali pravidelné ulicovité usporiadanie príbytkov, čo bolo v danej dobe výnimočné. Osady sa nachádzali prevažne v blízkosti rieky Nitra, v nižšie položených lokalitách s podmienkami vhodnými na poľnohospodársku činnosť.

Osada (občina) podliehala hradu. Hradná vrchnosť vyberala naturálnu daň a určovala robotnú rentu. Obyvatelia jednotlivých osád podľa Ratkoša (1958:27) vlastnili spoločnú pôdu, lúky, pasienky a lesy. Časť pôdy, ktorá ležala úhorom, sa každoročne delila medzi členov občiny.

V tomto období bola v skúmanom území hlavnou obytnou jednotkou polozemnica. Polozemnice boli nájdené v oblasti dnešnej nemocnice a bývalej tzv. *šľachtiteľskej stanice* (Dolné Lány). Tieto stavby boli jednopriestorové (s rozmermi cca 3x4 m), s hornou vyvýšenou vypletenou časťou omazanou hlinou. Zastrešené boli pravdepodobne sedlovou strechou na kolovej konštrukcii. Podlaha bola z udupanej hlíny a v rohu bývalo ohnisko vybudované z kameňa. Nádob, ktoré sa tu našli, boli vyrábané na hrnčiarskom kruhu s typickou slovanskou vlnkovitou tematikou. (KOVÁČ, 1967:26-32)

V blízkosti polozemníč sa často nachádzali obilnice – zásobnicové jamy, ktoré mali hruškovitý tvar a boli vyhlbené v sprašovom podloží. V nevelkej vzdialenosti od osady sa často nachádzali nepravidelné kúsky polí rôznych tvarov. Oddelovali ich kríky, úhory a zalesnené plochy, kde boli menej kvalitné alebo nedostupnejšie pôdy. (HABOVŠTIÁK, 1985:34-39)

Model polozemnice

Zdroj: Ľuboš Žabenský (2014)

V transekte CD sú zobrazené 4 osady (Horné Lány, Dolné Lány, Tále a Dubnica). Existencia osady na území dnešnej Dubnice nie je archeologicky doložená, avšak je pravdepodobné, že v blízkosti útočiskného hradiska v Dubnici existovali viaceré osady, ktoré neboli doposiaľ nájdené.

Vo výreze krajiny DE (dnešná horárň Bohatka – zámok) sa v bode D nachádzajú nepravidelné polia. V tejto dobe sa hospodárilo dvojpoľným systémom. Ako uvádza Kučera (2002:9-11), poľnohospodárstvo a chov dobytka boli základným zamestnaním obyvateľov Veľkej Moravy. Polia boli situované prevažne v nižších častiach, pričom zvlnená pahorkatina výrezu DE sa mohla využívať na pasenie dobytka.

Podľa Brteka (1990:25) je pre obdobie približne od 6. storočia (subrecent) typické suchšie a drsnejšie podnebie kontinentálneho charakteru. Prevládajú tuhšie zimy a teplejšie letá. Tepelné a vlhkostné rozdiely boli výrazné najmä medzi odlesnenými kotlinami a zalesnenými horami, ktoré mali s najväčšou pravdepodobnosťou formu primárnych pralesov. Slovania svojou činnosťou ovplyvňovali iba kotliny a ich obruby, ktoré postupne premenili na polia, lúky a pasienky.

Túto skutočnosť potvrdzujú hrubé náplavy v kotlinách Horného Ponitria, tvorené splavenými časťami horizontov rozrušenej pôdy (pôda bez vegetačného krytu podlieha erózii). V okolí Bojníc pretrvávala existencia kultúrnej stepi a lesostepi (lesostepné skalné strány južných predhorí Malej Magury), ktorá sa postupne menila na prírodnú step. Flóra a fauna majú približne dnešný charakter. Najvyššie polohy (nad 650 m n. m.) pokrývali bučiny, nižšie polohy vyplňali dúbavy a hrabiny premiešané so stepnými a lesostepnými formáciami a poľnohospodárskou pôdou. Vzhľadom na početnosť nálezov dechtárskych jám a hrnčiarskych dielní, ktoré boli charakteristické veľkou spotrebou drevnej suroviny, možno predpokladať, že značná časť svahových výbežkov nad Bojnícami bola odlesnená. S touto skutočnosťou môže mať súvis aj rozvoj živočíšnej produkcie, ktorá využívala odlesnené časti ako pastviny pre dobytok.

Ako uvádza Kučera (2002:9-11), v slovanskom období sa dobytok zvykol pásavať v lese (ošípané a rožný statok), čo spôsobilo veľké škody na poraste hlavne v dúbavách. Celková devastácia lesa sa zamerala iba na už predtým narušené časti územia. Slovania mali pred zalesneným územím úctu – verili, že v lesoch žijú víly, škriatkovia a iné bytosti. Mnohé lesy boli zasvätené pohanským bohom. Les bol aj zdrojom obživy, keďže poskytoval lesné plody, huby a zver. V skúmanej lokalite mohli v tejto dobe v odľahlejších horských oblastiach žiť vlky, medvede, rysy, tury, zubry a veľké stáda srn a jeleňov.

Z týchto dôvodov možno predpokladať, že vo **výseku krajiny DE** dochádza k postupnému odlesňovaniu pomocou deštrukcie lesných porastov dobytkom, v dôsledku spotreby dreva pri výrobe dechtu a následne v kovárskych dielnach.

Podobný stav je aj v **transekte EF**. V bode E sa nachádza hradisko – Hradište Dubnica, kde v roku 1981 uskutočnila výskum Marta Remiášová. Bolo zistené, že ide o hradisko útočiskného typu, ktoré bývalo obsadené iba v období hroziaceho nebezpečenstva. Skladalo sa z vrcholovej kamennej plošiny s rozmermi 34 x 5 m, ktorá bola chránená mohutným valom s maximálnym priemerom 70 x 40 m.

Približná rekonštrukcia vzhľadu útočiskného hradiska Hradište Dubnica v roku 900. Drevená palisáda bývala vo väčšine prípadov spevnená kamenným obkladom.

Zdroj: vlastné spracovanie – Marián Žabenský (2014)

Našlo sa tu menšie množstvo úlomkov keramiky a bronzových nálezov (ihlice na zopínanie odevov, črepy z črpkov, hrncov, džbánov, amfor a iné). Bol tu nájdený aj hlinený praslen a úštepky kremeňa, ktorý sa používal ako kresadlo. Hradisko sa využívalo aj v dobe železnej (halštatskej). (Náučný chodník Dubnica, <http://www.chodnik.szm.com/>) V bode F sa nachádzajú aj ovocné sady. Pestovanie ovocia bolo súčasťou hospodárskeho systému Slovanov.

Hospodárstvo v Bojniciach

K základným hospodárskym aktivitám v skúmanej oblasti patrila živočíšna a rastlinná výroba, hrnčiarsstvo, kovárstvo, dechtárstvo a iné. **Poľnohospodárstvo** zaznamenáva v tomto období zvýšenú produkciu. Oralo sa radlom, ktoré malo železnú radlicu s krájadlom. Orba bola hlbšia ako v 6. a 7. storočí. Využívanie dvojpoľného systému prinášalo až trojnásobné výnosy v porovnaní s archaickým nepravidelným osievaním. Sialo sa na jar a jeseň, pričom úroda sa zberala železnými srpmi². Neskoro na jar sa pravdepodobne zbieralo nedozreté obilie, ktoré sa pražilo. Obilie sa pravdepodobne mlátilo palicami a uskladňovalo väčšinou v podzemných obilniciach. Vo všeobecnosti sa siala hlavne pšenica a proso, menej raž a ovos, zo strukovín to bol hrach, šošovica, bôb a vika. Pestovala sa aj repa, kapusta, cibula, cesnak, mrkva, zeler, pastrnák, uhorky a reďkovka. Ľan a konope sa využívalo na textilné spracovanie a produkciu oleja. (Slovania vo včasnom stredoveku – Veľká Morava, <http://www.ukm.ff.ukf.sk/slovania/index.php/>) Z ovocných stromov sa pestovali najmä čerešne, višne, broskyne (skôr južnejšie), hrušky a vlašské orechy. Ovocné sady existovali údajne iba pri mocenských centrách.

Veľmi obľúbený bol **chov hovädzieho dobytku a ošípaných**. Ošípané sa skôr podobali na dnešné diviaky a žili voľne v lesných porastoch a hájoch. V nížinách sa chovali aj ovce. Chov oviec v horských oblastiach sa rozšíril až prostredníctvom kolonizácie na valašskom práve, ktorá začala v období stredoveku a zasiahla aj územie Hornej Nitry (Valaská Belá). Z hydiny sa chovali predovšetkým sliepky a husi. Kôň bol chápaný skôr ako reprezentatívne zviera, na prepravu tovaru sa využíval minimálne. Súčasťou každej osady boli mačky a psy, ktoré sa, tak ako dnes, starali o odstránenie prebytočných hlodavcov.

Aj keď nemáme priame dôkazy, je vysoko pravdepodobné, že sa v skúmanom území vykonávalo brtníctvo (zber medzi lesných včiel) a neskôr aj včelárstvo (chov včiel v úloch, prípadne medzistupeň – chov včiel v dutinách stromov). Slovania vo všeobecnosti používali med ako sladidlo. Alternatívou bola sladká voda z briez, ktorá sa zbierala na jar. Med sa využíval aj pri príprave obľúbeného alkoholického nápoju – medoviny. Z vosku sa vyrábali sviečky, impregnovala sa ním koža a látky a neskôr sa

² Podľa tohto nástroja je pomenovaný aj slovanský mesiac srpen (august), čiže obdobie, kedy sa zberala úroda.

z neho zhotovovali tabuľky na písanie, do ktorých sa vyrýl text a následne sa mohol zmazať. Boli vhodnou pomôckou pri výučbe písania.³

Rieka Nitra poskytovala dostatok možností pre rybolov. Lovili sa rovnaké druhy ako v súčasnosti. Analýzou nájdených kostrových pozostatkov ulovených rýb sa zistilo, že v minulosti boli rozmernejšie ako dnes. Ryby sa aj konzervovali sušením. (Slovania vo včasnom stredoveku – Veľká Morava, <http://www.ukm.ff.ukf.sk/slovania/index.php/>)

Hrnčiarstvo bolo naviazané na kvalitné sprašové hliny, ktoré vznikli ako eolické sedimenty. Tieto sedimenty vystupujú pri Dubnici vo forme kvalitnej bielej hliny s ložiskami farebných hliniek. (BLAHOVÁ, 2006:1-6) Okrem vlnovkovitého označenia sa na dnách nádob nachádzali značky. Pre Dubnicu je typická päťramenná hviezda a pre Bojnice krúžky. Našli sa tu aj nožíky, strelka s krídelkami, fragmenty žarnovov, kúsok opracovaného dreva a kosti. Hodnotný je nález železnej trosky, škvary, fragmentu hlinenej dýzy a hrubo modelovaného téglika (Lipiny a pod nemocnicou), čo indikuje existenciu **kováčskych a železiarskych remeselníckych dielní**. Podobné polozemnice s železnými troskami a škvarou boli nájdené aj v blízkosti potokov Dubnička a Kaniaňka. Tieto zariadenia pravdepodobne využívali drevené uhlie ako vedľajší produkt výroby dechtu. Početnosť dechtárskych jám a železospracujúcich dielní v Bojniciach a okolí svedčí o značnom ekonomickom význame týchto zamestnaní na nadregionálnej úrovni. Kubová a Valovič (1990:5) uvádzajú, že na **výrobu dechtu** nadväzovalo aj kolomažníctvo, kolárstvo, povrazníctvo, rybárstvo, garbiarstvo, ovocinárstvo a medicína. V dechtárskych jamách (poloha Zadné Lány a Vrabecké) sa našli slovanské črepy, značkované dna a nádoba na zbieranie dechtu. Decht sa vyrábala v jamách, kde sa nachádzali komory, do ktorých sa vkladalo štiepané drevo alebo brezová kôra. Pod komorou sa nachádzala priehlbina s nádobou, kde sa zachytával vytekajúci decht. Obe komory boli oddelené dreveným roštom. Po zapálení drevenej suroviny sa povrch jamy zakryl hlinou. Ako uvádza Bialeková (1965:87), „*pri tľmenom tlejúcom ohni prebiehal proces suchej destilácie výroby dechtu*.“ Ďalším vedľajším produktom bolo drevené uhlie, ktoré sa využívalo aj v kováčskych dielnach. Dechtárske jamy sa našli aj v obci Koš (poloha Katkej kopec), čo nasvedčuje existencii nadprodukcie a obchodu. Chreňo (2011:1) uvádza, že týchto jám bolo 14 a spolu so 6 bojnickými jamami predstavujú najväčšiu výrobu dechtu a dreveného uhlia v 9. storočí v strednej Európe. Túto skutočnosť potvrdzujú aj archeologické výskumy a nálezy zo Žabokriek nad Nitrou a Bošian. Blahová (2006:1-6) uvádza, že dechtárska tradícia pretrvávala ešte v 50. rokoch 20. storočia. Túto skutočnosť potvrdili viacerí starší obyvatelia, ktorí spomínajú dechtárske pece na susedných kopcoch dubnického chotára.

Dechtárske jamy z Bojníc

Zdroj: Ján Kováč (1967)

Základom ekonomiky skúmanej oblasti bolo poľnohospodárstvo s prevažujúcim chovom dobytka, čomu nasvedčujú spoločné názvy obcí v oblasti Turca a Hornej Nitry (Necpaly, Nedožery, Sučany, Diviaky a iné). Tieto sídla pravdepodobne vznikli ako sezónne príbytky kočujúcich pastierov.

Výrez krajiny FGH predstavuje územie, do ktorého zasahujú svahové výbežky pohoria Malá Magura (územie medzi zámkom a záverom kúpeľnej doliny). Pravdepodobne sa tu nachádzali lesné porasty, ktoré prechádzali do lesostepi až stepi. Niektoré stepné lokality v Bojniciach vznikli ešte pred príchodom Slovanov v dobe bronzovej a pretrvali až dodnes ako unikátny príklad kultúrnej krajiny. Dobytok, ktorý sa pásava v lesoch, sa často obtiera o stromy, čím ničí ich kôru. Poškodené stromy postupne odumierajú a zanikajú. Keďže je spásaný aj mladý podrast, takýto lesný porast sa postupne mení na lesostep až step.

Výsek HA predstavuje územie dnešnej kúpeľnej doliny. O tomto území nie sú dostupné relevantné informácie, avšak možno predpokladať, že Slovania vedeli o existencii teplých prameňov. Mohli ich využívať na liečenie alebo na máčanie ľanu a konope, pričom zloženie vody tento proces výrazne urýchlilo. Predpokladáme, že v blízkosti prameňov sa mohli nachádzať prístrešky, prípadne menšie stavby, ktoré slúžili napr. na uskladnenie surovín.

Záver – Postavenie Hornej Nitry vo Veľkomoravskej ríši

O postavení Bojníc, ale aj celej oblasti Hornej Nitry na Veľkej Morave, možno uvažovať na základe niektorých zovšeobecnení vychádzajúcich z archeologických nálezov

³ V období po príchode Cyrila a Metoda.

a iných prameňov. Skúmaným územím prechádzala významná obchodná cesta, ktorá spájala severné a južné časti dnešného Slovenska, pričom cez Oravu postupovala až do Krakova. Cesta bola strážená viacerými hradiskami, napr. Prievidza – Hradec, Bojnice, Vyšehrad, Jasenov v Turci a iné. Okrem tovarov prúdili touto cestou aj kultúrne inovácie a rôzne správy, ktoré zvyšovali ekonomický a politický význam územia. Cesta prechádzajúca údolím rieky Nitra zabezpečovala pomerne jednoduchý kontakt miestneho obyvateľstva najmä s južnými časťami Veľkej Moravy (Nitry). Na základe porovnania množstva hradísk a osád na Hornej Nitre s inými oblasťami (napr. Nitra alebo Bratislava) možno konštatovať, že toto územie patrilo k najvýraznejšie osídleným lokalitám Veľkej Moravy.

Kováč a kol. (1967:26-32) uvádza, že doklady vyspelých foriem poľnohospodárstva a remeselnej výroby v Bojnicksoprievidzkej oblasti svedčia o tom, že toto územie už v 9. storočí bolo úrovňou porovnateľné s nitrianskym. Z Bojníc – strážnej osady, sa v 8. a 9. storočí stalo hradné panstvo, centrum vojenského, administratívneho, výrobného, obchodného a náboženského života. Počiatok tohto procesu je zjavný už v 6. storočí.

Unikátne sú aj nálezy dechtárskych jám, ktoré svojou početnosťou (Bojnice 6, Koš 14) svedčia o tom, že táto surovina bola v minulosti významným vývozným artiklom Bojnicanov, aj obyvateľov celej Hornej Nitry. V tomto období ešte neexistovali peniaze, tie sa začali na území Slovenska ražiť až v 10. storočí. Platilo sa buď tenkými riedko tkanými plátenými šatkami (zo slova plátno pochádza aj výraz platiť), alebo sa používali sekerovité hrivny (kusy taveného železa). Väčšina archeologických nálezov z tejto oblasti nebola doposiaľ analyzovaná a spracovaná, čím sa otvárajú ďalšie možnosti pre komplexnejší výskum.

Použitá literatúra

- BAXA, P.: Výskumná dokumentácia archeologického výskumu r. k. farského kostola sv. Martina v Bojniciach (Predbežná správa). Pamiatkový úrad SR, Bratislava, 2003.
- BLAHOVÁ, L.: Vápenné jamy a vápenné pece v Bojniciach. [online]. 2006. [cit. 2014-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.chodnik.szm.com/>>.
- BRTEK, J.: Príroda horného Ponitria. Martin: Osveta, 1990. 120 s. ISBN 80-217-0181-1.
- HABOVŠTIK, A.: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava: Pravda, tlačový kombinát KSS-TZP, 1985. 392 s. ISBN 65-068-85.
- CHRASTINA, P.: Profily kultúrnokrajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky). In Historická geografie. ISSN 0323-0988, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183.
- CHREŇO, O.: Cesta do ranej histórie Slovákov. [online]. 2014. [cit. 2014-07-09]. Dostupné na internete: <<http://staramorava.euweb.cz/>>.
- CHROMY, P.: New Trends in Czech and World historical geography In Acta Fac. Rerum Nat. Univ. Comenianae, Geographica – Supplementum 2/I, Bratislava, 1999. s. 267-278.
- KOLEKTÍV: Slovania vo včasnóm stredoveku – Veľká Morava. Projekt KEGA č. 014UKF-4/2012 Multimedialná didaktická pomôcka vo webovom prostredí dejepisu – „Slovania a Európa v ranom stredoveku“. [online]. 2014. [cit. 2014-09-09]. Dostupné na internete: <<http://www.ukm.ff.ukf.sk/slovania/index.php/>>.
- KOVÁČ, J. a kol.: Bojnice. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967. 255 s. ISBN 82-012-1967.
- KUBOVÁ, A. – VALOVIČ, D.: Bojnice. Martin: Tlačiarne SNP š.p., 1990. 96 s. ISBN 80-217-0206-0.
- KUČERA, M.: Stredoveké Slovensko. Bratislava: Perfekt, 2002. 228 s. ISBN 80-8046-217-8.
- MUCHOVÁ, Z.: The potential of the landscape with dispersed settlement (case study Čadca town). In Public recreation and landscape protection – with man hand in hand. Brno: Mendelova univerzita, 2013. ISBN 978-80-7375-746-5. s. 199-204.
- NÁUČNÝ CHODNÍK BOJNICE/DUBNICA. [online]. 2010. [cit. 2014-07-08]. Dostupné na internete: <<http://www.chodnik.szm.com/>>.
- OŤAHEL, J – HRNČIAROVÁ, T. – KOZOVÁ, M.: Typológia krajiny Slovenska: regionalizácia jej prírodno-kultúrneho charakteru. In Životné prostredie. ISSN 0044-4863, 2008, roč. 42, s. 70-71.
- PETROVIČ, F.: Vývoj krajiny v oblasti štálového osídlenia Pohronskeho Inovca a Tribeča. Bratislava: SAV. 2005. 209 s.
- PRI OPRAVE KOSTOLA OBJAVILI ZÁKLADY ROMÁNSKEJ STAVBY. [online]. 2003. [cit. 2014-09-09]. Dostupné na internete: <www.sme.sk/c/1003411/pri-oprave-kostola-objavili-zaklady-romanskej-stavby>.
- RATKOŠ, P.: Velkomoravské obdobie v slovenských dejinách. In Slovenské dejiny. 1958, roč. 6. s. 3-30.
- ŽABENSKÝ, M.: Štúdium krajiny v kontexte historického vývoja a jeho prínos pre kulturológiu (na príklade mesta Bojnice). In Historická geografie. ISSN 0323-0988, 2013, roč. 39, č. 2, s. 265-286.

Kontakt:
PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mzabensky@ukf.sk

Blues – transformácia blues a gitary¹

Marcel Mudrák

Kľúčové slová: blues, rezofonická gitara, Dobro, elektrická gitara

Abstract: Blues is one of the most influential musical genres. One of the most important blues genres is Chicago blues. This musical style is based on electric musical instruments mainly the electric guitar. Guitar is significant musical instrument of blues. One of the most important guitar inventions was resonaphonic guitar. It was invented by Slovak emigrant John Dopyera. Resonaphonic guitar is used in blues, rock, country and many other styles. Later the electric guitar was invented. Electric guitar is the most influential musical instrument of the 20th century.

Namiesto úvodu. Na formovaní blues sa okrem delty rieky Mississippi v neskoršom období značne podieľalo aj mesto Chicago. Černosi, ktorí odchádzali zo štátu Mississippi za prácou a lepšími životnými podmienkami, sa často usádzali najmä vo veľkých priemyselných mestách, akými boli Detroit, Cleveland a Chicago. „Sčítanie ľudu v Mississippi v roku 1940 ukázalo, že prvýkrát po sto rokoch je viac bielych obyvateľov ako čiernych. Medzi rokmi 1940 a 1950 tento štát stratil štvrtinu svojej pôvodnej černošskej populácie. V tej istej dobe sa černošské obyvateľstvo v Chicagu rozrástlo o 77%.“ (PALMER 2006:137) Fluktuácia pracovných síl a migrácia černošského obyvateľstva prinášala bluesovú kultúru do veľkých miest, odkiaľ sa šírila do ďalších oblastí USA.

Chicágske blues je druh mestského blues, ktoré sa formovalo v meste Chicago v americkom štáte Illinois. V dôsledku odlivu čiernej pracovnej sily do priemyselných miest sa bluesová kultúra šírila a menila svoju pôvodnú podobu. Chicágske blues je oproti tradičnému pôvodnému štýlu Delta blues rozdielne vo viacerých znakoch. Na rozdiel od akustického Delta blues, je pre chicágske blues typické použitie amplifikovaných a elektrifikovaných nástrojov. V počiatkoch sa pri tanečných príležitostiach na plantážach v blízkosti rieky Mississippi, na ktorých hrávali bluesoví hudobníci, ako hlavný hudobný nástroj, schopný vyvinúť dostatočne silný a plný zvuk, používal najmä klavír. Hudobné skupiny ho využívali preto, lebo ako jeden z mála vtedajších nástrojov bol schopný vyhovieť požiadavkám na zvukovú intenzitu interpretovaných piesní a úroveň produkovaného zvuku dokázala pokryť požiadavky tanečných zábav pre menšie skupiny ľudí. Gitara nemala v týchto hudobných telesách majoritné postavenie a väčšinou plnila úlohu rytmického a sprievodného nástroja. Plochá rezonančná doska použitá na akustickej gitare neumožňuje dosiahnuť potrebnú intenzitu zvuku

na jej využitie ako sólového nástroja v hlučnom prostredí bez dodatočného zosilnenia zvuku. Preto v ranom období formovania Delta blues bluesoví gitaristi hrávali väčšinou ako jednotlivci, prípadne v malých skupinách. Po odchode čiernych hudobníkov z delty Mississippi do Chicaga však bola potrebná transformácia zloženia bluesových skupín.

Zvuk akustickej gitary bol pre mestské prostredie príliš slabý. Pokiaľ sa nástroj mal presadiť v hlučnom prostredí (napr. krčma, ulica), musel byť jeho zvuk zosilnený, a preto hudobníci začali využívať amplifikovaný zvuk pomocou dodatočného ozvučenia a elektrické hudobné nástroje. Hudobníci už nevystupovali ako jednotlivci a väčšinou sa začali zoskupovať do kapiel. Hudobné skupiny ponúkali široké hudobné a interpretačné možnosti blues a plnší zvuk, ktorý spĺňal požiadavky mestských poslucháčov. Najbežnejšie nástrojové zloženie bluesových kapiel bolo elektrická gitara, basgitara, bicie a dychové nástroje, najmä ústna harmonika a saxofón.

Napriek tomu pouličné hranie, charakteristické pre bluesmanov z Delty, úplne nevymizlo. Podnikaví gitaristi si v zľavách v miestnych obchodoch s elektrickými súčiastkami kupovali dlhé káble k svojim zosilňovačom a zapájali ich do zásuviek v blízkych obchodoch alebo prízemných bytoch. Cez hlučný zmatok z tržnice bolo možné počuť ostré kvílenie *bottleneckov* po strunách gitár a pulzujúce basové linky piesní *Rollin' and Tumblin'* alebo *Dust My Broom*. (PALMER 2006:141) Hound Dog Taylor – bluesman, ktorý pochádzal z Mississippi a prišiel žiť do Chicaga, na pouličné hranie spomínal: „Každú nedeľu ráno si vyrazil na Maxwell Street a vybral si si dobré miesto. Zarobili sme viacej peňazí, než som kedy videl pokope. Niekedy to bolo 100 dolárov, niekedy 120. Dal si si pred seba nejaký kýblik a do neho papier, napr. noviny. Keď ti do neho niekto hodil mincu, nebolo to vôbec počuť. Inak by ti ten kýblik niekto vzal a zmizol. Hovorím ti, v Židovskej štvrti tam to šlo ako o závod, v nedeľu ráno to tam žilo ako blázon.“ (PALMER 2006:142)

Za otca moderného chicágskeho blues je považovaný Muddy Waters. Bol to jeden z najdôležitejších architektov blues a rock'n'rollu, výborný *slide muzikant*, ktorý dal identitu celému chicágskeму blues, ktorá sa stala inšpiráciou pre nasledujúce generácie hudobníkov. (ŠTEFL 1997:323) Jeho úspech vydláždil cestu ďalším hudobníkom. Za svoje diela získal osem cien Grammy a stal sa jedným z najobľúbenejších a najvplyvnejších bluesmanov vôbec. Vplyv jeho skladieb presiahol územie USA a ovplyvnil vznikajúci blues v Európe, najmä vo Veľkej Británii. Muddy Waters, vlastným menom McKinley Morganfield (4.4.1913-30.4.1983 USA), sa narodil v Rolling Fork, malom mestečku v blízkosti rieky Mississippi. Prezývku Muddy Water (*mud* – blato, *water* – voda) získal ešte ako dieťa, kvôli záľube hrať sa v bahnitých mlákach v zátokách rieky. Waters začal už ako 5-ročný hrať na ústnej harmonike a bol považovaný za veľmi dobrého hudobníka. Ako 17-ročný dostal svoju prvú gitaru a učil sa prostredníctvom počúvania nahrávok bluesových legend pochádzajúcich z delty rieky Mississippi, napr.

¹ Príspevok je súčasťou projektu UGA I/22/2014 s názvom Blues ako kultúrny fenomén. Článok nadväzuje na príspevok Blues ako kultúrny fenomén – história a formovanie, ktorý bol uverejnený v časopise Kontexty kultúry a turizmu č. 1/2014.

Charlie Patton. (*Muddy Waters Biography* b.r.: <<http://www.biography.com/people/muddy-waters-9525002>>)

Waters sa v máji v roku 1943 presťahoval do Chicaga. Odchod z Delty spôsobil zlom v jeho kariére. Potom ako sa presťahoval, sa jeho prístup k blues dramaticky zmenil. V Chicagu sa spriatelil a hral s takými váženými osobnosťami blues ako Big Bill Broonzy a John Lee „Sonny Boy“ Williamson. Waters prešiel z akustickej na elektrickú gitaru, aby sa vyrovnal intenzite zvuku svojich spoluhráčov na vystúpeniach v bluesových kluboch Chicaga. (*Muddy Waters Biography* 2014: <<https://rockhall.com/inductees/muddy-waters/bio/>>) „Objav elektrického blues Muddymu a jeho spoluhráčom asi pripísať nemôžeme, ale určite boli prvou významnou elektrickou kapelou. Ako prví použili amplifikáciu k tomu, aby v hudbe dosiahli väčšiu surovosť, dravosť a objemnosť, nielen k tomu, aby ju zosilnili.“ (PALMER 2006:20) Výrazný vplyv na zvuk chicágskeho blues mala spolupráca Muddyyho Watersa s nahrávacou spoločnosťou Chess Records. Spoločnosť viedli bratia Leonard a Phil Chess. Leonard Chess sa narodil ako Lejzor Czyż v Poľsku v roku 1917. (*Leonard Chess Biography* 2014: <<https://rockhall.com/inductees/leonard-chess/bio/>>)

Bratia Chessovci boli poľskí židia, ktorí prišli do Spojených štátov v roku 1928. Tvrdo pracovali a v roku 1947 vlastnili niekoľko barov a klubov v južnej časti Chicaga. (PALMER 2006:153) Leonard začal pracovať v nahrávacej spoločnosti Aristocrat Records. Neskôr on a jeho brat prevzali jej vedenie a začali sa zameriavať na bluesovú hudbu. V roku 1950 premenovali spoločnosť na Chess Records (*Leonard Chess Biography* 2014: <<https://rockhall.com/inductees/leonard-chess/bio/>>). V Chess records nahral Waters viaceré svoje hity ako *Rollin' Stone*, *Hoochie Coochie man* a iné.

V priebehu 50. rokov 20. storočia Chess records podpísali zmluvu s množstvom bluesových, R&B a rock'n'rollových umelcov ako Bo Diddley, Sonny Boy Williamson, Chuck Berry a iní. Nahrávacia spoločnosť tak významne podporila rozvoj a šírenie kultúrneho dedičstva černošskej hudobnej kultúry v USA. Medzi ďalších priekopníkov chicágskeho blues možno zaradiť hudobníkov ako Howlin' Wolf, T-Bone Walker, Otis Rush, Buddy Guy. Z miestnych barov a krčiem pokútneho charakteru, kde spočiatku vystupovali spomenutí umelci, sa postupne stali uznávané bluesové kluby.

Rezofonická gitara je špecifickým hudobným nástrojom, ktorý sa uplatnil aj v hudbe blues a pomáhal ho formovať. Rezofonické gitary patria medzi najradikálnejšie a zvukovou charakteristikou nezameniteľné akustické gitary. Ich telo je vyrobené z dreva alebo kovu, najčastejšie používanými kovovými materiálmi sú mosadz, hliník, oceľ. Jedná sa o akustickú gitaru, ktorej zvuk je zosilňovaný jedným alebo viacerými kovovými kuželmi, tzv. rezonátormi. Na rezofonickú gitaru hrávajú hudobníci dvoma spôsobmi: 1. štandardnou technikou hry ako pri hre na akustickú gitaru, pričom tento spôsob sa využíva napríklad v blues; 2. technikou podobnou hraníu na *lap steel gitaru*, t.j. hra, keď je gitara

položená na kolenách vodorovne s podlahou, rezonančným otvorom smerom nahor, prípadne je gitara takto upevnená na gitarovom popruhu a zavesená cez plece. Pri tomto spôsobe hrania sa používa *slide*, prípadne *bottleneck*, takže gitara býva často naladená na otvorený akord.² Oblúbenými sú ladenie do otvoreného akordu G-dur, t.j. D-G-D-G-H-D, alebo otvoreného akordu D-dur, t.j. D-A-D-F#-A-D. Táto technika sa využíva najmä v country, bluegrasse a havajskej hudbe. Gitary, ktoré majú byť prednostne využívané na umiestnenie na kolenách hráča, majú často hranatý krk kvôli lepšej stabilite a výrazne vyššiu vzdialenosť strún od hmatníka, kvôli hre so *slideom*, aby sa predišlo drnčaniu strún o prahce.

Rezofonické gitary sú považované za tradičné americké hudobné nástroje takmer ľudového charakteru. Zaujímavý fakt, ktorý súvisí s ich vynálezom je, že na ich vývoji sa podieľali Slováci. S históriou týchto nástrojov je neodmysliteľne spojená osobnosť Jána Dopjera (06.07.1893 SK-03.01.1988 USA). Ján Dopjera (John Dopyera) pochádzal z Dolnej Krupej. Ako päťnásťročný sa v roku 1908 presťahoval do Los Angeles v USA, kde sa z neho stal uznávaný konštruktér a vynálezca.

Dôvodom pre vytvorenie rezofonickú gitaru bolo odstránenie nedostatkov vyplývajúcich z konštrukčných obmedzení vtedajších gitár a technických obmedzení danej doby. Významným problémom, s ktorým sa vtedajší gitaristi stretávali bol, že gitara neposkytovala dostatočnú intenzitu zvuku v porovnaní s inými, najmä dychovými nástrojmi a nejestvovala možnosť dodatočnej amplifikácie pomocou zosilňovačov. V období pred vynájdением elektrických gitár a gitarových zosilňovačov boli rezofonické gitary dômyselným riešením ako zosilniť zvuk nástroja a presadiť sa v hlučnom prostredí, prípadne orchestri. „Rezofonické gitary sú tri až päťkrát hlasnejšie v porovnaní s celodrevenými akustickými gitarami.“ (*National's History* 1998: <<http://www.national-guitars.com/admin/history.html>>) Podnet pre vznik prvej rezofonickú gitaru dal vaudevilový gitarista George Beauchamp v roku 1925, ktorému prekážalo, že jeho akustická gitara nie je dostatočne hlasná v konkurencii s ostatnými nástrojmi orchestra. (O desať rokov neskôr tento problém vyriešil príchod elektrofonických gitár. Na vynáleze elektrofonického zosilňovača tiež spolupracoval John Dopyera). (*Dobro means good in any language* 1995: <<http://www.sme.sk/c/2125457/dobro-means-good-in-any-language.html>>)

Z rozhovoru medzi Dopyerom a Beauchampom sa zrodil nápad na zosilnenie zvuku pomocou hliníkových rezonátorov, ktoré budú umiestnené v tele gitary. Výsledkom niekoľkomesačného experimentovania bola celokovová havajská gitara s tromi rezonátormi. Dopyera s Beauchampom sa rozhodli vyrábať tieto nástroje v už existujúcej spoločnosti National. Johnovo partnerstvo s Beauchampom však nemalo dlhé trvanie. K ich rozchodu prispelo údajné Beauchampovo nezodpovedné nakladanie s financiami spoločnosti a skutočnosť, že Beauchamp sa staval do pozície vynálezcu.

² Aj bez pritlačenia strún o prahce na hmatníku je možné zahrať akord.

John preto rezignoval na funkciu dielenského predáka a zo spoločnosti vystúpil. (*Dobro means good in any language* 1995: <<http://www.sme.sk/c/2125457/dobro-means-good-in-any-language.html>>)

Nástroje, pochádzajúce z obdobia, keď pôsobil John Dopyera v spoločnosti, dali základ budúcemu vývoju rezofonických gitár. „*Gitary National Style 3 majú celokovové telo, mriežkované ozvučné otvory, atraktívnu trojuholníkovú kryciu dosku s geometrickými otvormi a opierku na ruku v tvare T.*“ (CHAPMAN 2006:79) Gitary s celokovovým telom reflektovali aj vtedajší obľúbený umelecký štýl art-deco. Lesklý povrch nástroja bol preto využívaný ako podkladová plocha na vyrývanie a zdobenie. Veľmi obľúbenými vzormi boli rastlinné motívy, napríklad v tvare konvaliniek.

Rezofonická gitara National Style 3

Zdroj: <http://www.fretboardjournal.com/blog/catch-day-circa-1930-national-style-3-tricone>

Vzhľadom na fakt, že sa jednalo o umelecky hodnotné hudobné nástroje, ich cena bola pomerne vysoká. Preto boli gitary spoločnosti National určené najmä majetnejším hudobníkom. Ich zvuková charakteristika je nezameniteľná. Tento typ gitár má „*perkusívne kovový nástup tónu pripomínajúci bendžo a ohromný dozvuk. Sú obzvlášť pôsobivé pri hre slideom, ale aj štandardnou technikou.*“ (CHAPMAN 2006:79) Kvôli spomínanej zvukovej charakteristike ich preto vyhľadávajú najmä hráči blues a havajskej hudby.

V roku 1929 John Dopyera odstúpil zo spoločnosti National a so svojimi bratmi založil spoločnosť na výrobu hudobných nástrojov Dobro Manufacturing Company. Názov Dobro pochádza zo skratiek slov Do(pyera) Bro(thers). Dopyerovci sa rozhodli využiť pojem dobro a jeho význam ako odkaz na slovenčinu, ich rodný jazyk. „*Jedným z prvých reklamných sloganov ich spoločnosti bolo: Dobro means good in any language (Dobro znamená dobrý v každom jazyku).*“ (Dobro b.r.: <<https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Dobro.html>>)

John bol nútený vyvinúť nový štýl rezonátora, pretože jeho patenty na prvé rezofonické gitary patrili spoločnosti National. Najdôležitejším rozdielom medzi rezofonickou gitarou od spoločnosti Dobro a tou od spoločnosti National, je odlišný spôsob ukotvenia rezonátora a najmä drevené telo nástroja Dobro.

„*Telo má jediný veľký hliníkový rezonátor, ktorý sa nachádza pod jemne vyklenutou kovovou krycou doskou s pravidelnými otvormi a jednoduchou opierkou ruky. V porovnaní*

s rezofonickými gitarami s kovovým telom majú Dobrá prirodzenejší zvuk s pozvolnejším nasadením tónu.“ (CHAPMAN 2006:79) Okrem konštrukcie rezofonických gitár sa spoločnosť Dobro zameriavala na výrobu nástrojov osadených rezonátormi ako napr. husle, mandolíny, ukulele. Pomenovanie Dobro neskôr začali používať hudobníci na označenie všetkých rezofonických gitár podobnej stavby, t.j. telom vyrobeným z dreva, aj keď pochádzali od iných výrobcov.

Rezofonická gitara Dobro

Zdroj: <http://www2.gibson.com/News-Lifestyle/Features/en-us/how-resonator-guitars-work-1218-2012.aspx>

V roku 1932 sa bratom Dopyerovcom podaril ďalší prelomový príspevok do histórie hudobných nástrojov. V spolupráci s gitaristom Artom Stimpsonom vymysleli rezofonickú gitaru s inštalovaným elektromagnetickým snímačom. „*Tento nástroj od spoločnosti Dobro je považovaný za prvú komerčne vyrábanú elektrickú španielsku gitaru.*“ (*Magnetic pickups* b.r.: <http://www.ece.rochester.edu/courses/ECE140/resources/Guitar-Project/Mag_pickups.pdf>)

Aj napriek rôznym nedostatkom, akými boli napríklad nízky výstupný signál snímača a potreba veľkej aparatury na ozvučenie nástroja, ktoré spôsobili, že týchto elektrifikovaných Dobier bolo vyrobených len zopár kusov, to bol veľký mílnik v histórii elektrifikovanej gitary. (ACHARD 1989:22) Rozvoj spoločnosti Dobro bol zastavený druhou svetovou vojnou a v roku 1941 bola výroba ukončená z dôvodu nedostatku hliníka, ktorý bol v tej dobe primárne určený na vojenské účely. (*A Brief History of the Resonator Guitar* 2014: <http://steelguitarzone.com/?page_id=65>)

Nasledujúce roky boli pre spoločnosť nepokojné. Niekoľkokrát zmenila svojho majiteľa a striedavo spúšťala a ukončovala výrobu. Od roku 1988 sa značka Dobro stala súčasťou spoločnosti Gibson, ktorá pod značkou Dobro produkuje rezofonické gitary do súčasnosti.

Prvým čiernym bluesmanom, ktorý využil rezofonickú gitaru na nahrávkach, bol Tampa Red v piesni *It's Tight Like That*. Ďalšími blueovými hudobníkmi, pre ktorých boli charakteristické rezofonické gitary, boli Bukka White, Son House, Blind Boy Fuller a mnohí ďalší. Rezofonické gitary stále prežívajú aj v ére elektrických hudobných nástrojov a prenikli napríklad aj do rockovej hudby. Ich nezameniteľný zvuk s obľubou využívali na svojich nahrávkach Eric Clapton, Mark Knopfler, Jimi Hendrix, Rory Gallagher, George Harrison a mnohí ďalší. Rezofonické gitary sú súčasťou hudobného kultúrneho dedičstva. Výrazne ovplyvnili svetovú hudbu,

a preto je dôležité nezabúdať, že na ich vynájdení sa podieľali aj Slováci. V rokoch 1992 až 2008 sa v Trnave ako pocta vynálezcovi Dobra Johnovi Dopyerovi, každoročne konal festival Dobrofest, ktorý prezentoval spomenutý hudobný nástroj a najlepších svetových virtuózov ako sú Jerry Douglas, Bob Brozman, Rob Ickes a mnohí ďalší. Festival sa zameriaval na rôzne hudobné štýly ako country, bluegrass, jazz, blues.

Elektrická gitara je ďalším hudobným nástrojom, ktorý formoval bluesovú hudbu aj hudbu 20. storočia. Jej vynájdením sa v populárnej hudbe, a najmä v blues, zmenilo veľa dôležitých prvkov. Chicágske blues je priamo postavené na zvuku amplifikovaných a najmä elektrických gitár. Elektrická gitara na rozdiel od akustických nástrojov potrebuje na zosilnenie zvuku gitarový zosilňovač a preto je jej zvuk možné upravovať a modifikovať podľa požiadaviek hudobníka. Elektrická gitara prenikla do všetkých žánrov populárnej hudby a bez jej vynájdenia by mnohé z nich neexistovali.

Koncom 30. rokov 20. storočia sa elektrické zosilňovanie zvuku ukázalo ako jedna z najúspešnejších inovácií na ceste k hlasnejšie znejúcim nástrojom navzdory obavám tradicionalistov z novej technológie. Okolo roku 1931 George Beauchamp, ktorý spolupracoval v tej dobe s Adolphom Rickenbackerom, vytvoril elektromagnetický snímač. Bol zložený z cievky obmotanej okolo magnetu, ktorý vytváral elektromagnetické pole zosilňujúce vibrácie strún. Neskôr vďaka vzrastajúcej popularite havajskej hudby v roku 1932 predstavili elektrickú *lap steel gitaru*, ktorá kvôli svojmu kruhovému telu vošla do dejín pod prezývku *Frying Pan* (panvica). Je považovaná za prvú komerčne dostupnú elektrickú gitaru.

V nasledujúcich rokoch sa technológie výroby elektrických gitár zlepšovali a tento nový nástroj pútal pozornosť hudobníkov a poslucháčov. Mnohí puristi tvrdili, že elektrická gitara nie je pravým hudobným nástrojom, keďže neprodukuje plný akustický zvuk, má rozdielnu zvukovú charakteristiku v porovnaní s akustickými nástrojmi, nie je použiteľná na hudobnú produkciu bez zosilňovača a pod. Napriek kritickým ohlasom si elektrické gitary získavali čoraz viac priaznivcov medzi publikom a najmä hudobníkmi, ktorí boli inšpirovaní zvukom nového moderného nástroja. Jazzoví, bluesoví a country gitaristi objavili nové techniky gitarovej hry a rozširovali zvukové možnosti a výrazové prostriedky, napr. ohýbanie strún (*bending* – vyťahovanie strún o určitú výšku napr. o poltón, o celý tón a pod.), *sustain* – dĺžka trvania tónu; pri elektrických gitarách je možné dosiahnuť dlhšie trvanie ako pri akustických), skreslenie a pod. Medzi priekopníkov, ktorí uviedli elektrickú gitaru natrvalo do sveta populárnej hudby, patria dve osoby – Leo Fender a Les Paul.

Leo Fender, celým menom Clarence Leonidas Fender (10.08.1909-21.03.1991 USA), sa zapísal do histórie ako genálny vynálezca a elektroinžinier, ktorý dal svetu množstvo vynálezov v oblasti hudobných nástrojov. Jeho prelomovým vynálezom bolo skonštruovanie gitary s plným telom z masívneho dreva. V roku 1950 predstavil model gitary osadenej jedným jednocievkovým snímačom a jednoduchým tvarom tela, ktorá dostala názov Fender Esquire. Krátko nato túto

gitaru modifikoval na verziu s dvoma snímačmi, ktorá vošla do dejín ako Fender Telecaster. „*Gitara má jasný kovovo ostrý tón, vďaka ktorému sa hodí na sóla, vyhrávky a rytmické pasáže v mnohých hudobných žánroch.*“ (CHAPMAN 2006:83)

Fender Telecaster

Zdroj: <http://products.fendercustomshop.com/fr-FR/products/search.php?partno=9231002286>

O popularite druhého modelu svedčí fakt, že sa s malými obmenami a inováciami vyrába nepretržite od roku 1950. Fender vymyslel revolučnú konštrukciu nástroja, ktorý sa skladal z tela z masívneho dreva (väčšinou z jelše alebo jaseňa – druhov drevín, ktoré boli dostupné a neboli finančne nákladné) a krku z jedného kusa dreva, ktoré boli navzájom spojené skrutkami. Spomenutá konštrukcia značne zrýchlila a zjednodušila výrobný proces a uľahčila prípadné opravy nástrojov. Masívne telo nástroja takisto zmiernilo problém spätnej väzby, na ktorú sú pri zosilňovaní zvuku náchylné gitary s dutým telom. Nástroje od firmy Fender sa v 50. rokoch stali cenovo dostupnými. V tom čase si ich vďaka priaznivej cene obľúbilo veľké množstvo hudobníkov. Na úspech elektrických gitár Telecaster krátko po ich uvedení Leo Fender nadviazal predstavením elektrickej basgitary Fender Precision Bass. Bola prvou sériovo vyrábanou basovou gitarou, ktorá si získala obľubu medzi hudobníkmi. Zvuk kontrabas bol pri hudobnej produkcii často prehlušený inými nástrojmi, takže mnohí kontrabasisti nahradili akustický kontrabas elektrickou basgitarou. Okrem iného charakteru zvuku basgitaru poskytovala aj presne ladiaci tón, kvôli osadeným prážcom, preto dal Leo Fender svojmu prvému druhu basgitár názov Precision bass. Firma Fender sa preslávila aj nástrojmi ako Fender Stratocaster, ktorý bol uvedený na trh v roku 1954. Tento nástroj so zabudovaným systémom *tremola* sa stal synonymom tvaru elektrickej gitary (pri pojme elektrická gitara sa väčšine ľudí vybaví tvar Stratocaster). Ďalej basgitarou Fender Jazz Bass, ktorá bola predstavená v roku 1960, gitarovými zosilňovačmi a mnohými ďalšími inovačnými vynálezmi.

Fender Stratocaster

Zdroj: <http://thehub.musiciansfriend.com/guitar-buying-guides/stratocaster-buying-guide>

Leo Fender nebol gitarista a hru na gitare vôbec neovládal. V neskoršom období svojho života začal strácať sluch a zvuk svojich gitár testoval tak, že keď gitaroví technici skúšali zvuk nástrojov, prikladal jeden koniec kovového skrutkovača na kobyľku nástrojov a druhý k svojmu uchu. Keďže už nedokázal zreteľne vnímať vysoké frekvencie, nútil svojich konštruktérov vyrábať nástroje s vyššou frekvenčnou charakteristikou. Tento tenší „cinkavý“ zvuk sa stal poznávacou značkou gitár značky Fender.

Les Paul v roku 1946 predstavil spoločnosti Gibson svoje návrhy na elektrickú španielsku gitaru, ktorej centrálnu časť tvoril masívny drevený hranol z borovicového dreva. Do dejín vošla pod označením The Log (poleno). Gibson o navrhovaný typ nástroja neprejavil žiadny záujem a vedenie spoločnosti odmietlo Les Paula so slovami, že gitara pripomína metlovú rúčku osadenú gitarovými snímačmi. Spoločnosť Gibson po úspechu firmy Fender a ich modelu Telecaster zavolať v roku 1950 Les Paula späť.

V roku 1952 predstavila firma Gibson gitaru Gibson Les Paul ako konkurenčný model po úspechu celomasívnej gitary Telecaster. Gitara Gibson Les Paul bola vyvíjaná v spolupráci s gitaristom a konštruktérom Les Paulom, vlastným menom Lester William Polfuss (09.06.1915-12.08.2009 USA). V spoločnosti Gibson Les Paul rozvíjal svoje nápady a zhotovil 50 – 60 prototypov, než bol spokojný s finálnym dizajnom nástroja. Keď spoločnosť uviedla gitaru Gibson Les Paul, prezident spoločnosti Maurice Berlin spočiatku váhal s použitím mena firmy Gibson v názve nástroja a chcel, aby sa nástroj volal len Les Paul. Mal obavy o dobré meno spoločnosti, ak by sa nástroj na trhu neujal. Nakoniec svoje rozhodnutie zmenil. Les Paul chcel, aby jeho nástroje mali prirodzený 20 sekundový dozvuk, preto sú relatívne ťažké. Telo je vyrobené z masívneho mahagónu s 12 mm vrchnou javorovou doskou. (DENYER 1992:58) Gitary typu Les Paul majú ohromujúci dozvuk a osobitý mäkký tón so silným výstupom zo snímačov. Vďaka tomu sú ideálne pre skreslené gitarové sóla a riffy. (CHAPMAN 2006:89)

Gibson Les Paul

Zdroj: <http://www2.gibson.com/Products/Electric-Guitars/Les-Paul/Gibson-Custom/50th-Anniversary-1959-Les-Paul-Standard.aspx>

Nástroje Gibson Les Paul spolu s gitarami Fender patria medzi veľmi cenené elektrické gitary. Mnohé historické exempláre dosahujú cenu desaťtisíce eur. Postupom času sa elektrické gitary stali neodmysliteľnou súčasťou hudobnej

kultúry. Transformácia gitary a používanie elektrických gitár významným spôsobom vplývalo na transformáciu akustického blues na moderné elektrické a neskôr spustilo aj vznik rock'n'rollu ako celosvetového fenoménu, ktorý vychádza priamo z dedičstva blues.ñ

Literatúra a pramene:

ACHARD, K.: *History and Development of the American Guitar*, Westport 1989.

DENYER, R.: *The guitar handbook*. New York 1992.

Dobro [online]. b.r. [cit. 2014.12.10.] Dostupné na internete: <https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Dobro.html>.

GAŠPAR, P.: *Dobro means good in any language* [online]. 1995. [cit. 2014.11.12.] Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/2125457/dobro-means-good-in-any-language.html>.

Handa, A.: *National's History* [online]. 1998 [cit. 2014.11.12.] Dostupné na internete.: <http://www.nationalguitars.com/admin/history.html>.

CHAPMAN, R.: *Kytary*. Praha 2006.

Leonard Chess Biography [online]. 2014 [cit. 2014.10.02.] Dostupné na internete: <https://rockhall.com/inductees/leonard-chess/bio/>.

Magnetic pickups [online]. b.r. [cit. 2014.10.02.] Dostupné na internete: http://www.ece.rochester.edu/courses/ECE140/resources/Guitar-Project/Mag_pickups.pdf.

Muddy Waters Biography [online]. b.r. [cit. 2014.12.02.] Dostupné na internete: <http://www.biography.com/people/muddy-waters-9525002>.

Muddy Waters Biography 2014 [online]. [cit. 2014.12.03.] Dostupné na internete: <https://rockhall.com/inductees/muddy-waters/bio/>.

National's History 1998 [online]. [cit. 2014.12.05.] Dostupné na internete: <http://www.nationalguitars.com/admin/history.html>.

PALMER, R.: *Opravné blues*. Praha 2006.

STOBENAU, J.: *A Brief History of the Resonator Guitar* [online]. 2014 [cit. 2014.10.02.] Dostupné na internete: http://steelguitarzone.com/?page_id=65;

ŠTEFL, V.: *33+333 svetových kytaristů*. Praha 1997.

Kontakt:

PhDr. Marcel Mudrák, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: mmudrak@ukf.sk

Dejiny archívneho systému na Slovensku a archívy v Slovenskej republike v súčasnosti

Tomáš Tandlich

Kľúčové slová: archívy, župy, mestá, dokumenty.

Abstract: The archival system in the Slovak Republic has its tradition in the municipal archives like the archives of the cities and selfgoverning regions of the nobility in the former Hungarian Kingdom. The territory of the present Slovakia was divided into 16th regions. The founding of the modern archival system started in the First Czechoslovak Republic in the year 1928, when was created the Regional Archives. The Slovak Central Archives, later the Slovak State Central Archives, works since 1952. The County Archives acts from 1955 to the present. The legal conditions for the united system of archives in the Slovakia were put in the year 1954. The modern form of the state managed archival system is based on the Act Nr. 395 from the year 2002.

Archívy v Slovenskej republike predstavujú súčasť kultúrneho a vedeckého dedičstva Slovákov ako národa od 12. storočia. Množstvo dokumentov, ktoré tieto pamäťové inštitúcie spravujú, predstavuje celé písané dejiny Slovákov a ich územia ako súčasti Uhorského kráľovstva, Československej republiky a samostatnej Slovenskej republiky. Najstaršie sú archívy cirkevných inštitúcií ako Nitrianska alebo Bratislavská kapitula, ktoré plnili okrem svojej cirkevno-správnej funkcie aj úlohu hodnoverného miesta. Základom dnešného archívneho systému na Slovensku sú štátne archívy, ktoré majú svoje začiatky v písomnostiach bývalých šľachtických stolíc a neskorších žúp.

Župné archívy patria na Slovensku k najvýznamnejším inštitúciám svojho druhu. Sú známe od 16. storočia, ale ich vývoj bol pomalší v porovnaní s archívmi uhorských krajinských úradov, archívmi významných miest, archívmi hodnoverných miest a archívmi veľkých šľachtických rodov. Písomná agenda župy bola podstatne jednoduchšia ako v mestách, lebo nebola taká diferencovaná a rozvetvená. Najstarším župným archívom na Slovensku je archív Zvolenskej stolice, ktorej registratúra a archív sa spomínajú v jej kongregačnom protokole z rokov 1506 až 1579 dňa 10. marca roku 1530. Tento údaj je unikátom aj v meradle celého bývalého Uhorska. Archív spravoval do konca 17. storočia podžupan alebo župný notár. V roku 1670 najala stolica jednu miestnosť pre potreby svojho archívu v meštianskom dome v Banskej Bystrici. (VALACH 2005:49)

Ďalším významným archívom je archív Spišskej stolice, ktorý bol prvýkrát zaregistrovaný v roku 1599, kedy ho tvorilo 12 listín, 5 kongregačných protokolov, snemové artikuly a viaceré listy uložené v dvoch debnách. Prvé usporadúvacie práce vykonávali rôzni stoliční úradníci. Stoliční notári registrovali spisy v archíve v rokoch 1632, 1636, 1650, 1668. V rokoch 1716 až 1719 získala Spišská

stolica meštiansky dom v Levoči, v ktorom sa mali konať generálne kongregácie a mal sem byť umiestnený aj archív. (ŽIFČÁK 2008:32-33)

Generálne kongregácie stoličnej šľachty sa konali na rôznych miestach, pretože veľa žúp, medzi nimi aj Bratislavská, nemalo do 18. storočia stále sídlo, a tak ani župné písomnosti nemali zodpovedajúce priestory na svoje bezpečné uloženie. Spravoval ich hlavný župan. Podžupan ich prevzal do svojej agendy, keď sa stal najvyšším voleným funkcionárom samosprávy šľachtickej stolice. Úrad odovzdal nástupcovi vo funkcii spolu so župnými písomnosťami. Zákonný článok č. 73 z roku 1723 stanovil, že župy mali mať svoj župný dom na umiestnenie archívu župy a väznice. Neupresnil pravidlá, ako mali byť archívne dokumenty uložené, ochraňované a kde mali byť uložené. Zákonný článok č. 25 z roku 1729 nariaďoval, aby župní funkcionári každoročne odovzdávali župné písomnosti do župného archívu spolu s elenchami, teda súpismi odovzdávaných dokumentov. Povinnosť odovzdať dokumenty do archívu župy platila aj pre tých hodnostárov, ktorí ukončili svoje pôsobenie v župných službách. Výkon ustanovení tohto zákona kontrolovala Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada. (RÁKOŠ 1996:9-10) Mária Terezia poverila hlavných županov stolíc v služobnej inštrukcii zo dňa 28. apríla 1752 kontrolou vykonania spomenutého zákona, najmä paragrafov o usporiadaní písomností v župnom archíve.

Nariadenie z 21. novembra 1768 poverilo hlavných županov predložením písomnej správy o veku a usporiadanosti župných písomností spolu s ich súpisom. Napriek urgenciám zo strany Miestodržiteľskej rady mnohé stolice príkaz nesplnili. Príčinou bola skutočnosť, že uhorské archívnictvo nebolo riadené zákonmi, ale iba príkazmi cez Miestodržiteľskú radu. Hlavní župani síce odovzdali písomnosti do župných archívov, ale bez preberacích protokolov a elenchov. (RÁKOŠ 1996:10)

Cisár Jozef II. nariadil v marci 1785 uplatňovanie systému správy župných písomností podľa vzoru Fejérskej župy. Župy mali poveriť správou a spracovaním župného archívu osoby odborne spôsobilé a dozor nad nimi mali v rukách hlavní notári. Spisová manipulácia bola síce touto normou upravená, ale spracovaniu archívnych dokumentov, vzniknutých z úradnej činnosti župy, sa nevenovala. Za vlády Jozefa II. sa vžil pojem župa ako názov šľachtickej stolice. Hlavní župani určili, ktorí funkcionári a úradníci, a v akom čase, sa mali zdržiavať v župnom dome. Táto budova ako sídlo župnej správy bola aj sídlom archívu. Skončilo sa tak putovanie župného archívu z miesta na miesto. Prestala sa uplatňovať stará tradícia, podľa ktorej hlavný notár vozil na zasadnutia generálnej kongregácie župy jej spisy a protokoly. (RÁKOŠ 1996:11)

Slovenská archívna komisia vznikla v roku 1951 ako riadiaci orgán archívnictva na Slovensku a pôsobila v rokoch 1951 až 1954. Jej hlavnou zásluhou bolo založenie Slovenského ústredného archívu ako centrálnej inštitúcie tohto typu na území Slovenska v roku 1952. Kompetencie tejto

komisie mali za cieľ vytvoriť podmienky pre pripravovaný jednotný systém archívnictva na Slovensku ako súčasť systému v Československej republike, budovanie krajských archívov, archívov národných výborov, podnikových archívov, prípravu právneho predpisu o archívnictve, sprístupňovanie archívnych dokumentov a spracovanie archívnych fondov. (KARTOUS 2008:7) Slovenská archívna správa ako súčasť Povereníctva vnútra vznikla 1. júla 1954 na základe vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. o archívnictve. Archívna správa Ministerstva vnútra ČSR vznikla ešte 1. novembra 1953 ako riadiaci orgán archívnictva na území celej republiky.

Emancipačné snahy Slovákov ako národa dosiahli svoj vrchol v druhej polovici 19. storočia, s čím súviselo aj založenie Matice slovenskej v roku 1863, ktorá začala ako prvá národná inštitúcia zhromažďovať formou zbierok aj dokumenty k dejinám slovenského národa. Jej zánik v roku 1875 znamenal výrazné spomalenie rozvoja slovenskej vedy a kultúry do roku 1918. Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti v roku 1893 aspoň čiastočne umožňovalo, predovšetkým formou zbierok historických dokumentov, vytváranie základu neskoršieho Archívu Slovenského národného múzea v Martine ako centra národnej kultúry Slovákov. V jej štruktúrach pôsobil aj kremnický archivár a historik Pavol Križko, ktorý je považovaný za zakladateľa moderného slovenského archívnictva, pretože pri spracovaní archívnych dokumentov zaviedol kritický prístup k ich historickej informačnej hodnote.

Novým medzníkom v dejinách archívov na Slovensku sa stal vznik Československej republiky v roku 1918, kedy sa Slovensko vyčlenilo z bývalého Uhorska a ako súčasť spoločného štátu s českými krajinami získalo svoje jasne vymedzené územie. Na Slovensku sa nachádzalo 16 žúp, ktoré fungovali v prechodnom období ešte do roku 1922: Bratislavská, Nitrianska, Tekovská, Komárňanská, Trenčianska, Liptovská, Oravská, Turčianska, Novohradská, Gemersko-malohontská, Hontianska, Zvolenská, Spišská, Šarišská, Zemplínska a Abovsko-turnianska. Ich archívy ostali na území Slovenska a stali sa jedným zo základných fondov neskorších štátnych regionálnych archívov. Organizačne patrili archívy a knižnice pod Ministerstvo školstva a národnej osvety, pričom na Slovensku ich riadil Inšpektorát archívov a knižníc. Župné archívy ostali na pôvodných miestach uloženia a neboli prístupné na štúdium.

Okrem župných archívov tu fungovali aj mestské archívy Košíc, Bratislavy, Kremnice, Levoče, Prešova, Banskej Štiavnice, Trnavy, Banskej Bystrice. Jednotná archívna sústava sa v I. ČSR nevytvorila, pretože sa viedli kompetenčné spory medzi ministerstvami školstva a osvety a vnútra o riadiace kompetencie nad archívmi. V Prahe bola v roku 1919 založená Štátna archívna škola, ktorá vychovávala prvých profesionálnych archivárov aj na Slovensku. Boli nimi Alexander Húščava, Mária Opočenská – Jeršová a Daniel Rapant. Prvý centrálny archív vznikol ešte v bývalom Uhorskom kráľovstve ako Krajinský archív v roku 1756 z rozhodnutia stavovského snemu. Existoval až do roku

1848 a podliehal palatínovi, alebo v prípade neobsadenia tohoto úradu krajinskému sudcovi. Sídliť v Bratislave v budove Dolnej komory Uhorského snemu (dnes sídlo Univerzitnej knižnice). Jeho nástupcom na území Slovenska bol od roku 1928 Krajinský archív, ktorý vznikol výnosom Prezídia Krajinského úradu č. 19355/prez. zo dňa 28.9. 1928. Pod jeho správu patrili archívy bývalých žúp, registratúra zaniknutých slovenských oddelení pražských ministerstiev a Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a registratúra Krajinského úradu. Išlo o nové rozdelenie Československej republiky na krajiny, pričom na Slovensku tento krok znamenal zánik šiestich veľkých žúp, ktoré vznikli v roku 1923. Na jeho čele stál Daniel Rapant. V roku 1939 za premenoval na Archív Ministerstva vnútra. Išlo len o archív, ktorý nebol samostatným centrálnym archívom Slovenska, tvoril len súčasť inej inštitúcie. Spravoval aj archívy bývalých žúp Komárňanskej a Bratislavskej a sídlil v Župnom dome v Bratislave. (VRABCOVÁ 2008:20) Pôdohospodársky archív, ktorý vznikol v roku 1948 pri Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, vykonal so šiestimi pobočkami do svojho zlúčenia so Štátnym slovenským ústredným archívom v roku 1956 veľa pozitívneho pri spracovaní písomností konfiškovaných bývalých šľachtických veľkostatkov a lesných správ. V roku 1950 vznikol v Banskej Štiavnici Ústredný banský archív (dnes Štátny ústredný banský archív). (HAUTOVÁ 2008:16) 20. mája 1950 vznikol na základe uznesenia Zboru povereníkov centrálny archív na Slovensku ako Slovenský ústredný archív. Od 1. októbra roku 1954 podľa vládneho nariadenia č. 29/1954 sa premenoval na Štátny slovenský ústredný archív. Od roku 1991 je jeho názov Slovenský národný archív. Postupne pre vzal fondy hodnoverných miest Leles, Jasov a Bratislavskej kapituly v roku 1958 a v rokoch 1960 až 1963 prevzal registratúry zaniknutých povereníctiev. (VRABCOVÁ 2008:21)

Archívnictvo patrilo od roku 1949 do kompetencie krajských národných výborov, ktoré sa vytvorili v šiestich krajoch na Slovensku v roku 1949. Krajské archívy riadili aj archívnictvo v okresoch, mestách a obciach, aj rovnaký počet krajských archívov, ktoré fungovali do roku 1954, kedy ich postupne nahradili štátne archívy. Vznikli v Bratislavskom kraji so sídlom v Bratislave a s pobočkou v Trenčíne, V Nitrianskom kraji v Bojniciach, v Žilinskom kraji v Bytči s pobočkou v Liptovskom Mikuláši, V Banskobystrickom kraji v Radvani nad Hronom s pobočkou v Rimavskej Sobote, V Košickom kraji v Košiciach s pobočkou v Levoči a v Prešovskom kraji v Prešove. (PIVOLUSKA 1989:43) Tieto archívy fungovali v tejto podobe až do roku 1960, kedy vznikli tri regionálne štátne archívy v Bratislave s pobočkou v Nitre, v Banskej Bystrici s pobočkou v Bytči a v Košiciach s pobočkami v Levoči a v Prešove. Existovali na území krajov Západoslovenského, Východoslovenského a Stredoslovenského. V rokoch 1945 až 1960 fungovali na Slovensku ešte aj mestské archívy a archívy okresných národných výborov.

Významnú úlohu pri budovaní systému štátnych archívov na Slovensku zohrala Vedecká archívna rada, ktorá vznikla ako poradný orgán Povereníctva vnútra pre vedecké a odborné otázky archívnictva 1. apríla roku 1955. Tento orgán funguje dodnes ako poradný orgán ministra vnútra SR pre archívnictvo. Jeho predsedom je profesor Richard Marsina, ktorý je jeho členom od jeho vzniku ešte ako pracovník Pôdohospodárskeho archívu. Jeho najvýznamnejšími členmi boli doktor Michal Kušík, dlhoročný riaditeľ Štátneho slovenského ústredného archívu a zakladateľ archívnej vedy na Slovensku a profesor Alexander Húščava, dlhoročný vedecký garant vysokoškolského štúdia archívnictva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. (KARTOUS 2008:8)

Riadiacim orgánom archívnictva na Slovensku sa stala od roku 1954 Slovenská archívna správa, ktorá fungovala v rokoch 1954 až 1960 ako súčasť Povereníctva vnútra. Rok 1960 znamenal zánik Zboru povereníkov, a preto do roku 1968 bola Slovenská archívna správa podriadená podpredsedovi Slovenskej národnej rady. Obdobie rokov 1969 až do súčasnosti znamenalo prechod Slovenskej archívnej správy cez Archívnu správu Ministerstva vnútra SSR až po Odbor archívnictva a spisovej služby Sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR. Dnešný názov odboru znie Odbor archívov a registratúr MV SR. (KARTOUS 2008:9)

Okresné archívy, ktoré v období rokov 1951 až 1960 boli archívmi okresných národných výborov ako súčasť III. referátu pre veci vnútorné, kam patrilo kompetenčne aj archívnictvo na úrovni príslušného okresu. Tieto archívy riadili mestské a podnikové archívy na území okresu a kontrolovali spisovú službu na miestnych národných výboroch. (MIŠOVIČ 2008:90) V roku 1960 sa zlučovaním menších okresov do väčších zlúčilo aj viacero okresných a mestských archívov do veľkých štátnych okresných archívov. Ich metodické riadenie prešlo od roku 1966 na štátne archívy zrušením archívnych oddelení krajských správ Zboru národnej bezpečnosti. V roku 1969 existovalo na Slovensku 7 oblastných archívov v Bratislave, Nitre, Bytči, Banskej Bystrici, Košiciach, Prešove a v Levoči. (HAUTOVÁ 2008:17) Ďalej to bolo 34 okresných archívov, jeden oblastný archív v Šali pre okresy Galanta a Dunajská Streda a dva mestské archívy v Košiciach a v Bratislave, pričom košický bol zriadený od roku 1966 ako okresný. (MIŠOVIČ 2008:93)

Zákon o archívnictve č. 149/1975 Zb. definoval okresné archívy ako štátne okresné archívy v jednotnej archívnej sústave na Slovensku. Ich počet bol 35. Archív mesta Bratislavy sa stal do roku 1977 štátnym oblastným archívom, kedy bol preradený ako ústav pod Národný výbor hl.m. SSR Bratislavy. Archív mesta Košice sa stal zariadením Mestského národného výboru v Košiciach. (MIŠOVIČ 2008:94)

Najvýznamnejším špecializovaným archívom je Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorý nadväzuje na Maticu slovenskú a jej zberateľskú činnosť od roku 1863 po 1875, kedy bola zakázaná. Nadväzovala na

ňu činnosť Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine na čele s Andrejom Kmeťom, ktorú možno považovať za akýsi prvý verejný archív na území Slovenska, ktorý po obnovení Matice v roku 1919 spolu s ňou vykonával zbierkovú činnosť v oblasti literárnych, hudobných obrazových, zvukových a fotografických dokumentov k dejinám národného života Slovákov.

Do roku 1954 ukladali tieto písomnosti v Literárnohistorickom odbore Matice Slovenskej a v Národnej knižnici Matice slovenskej. Zákom SNR č. 4/1954 o Matici slovenskej sa Literárny archív stal samostatným oddelením v jej štruktúre. Od roku 1982 mal názov Archív literatúry a umenia a od roku 2000 na základe zákona o knižniciach sa vyčlenil z Matice slovenskej a stal sa súčasťou Slovenskej národnej knižnice. Medzi najstaršie archívy patrí aj Archív mincovne v Kremnici, ktorý vznikol v roku 1752. (RAGAČOVÁ 2008:120-121) Na Slovensku pôsobí celkovo 24 špecializovaných verejných archívov.

Významným archívom je aj Archív Slovenského národného múzea, ktorého počiatky sa spájajú s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou v Martine, s Maticou slovenskou a so Slovenským národným domom, postaveným v roku 1907 v Martine. Jej zakladateľom bol Andrej Kmeť, ktorý si pri budovaní zbierok pozval na pomoc ako experta pre oblasť histórie aj Pavla Križku. Sprístupňovaním zbierok od roku 1908 sa začal proces, ktorý uzavrel vznik Slovenského národného múzea. Archív tvoril jeho integrálnu súčasť už od začiatku. (MACHAJDÍKOVÁ 2008:127-128) V roku 1929 tu začala na pozícii archivárky pracovať absolventka Štátnej archívnej školy v Prahe Mária Opočenská-Jeršová, ktorá sa stala priekopníčkou slovenského archívnictva. V Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti vydávala prílohu Slovenský diplomatár v rokoch 1931 až 1936 a v roku 1938 vydala prvý diel Inventára Archívu SNM v Martine. Druhý diel vyšiel v roku 1953. (MACHAJDÍKOVÁ 2008:129, 131) V roku 1957 bolo rozhodnuté o delimitácii väčšiny fondov z Archívu SNM do Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave. Uskutočnila sa na prelome rokov 1959 a 1960.

Prijatie zákona č. 395/2002 Zb. z. o archívoch a registratúrach znamenalo začlenenie 40 štátnych okresných archívov ako pobočiek do 7 štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou v Bratislave, Ivanke pri Nitre, Bytči, Banskej Bystrici, Levoči, Košiciach a v Prešove. K verejným archívom patria štátne ústredné archívy teda Slovenský národný archív v Bratislave a Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici a štátne archívy s regionálnou územnou pôsobnosťou, archívy štátnych orgánov, štátnych rozpočtových organizácií, štátnych príspevkových organizácií, mestské archívy a archívy samosprávnych krajov, archívy právnických osôb zriadených zákonom, ako aj archívy právnických osôb a archívy fyzických osôb, ktoré sú orgánmi verejnej správy. K súkromným archívom patria archívy právnických osôb a archívy fyzických osôb. Jediným mestským archívom je Archív mesta Košíc. Ministerstvo vnútra

Slovenskej republiky je riadiacim orgánom na úseku archívnictva podľa tohto zákona.

Archívy v Slovenskej republike tvoria pevnú súčasť kultúrneho a vedeckého dedičstva, pretože uchovávajú významné dokumenty k dejinám Slovenska a Slovákov. Zaslúžia si ochranu a našu úctu ako pamäť národa v zrkadle vekov.

Literatúra a pramene:

- VALACH, J.: *Archívy a archivári vo fondoch Štátneho archívu v Banskej Bystrici*. In: *Knižnica*, roč. 6, č. 5-6, 2005, s. 48-51. Dostupné na: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2005/maj_jun/48.pdf
- ŽIFČÁK, F.: *O archivároch Spišskej stolice do polovice 19. storočia*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 32-41.
- RÁKOŠ, E.: *Teória archívneho fondu III. Historické aspekty archívneho fondu*. In: *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 1, s. 3 – 24.
- KARTOUS, P.: *Dejiny archívnej správy na Slovensku*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 7-13.
- VRABCOVÁ, E.: *Slovenský národný archív a jeho osobnosti*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 20-31.
- HAUTOVÁ, J.: *Historický vývoj štátnych archívov na Slovensku*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 14-19.
- PIVOLUSKA, J.: *Slovenská archívna správa a prvé roky činnosti štátnych archívov na Slovensku I*. In: *Slovenská archivistika*, 1989, roč. 24, č. 1, s. 40-62.
- MIŠOVIČ, M.: *Premeny štátnych okresných archívov*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 90-98.
- RAGAČOVÁ, J.: *Z dejín špecializovaných verejných archívov na Slovensku*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 119-126.
- MACHAJDÍKOVÁ, E.: *PhDr. Mária Jeršová-Opočenská a Archív Slovenského národného múzea*. In: *Dejiny archívov na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, 2008, s. 127-140.

Kontakt:

PhDr. Tomáš Tandlich, PhD.
Katedra histórie FF UKF v Nitre,
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: ttandlich@ukf.sk
Tel.: 0918 923 052

Úloha prírodovedných zbierok vo vlastivedných múzeách v období rokov 1952 – 1959

Daniela Prelovská

Kľúčové slová: prírodovedné múzejníctvo, ideologizácia, preparátor, geológia, zoológia, botanika

Abstrakt: *The paper documents the beginnings of natural science expositions in Slovak museums. Their formation was largely influenced by the fact that these institutions were ideologized in the early 50s of the 20th century. The main task of natural science museology was to support economic efforts of the state in agriculture and industry.*

Úvod. V rokoch 1950 – 1951 prebehla neúspešná reінštalácia expozícií slovenských múzeí. Následné personálne zmeny vo vedení Zväzu slovenských múzeí (ďalej Zväz) sa prejavili na Valnom zhromaždení v Demänovej dňa 18. októbra 1952. Jeho účastníci sa zaoberali otázkami „novodobého“ múzejníctva. Išlo predovšetkým o snahu osvojiť si „správny“ názor na múzeum, na jeho výskumnú, vedeckú, popularizačnú, osvetovú a propagačnú funkciu. „Súdobé“, „moderné“ chápanie muzeálnej myšlienky ukladalo múzeám nové povinnosti. Ak mali múzeá plniť úlohu ľudovýchovy, popularizovať vedu a byť pomocníkmi v šírení nových poznatkov, museli sa transformovať na výchovné ústavy pre najširšie masy pracujúcich tak, aby svoje poznatky, výskumy a výsledky svojej práce dali do služieb vzdelávania a osvetu. Múzeá sa touto prácou mali stať oporou v budovaní socializmu a zapojiť sa do prevýchovy obyvateľstva. Takto sa postupne stávali nástrojom osvetovej činnosti, pre ich presadzovaný charakter pomocných vedeckých ústavov, ale aj vzhľadom na ich ľudovýchovné možnosti. Postupne dochádzalo k deformácii základného poslania múzea a snahám zmeniť jeho funkcie.

Ideologizácia prírodovedných funkcií slovenského múzejníctva. „Novú funkciu“ v múzeu dostal aj samotný zbierkový predmet. Už nemal byť účelovo vystavovaný, stával sa prostriedkom na dosiahnutie vyššie uvedených úloh múzeí. Aby túto úlohu mohol plniť, bolo potrebné, aby si múzejníci osvojili dialektiku, vedecký svetonázor marxizmu-leninizmu a tieto aplikovali na každom kroku svojej práce. V zásade to znamenalo: „...podať pravdivý, nefalšovaný a z každej stránky náležité odôvodnený pohľad na vývoj ľudskej spoločnosti.“ (JURKOVIČ 1952:3) Mnohé múzeá zápasili s málopočetným zbierkovým fondom – nedostatkom zbierkových predmetov, ktoré by bolo možné vystavovať v duchu požiadaviek doby. Expozície, pokiaľ sa ich podarilo vybudovať, boli často nesúrodé, neúplné, bez súvislostí. Absolútnou požiadavkou „novej doby“ sa stalo nadobúdanie zbierkových predmetov výskumom a zberom (akvizícia). (JURKOVIČ 1952:1) Pri dialektickým budovaní zbierok sa akvizícia stala príkazom a nevyhnutnosťou. Týkalo sa to predovšetkým špecializovaných múzeí, ktoré nemali k dispozícii prakticky žiadne

ucelené zbierkové fondy. Ale ani ostatné múzeá, celoslovenské, krajské, okresné a mestské nemohli bez akvizičnej činnosti rozvíjať svoju činnosť v expozičnej a výstavnej rovine.

Z iniciatívy Zväzu bolo celé Valné zhromaždenie v Demänovej zamerané na ideové riešenie prírodovedných zbierok s využitím sovietskych skúseností. Prírodovedné oddelenia mali byť zložkou vlastivedných múzeí. Výstavy, výstavy a expozície boli medzi návštevníkmi veľmi obľúbené. Karol Tuček z Národného technického múzea v Prahe na margo prírodovedných expozícií uviedol: „Iba na pozadí prírodného bohatstva a prírodných podmienok môžeme spoľahlivo vysvetliť materialistické poňatie dejín a života našich pracujúcich. Prírodovedecké zbierky sú rovnako dôležité ako zbierky historické. Tam, kde nie sú, musia byť sústavne a plánovite dopĺňané. Premyslene inštalované prírodovedecké zbierky sú najlepšou školou dialektického materializmu a prírodu v nich predvádzame ako surovinovú základňu hospodárskeho života.“ (TUČEK 1952:11) Išlo o to vysvetľovať návštevníkom všeobecné zákonitosti vývoja prírody a spoločnosti, aj zdôvodniť snahy štátu kolektivizovať poľnohospodárstvo. Štát a múzejníci prijali názor, že múzeá bez prírodovedných oddelení nie sú múzeami v pravom slova zmysle.

Každý kraj, oblasť, okres mal iné geologické pomery, odlišné druhy živočíšstva a charakter prírody. Z tejto skutočnosti vyplýval aj rozdielny stupeň pripravenosti múzeí inštalovať prírodovedné expozície. Väčšina múzeí ich vôbec nemala, alebo ak áno, tak boli zastarané a nevyhovovali „novým“ podmienkam. Najlepšie na tom bolo Krajské múzeum v Prešove. Malo bohatý prírodovedný materiál, roztriedený a pripravený na inštaláciu. Bolo pripravené inštalovať vzornú prírodovednú expozíciu. (JURKOVIČ 1952:1) Múzeum pripravovalo expozíciu, ktorá by bola zmysluplným poradcom širokej verejnosti, najmä záhradníkov, lesníkov, rybárov, včelárov a iných záujemcov. Zároveň mala poukázať na vývoj živočíšnej a rastlinnej výroby a rozvoj poľnohospodárstva, ku ktorému prišlo vďaka Jednotným roľníckym družstvám. (JURKOVIČ 1952:4) Protikladom k múzeu v Prešove bolo Slovenské múzeum v Bratislave (ďalej SM). Malo expozície a početné prírodovedné zbierkové predmety, tieto však mali jednostranný charakter. Novým zámerom kustóda múzea bolo oboznámiť návštevníkov s otázkami vzniku života, poučiť ich o význame jednotlivých druhov pre hospodárstvo a ukázať bohatstvo prírody na Slovensku. Vychádzal pritom z tézy, že celý vedecký materialistický názor sa opiera výlučne o poznatky prírodovedy. (JURKOVIČ 1952:10)

Muzealizácia prírodných vied však narážala na závažné ťažkosti, ktoré neumožňovali v prácach na prírodovedných expozíciách pokračovať podľa predstáv Zväzu a nadriadených orgánov. Prírodovedné oddelenia zápasili s nedostatkom odborného personálu, kustódov a preparátorov. Ťažkosti technického rázu sa premietli do nedostatku prístrojov, nástrojov a pomôcok, bez ktorých v nich nebolo možné vykonávať mnohé druhy prác. Pri zbere materiálu chýbali také vymoženosti ako motorové vozidlá, alebo aspoň motočikel či dokonca horolezecká výstroj. (PRELOVSKÁ 2001:6)

„Uznávame, že nemáme v múzeách všetko, čo by sme potrebovali k úspechu vedeckej práce a k jej uľahčeniu. Musíme si však uvedomiť, že muzeálny (v dnešnej terminológii múzejný) pracovník musí pracovať i s nedostatočnými prostriedkami a vedieť si vypomôcť tam, kde sa mu nedostáva potrebného materiálu.“ (TUČEK 1952:11) Nastolené problémy boli rozpracované do záverečného uznesenia demänovského zhromaždenia s jednoznačnou snahou ich riešiť.

Problematika prírodovedných expozícií bola témou aj ďalších stretnutí múzejníkov-prírodovedcov, ktoré usporiadal Zväz. V záveroch z práce prírodovedeckého krúžku na XI. pracovnej konferencii Zväzu v roku 1953 odzneli požiadavky nadväzujúce na pracovnú poradu v Demänovej. Múzejníci požadovali, aby sa prírodovedné oddelenia budovali tým skôr, že akcie v tomto smere vlastne stagnovali. Kustódi múzeí žiadali „finančné zabezpečenie, školenie preparátorov, budovanie laboratórií a úzku spoluprácu so Slovenskou akadémiou vied ako aj častejšie porady pracovníkov týchto oddelení.“ (PETÁCH 1953:76) Pri hodnotení stavu slovenského múzejníctva bol Milan Rybecký (vo vedení Zväzu) nútený konštatovať, že budovanie prírodovedných oddelení brzdí okrem iného aj nedostatočná akvizícia. „Zanedbáva sa zber pre výstavbu prírodovedných oddelení, ktoré zatiaľ nemá vybudované ani jedno slovenské múzeum.“ (RYBECKÝ 1953:9) Jednou z úloh, ktoré sa mali v budúcnosti riešiť, bolo dopĺňanie múzejných kádrov, menovite preparátorov. (RYBECKÝ 1953:11) Na stretnutí múzejníkov v Bardejove v septembri roku 1955 Ján Šufliarsky označil za problém slovenských múzeí expozície, pričom poukázal na budovanie chýbajúcich expozícií, hlavne prírodovedných a súčasnej histórie. (ŠUFLIARSKY 1955:26) V súvislosti s vypracovaním programovej náplne Zväzu na poslednej pracovnej konferencii v dňoch 1. – 5. júla 1957 v Košiciach bola do jeho programotvornej činnosti na obdobie rokov 1957/58 zaradená aj práca s prírodovedcami. (JURKOVIČ 1971:177)

Výslovné zaradenie tohto bodu k problémom, ktoré musel Zväz riešiť, nebolo náhodné. Od Demänovského stretnutia uplynulo päť rokov. Ukazovalo sa, že napriek krokom, ktoré múzejníci v tomto období podnikli, v budovaní prírodovedných expozícií sa nedarilo razantnejšie postúpiť. Päťdesiate roky boli totiž vo vzťahoch medzi štátom, resp. stranou a kultúrou veľmi zložitú. Komunistická strana Československa (ďalej KSČ) sa snažila urýchliť proces „kultúrnej revolúcie“ tak, aby mala vplyv na riešenie naliehavých politických, sociálno-ekonomických a ďalších úloh spoločenského vývoja. Každodenná prax však ukazovala, že toto urýchlenie nie je možné bez toho, aby štát zabezpečil kultúrnym inštitúciám, od ktorých očakával podporu svojej politiky, to najnevyhnutnejšie: materiálno-technické a hospodárske zabezpečenie. V rovine postavenia prírodovedných oddelení všeobecne vyjadril požiadavky štátu námestník ministra kultúry Zdislav Buřival. Pri príležitosti celoštátnej konferencie slovenského a českého zväzu v Bratislave v júli 1954 povedal: „Nemôžeme sa však uspokojiť s púhym, aj keď vedecky správnym a názorne osvetleným výkladom vývoja prírody... je potrebné zdôrazniť

tiež praktický význam poznania prírody pre jej ovládanie v prospech potrieb spoločnosti. Prírodovedecké expozície musia byť usporiadané z hľadiska súčasných potrieb spoločnosti. ...Účinnosť a presvedčivosť expozície závisí na riadnej ideologickej a metodologickej príprave, na technickom a umeleckom prevedení.“ (BUŘIVAL 1954) Závery X. zjazdu KSČ určovali, že prírodovedné múzejníctvo sa malo prejavovať tak, aby propagovalo kolektívizáciu. Zjazd schválil návrh smerníc na zostavenie štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva na rok 1955. Na tento plán boli napojené aj múzeá. K ďalšiemu rozvoju prírodovedných expozícií, nie oddelení, mal prispieť plán výkonov stanovený na rok 1956 – začiatok druhej päťročnice. Práce sa mali uskutočňovať postupne, čo malo prispieť k budovaniu tých expozícií, ktoré dovtedy prakticky chýbali – prírodovedných a súčasných dejín. Perspektívne, podľa plánu mali mať tieto expozície svoje miesto v múzeách do roku 1960. (RYBECKÝ 1955:5)

Snaha rozvinúť osvetovú činnosť na masovej základni viedla Povereníctvo kultúry zorganizovať seminár pre osvetových pracovníkov a vedúcich odborov kultúrnych rád národných výborov, cieľom ktorého bolo oboznámiť ich s múzeami ako zdrojom všeobecného vzdelania a vlasteneckej výchovy. K semináru bola vydaná aj príručka, v ktorej na margo oddelení prírody jej autor, Milan Rybecký, uviedol: „... Prírodovedné zbierky sú jedným z najpôsobivejších prostriedkov pri šírení materialistického svetového názoru. Ich úlohou je dať návštevníkovi jasnú odpoveď a poučenie v otázkach vývojových, ukázať prírodu v tesnej vzájomnej súvislosti, aby človek porozumel prírode ako celku. Vlastivedné múzeum v oddelení prírody má úlohu podať charakteristický obraz prírody svojej oblasti. To znamená, že v expozíciách tohto oddelenia sa má ukázať geologický vývoj, nerastné bohatstvo, rastlinstvo a zvieratstvo zbernej oblasti v jej typických zástupcoch, hlavne tých, ktorými sa líši od oblasti susedného múzea. V expozícii treba vykresliť vznik a vývoj prírody s geologicko-mineralogickou stránkou, so zreteľom k horninám a nerastom dôležitým najmä pre náš hospodársky život, ukázať zloženie miestnej pôdy a jej praktické využitie pre poľnohospodárstvo. V rastlinstve treba ukázať jednotlivé rastlinné spoločenstvá, dreviny, dôležité rastliny pre život, vzácne a chránené rastliny, prírodné pamiatky, rezervácie, ukázať význam rastlinstva pre poľnohospodárstvo a priemyselné spracovanie, poukázať na škodcov a ochranu pred nimi. V biologickej časti poukázať na miestnu živočíšnu produkciu, význam vtáctva a jeho ochranu...“ (SLOBODA, RYBECKÝ, ŠUFLIARSKY 1955:35) „Prírodovedné zbierky naše múzeá v prevažnej miere nemajú. Prírodovednú expozíciu má zatiaľ iba Krajské nitrianske múzeum v Bojniciach, Krajské múzeum v Banskej Bystrici, Okresné múzeum v Ružomberku, Okresné múzeum v Trenčíne, Poprade, v Piešťanoch, Slovenské národné múzeum v Martine a Lesnícko-drevárske múzeum vo Zvolene. Aj v týchto múzeách prevažuje iba niektorá časť a v mnohých prípadoch je ich inštalácia statická. Doplnenie prírodovedných zbierok si vyžiada ešte dlhší čas a najmä technické kádre preparátorov, ktorých v tomto čase naše múzejníctvo ešte nemá.“ (SLOBODA, RYBECKÝ, ŠUFLIARSKY 1955:77)

Závažné otázky slovenského múzejníctva nastolila druhá celoštátna konferencia českých a slovenských múzejníkov, ktorá sa konala v dňoch 3. – 8. júla 1956 v Opave. Bolo potrebné riešiť úlohy, ktoré vyplývali zo súdobého diania v spoločnosti. Úvodný prejav predniesol vedúci Odboru múzeí Ministerstva kultúry Karel Picmaus. Svoje miesto mali v jeho prejave aj prírodovedné expozície: „...Napríklad nie je ešte stále vyjasnený problém budovania prírodovedeckých expozícií... Vyšla publikácia „Zakladanie prírodovedeckých zbierok vo vlastivedných múzeách“ (v Čechách 1955). Na Slovensku bol usporiadaný seminár o budovaní prírodovedeckých expozícií. To však nestačí. Zdôrazňujem, že nám nejde o žiadny rámcový program, ktorý by bol vodítkom a stal by sa možno v niektorých prípadoch šablónou pre inštaláciu. Nie, chceme nechať rozvíjať plnú iniciatívu múzejníkom, ktorí budú takú inštaláciu prevádzať. Ide nám o zásady. Ide nám o to, či máme v časti expozície, venovanej mineralógii, ukázať prírodu aj s výsledkami zásahov človeka do prírody, alebo ako sa hovorí, čistú prírodu, ide nám o to, ako má byť prevedená inštalácia zoológie.“ (PICMAUS 1956) Spomínaná príručka mala na základe dovtedajších skúseností ukázať, ako sa majú budovať prírodovedné zbierky vlastivedných múzeí a takýmto spôsobom uľahčiť múzejným pracovníkom zber, ochranu, spracovanie a využitie prírodovedného materiálu. Recenziu na túto príručku napísal v časopise Múzeum Miloš Jurkovič, ktorý ju v závere zhodnotil: „Vydanie príručky bolo veľmi časové, lebo práve v odbore prírodných vied naše múzeá veľmi zaostávajú, aj pracovníkov týchto odborov je v múzejníctve pomerne málo, predovšetkým málo je ich vo vlastivedných múzeách. Príručka vykoná iste osožnú prácu, uľahčí mnohým pracovníkom, interným i externým a nie v poslednej miere tiež zjednotí isté práce a pochody, bude podnetnou pri budovaní prírodovedných oddelení našich vlastivedných múzeí.“ (JURKOVIČ 1956:115) Účastníci konferencie vychádzajúc z rokovania, ale aj z rozboru expozícií Sliezkeho múzea v Opave prijali k prírodovedným expozíciám toto uznesenie: „...3. vzhľadom k tomu, že prírodovedecké expozície tvoria nerozlučnú časť vlastivedného múzea pri šírení vedecko-osvetového názoru, je treba venovať zvýšenú pozornosť výstavbe prírodovedeckých expozícií. Za jednu z prekážok k dosiahnutiu týchto cieľov pokladáme nedostatok preparátorov v múzeách. Preto opäť žiadame zabezpečiť múzeám kvalifikovaných preparátorov.“ (REZOLÚCIA 1956)

Je zrejme, že záujem na vybudovaní kvalitných prírodovedných expozícií v múzeách mal nielen štát, ale čo je dôležité, aj samotní múzejní pracovníci. Táto obojstranná snaha však prinášala so sebou riziko akejsi uniformity. Toto nebezpečenstvo konštatovali účastníci seminára prírodovedcov muzeológov v Trenčianskych Tepliciach (1956, 28. – 30. júna). Seminár usporiadalo Povereníctvo kultúry. Biológovia a geológovia, ktorí sa ho zúčastnili sa zhodli, že: „Je snahou mnohých múzejníkov vybudovať expozície podľa jednotnej šablóny. Je to nesprávna tendencia. Nie je rozumné, aby každá vlastivedná expozícia v Československej republike mala rovnaký začiatok i koniec. Každá expozícia jednotlivého

múzea musí mať svoje vlastné špecifikum. Toto ho bude robiť vyhľadávaným.“ (SCHMITD 1956:164) K problematike expozícií odznali dve prednášky vo všeobecnej rovine: „Expozícia neživej prírody vo vlastivednom múzeu“ (Ján Kováčik), „Expozícia živej prírody vo vlastivednom múzeu“ (Ján Brtek). Na každú z nich nadväzovala konkrétnejšia prednáška. Zoltán Schmidt hovoril o príprave geologickej expozície v Slovenskom múzeu v Bratislave. O expozícii živej prírody v tom istom múzeu referoval Milan Bališ. Účastníci potom pracovali v krúžkoch (geologickom a botanicko-zoologickom). Výsledkom ich rokovania bola spoločná správa a pripomienky z rokovania. Do popredia opäť vystúpil problém s nedostatkom preparátorov. V tejto súvislosti bolo konštatované, že: „...súčasný stav preparátov je nevyhovujúci čo do obsadenia i do kvalifikácie. Tri krajské múzeá nemajú vôbec preparátora, Slovenské múzeum má zatiaľ jediného. V záujme budovania nových expozícií je nutné, aby centrálné múzeum malo primeraný počet preparátorov a laborantov a krajské a oblastné múzeá aspoň jedného pre oddelenie. Vonkoncom nie je možné budovať expozíciu bez preparátora.“ (SCHMITD 1956:165) Ako dôvody tohto stavu sa uvádzali nízke platové ohodnotenie a vysoké kvalifikačné požiadavky. Jedným z východísk sa javilo upustenie od platných systematizačných predpisov. Druhým krokom malo byť udelenie výnimky zo strany Povereníctva kultúry pri požadovaní príslušného vzdelania. Prvoradým kritériom mala byť preparátorská odbornosť posudzovaná odbornou komisiou. Druhým široko diskutovaným problémom bola vedecko-výskumná práca. Účastníci seminára sa jednoznačne zhodli na nutnosti „...koordinovania výskumu a zberu nielen medzi múzeami, ale aj s ostatnými vedeckými inštitúciami.“ (SCHMITD 1956:166) Takáto forma spolupráce sa mala prejavovať vo vzájomnej pomoci múzejníkov pri inštalácii jednotlivých prírodovedných expozícií. Z hľadiska evidencie vedeckého materiálu v krajoch odznala požiadavka, aby: „Povereníctvo kultúry informovalo dotyčné krajské múzeá o plánovaných výskumných prácach v kraji a aby dotyčný vedecký ústav, resp. pracovník, informoval povinne po ukončení výskumu o prevedených zberoch príp. uložení materiálu.“ (SCHMITD 1956:166) Vzhľadom na skutočnosť, že geologické vedy neboli v tom čase v našich knižniciach zastúpené, alebo iba vo veľmi malej miere, v tomto balíčku problémov odznala aj požiadavka na vybudovanie centrálnej, vedeckej, geologicko-paleontologickej knižnice v Slovenskom múzeu. Do záverov seminára sa opäť premietli ťažkosti s materiálno-technickým zabezpečením práce prírodovedcov muzeológov. Chýbali laboratória, napr. SM, ako ústredné, nemalo chemické laboratórium. Úspešný, pružný a dôkladný zber materiálu bol nemysliteľný bez terénnych vozidiel, ktorými mali disponovať aspoň centrálna a krajské múzeá.

Tvorbu nových prírodovedných expozícií mali zabezpečovať nielen samotní pracovníci múzeí, ktorých bol nedostatok, ale aj dobrovoľní spolupracovníci. Takáto forma pomoci sa premietla do Floristickej akcie nad ktorou prevzalo záštitu SM v Bratislave. Iniciatívu v tomto smere prejavil Botanický

ústav Univerzity Komenského v Bratislave koncom roku 1956. Išlo o odborne vedenú a organizovanú činnosť amatérskych botanikov. Ich práca mala pomôcť zhromaždiť botanický materiál z celého Slovenska, nevyhnutný k vedeckému zhodnoteniu slovenskej kveteny. V SM sa mal postupne vybudovať ústredný herbár. Na túto akciu mali byť napojené aj všetky vlastivedné múzeá s cieľom vytvoriť regionálne strediská floristického výskumu. Takto organizovaný výskum mal vytvoriť podmienky na systematickú botanickú činnosť v slovenských múzeách.

Pri príležitosti XI. zjazdu KSČ sprístupnilo SM expozíciu geológie Slovenska. Tejto predchádzala zoologická výstavka k Týždňu múzeí. Geologická expozícia bola sprístupnená 15. júna 1958. Múzeum v spolupráci s Osvetovým ústavom zorganizovalo dva semináre. Cieľom prvého seminára o budovaní expozícií živej prírody bolo kriticky zhodnotiť scenáre botanického a zoologického oddelenia, postup doterajších prác a vytýčiť smernice ďalšej práce. (JURKOVIČ 1958:97) Práce na expozícii už boli rozbehnuté. Organizátori zvolili podobnú formu seminára ako v Trenčianskych Tepliciach. Najskôr odznali všeobecné prednášky o význame a poslaní zoologickej a botanickej expozície. Konceptiu zoologickej expozície SM predstavil autor scenára Milan Bališ z Tatranského národného parku. Konceptiu botanickej expozície František Dočolomanský. Nasledovala prehliadka expozícií, na ktorú nadväzovala diskusia. Diskutujúci rozobrali zásady budovania botanickej a zoologickej expozície vo vlastných múzeách a špeciálne vzhľadnutých expozícií SM. Referáty a diskusné príspevky ukázali, že najlepší spôsob riešenia botanických výstavných zbierok SM je na základe biotopov podľa pôvodného scenára s tým, že botanika sa inštaluje v osobitnej sieni. Takto prevedená expozícia vyhovovala ideologickej požiadavke, aby múzeum propagovalo pokrokové myšlienky vývoja živej prírody, ukázalo zákonitú súvislosť prírodných javov a význam prírody ako rámca pre vývoj ľudskej spoločnosti. (JURKOVIČ 1958:99) Jej poňatie malo byť ekologické v súlade s ostatnými expozíciami. Súčasťou tohto seminára boli referáty o dokumentácii botanických, zoologických a entomologických zbierok. Druhý seminár o budovaní expozícií neživej prírody usporiadaný v súvislosti so slávnostným otvorením geologickej expozície Slovenska zahájil referát o inštaláčnom pláne všeobecne. Potom nasledovala špeciálna prednáška o inštaláčnom pláne expozície geológie. Význam a poslanie expozície neživej prírody SM konkretizoval Zoltán Schmidt. Podkladom pre diskusiu bola opäť dôkladná prehliadka geologickej expozície. Na geologickú expozíciu bol v zásade pozitívny ohlas a mala ambície stať sa ľudovou geologickou univerzitou. Z hľadiska potrieb krajských a okresných múzeí diskutujúci zdôraznili: „...Expozície neživej prírody v krajských a okresných múzeách treba zamerať regionálne (nie systematicky) tak, aby ukázali vlastný geologický vývoj ich zbernej oblasti, so stručnou geografickou charakteristikou a upozornením na potrebu ochrany prírody. Expozície treba konkretizovať a špecificky aplikovať všeobecné základné poučky dialektického materializmu v daných podmienkach. Geologická

expozícia vlastivedného múzea musí nevyhnutne prizerať k potrebám hospodárskeho využitia nerastných surovín.“ (JURKOVIČ 1958:100-101) Celkovým výsledkom diskusie bolo uznesenie, ktoré konštatovalo, že: „...Zameranie expozície geológie Slovenska je správne a vzhľadom k profilu Slovenského múzea ako celoslovenského ústavu, má opodstatnenie úvodná a aj všeobecná časť. Expozícia plne vyhovuje zo stránky ideologickej, vedecko-osvetovej i výtvarnej. Je prvým príkladom modernej expozície centrálneho múzea a môže slúžiť ako vzor hlavne po stránke metodologickej. Expozíciu možno odporúčať aj iným múzeám.“ (JURKOVIČ 1958:100) V súvislosti s problematikou dokumentácie neživej prírody referenti vymedzili pojem zbierok jednotlivých odborov vo vlastivedných múzeách, rozobrali prípravu, vlastný zber, spracovanie a úpravu materiálu, jeho uloženie a evidenciu. Hovorilo sa aj o budovaní študijných (základných) a výstavných zbierok.

V dňoch 20. – 24. augusta 1958 sa v Banskej Bystrici uskutočnil posledný celoštátny zjazd oboch Zväzov. Pracovná časť sa niesla v znamení XI. zjazdu KSČ, ktorý sa konal v dňoch 18. – 21. júna 1958 v Prahe. V rámci pracovnej konferencie sa konalo aj plenárne zasadnutie Zväzu slovenských múzeí. Pri formulovaní ďalšej náplne Zväzu mala byť aj naďalej venovaná pozornosť problematike prírodovedných expozícií a celkovej činnosti múzejníkov prírodovedcov. Stále pertraktovaným problémom budovania prírodovedných expozícií bol nedostatok odborných síl, najmä preparátorov. Demonstrácia moderných metód bola prepojená na estetické úpravy exteriéru objektov tak ako v prírode. (Materiály Banská Bystrica 1958:14-16)

Záver. Od zjazdu Zväzu v Demänovej v roku 1952 sa do popredia dostávali prírodovedné zbierky. Záujem o ich reінštaláciu vyplýval z celkového diania v spoločnosti, predovšetkým z kolektívizácie. Túto mali propagovať a obhajovať nové prírodovedné expozície, ktoré svojím obsahom mali zároveň ateisticky vysvetľovať vývoj prírody. V predmetnom období sa podarilo vybudovať dobovo vyhovujúce prírodovedné expozície iba Slovenskému múzeu v Bratislave a Krajskému múzeu v Prešove. Tieto sa mali stať vzorom pre budovanie expozícií v regionálnych múzeách. Budovanie a rozvoj prírodovedných oddelení v slovenských múzeách boli podmienené niekoľkými činiteľmi. Na jednej strane to bol tlak zo strany štátu, reprezentovaného komunistickou stranou. Na strane druhej nedoriešené odborné otázky budovania expozícií. Pretrhnúť tento začarovaný kruh bolo možné iba pri dobrej vôli a húževnatosti pracovníkov múzeí. Základnú úlohu tu zohrávala disproporcía medzi ekonomickým zázemím štátu a jeho nárokmi, resp. požiadavkami a možnosťami múzeí. V dôsledku riešenia ekonomických problémov kládol štát na múzeá, na reінštaláciu prírodovedných zbierok a ich následnú prezentáciu vo forme expozícií nároky, ktoré neboli schopné plniť.

Literatúra a pramene:

BURÍVAL, Z.: *Naše musejníctví na nových cestách. Referát na celoštátnej pracovnej konferencii Sväzu českých museí a Sväzu slovenských múzeí v Bratislave dňa 15. XIII. 1954.*

Brožúrka nesignovaná.

JURKOVIČ, M.: Dva semináre o budovaní prírodovedných expozícií vlastivedných múzeí. In: *Múzeum*, 1958, ročník 5, č. 4, s. 97.

JURKOVIČ, M.: *Zásady novodobého múzejníctva a dôsledky z nich plynúce pre naše múzeá. Referát na Valnom zhromaždení Sväzu slovenských múzeí v Demänovej dňa 18. októbra 1952, s. 3. ASNM BA, fond ZSM 1939-1959, kr. 10.*

JURKOVIČ, M.: *Zakladanie prírodovedeckých zbierok vlastivedných museí. In: Múzeum*, 1956, ročník 3, č. 1 – 2, s. 115.

JURKOVIČ, M.: *Príspevky k dejinám Zväzu slovenských múzeí. In: Múzeum*, 1971, ročník 17, č. 3, s. 177.

Diskusný príspevok Karola Tučka na Valnom zhromaždení Sväzu slovenských múzeí v Demänovej zo dňa 18. októbra 1952, s. 11. ASNM BA, fond ZSM 1939-1959, kr. 10.

PRELOVSKÁ, D.: *Problematika budovania prírodovedných oddelení na stránkach časopisu Múzeum (50 – 60 roky). In: Úlohy prírodných vied v muzealizácii životného prostredia na Slovensku. Liptovský Mikuláš: TYPOPRES, 2001, s. 36.*

PETÁCH, E.: *Jedenásta konferencia slovenských muzeálnych pracovníkov. In: Múzeum*, 1953, ročník 1, č. 3, s. 76.

RYBECKÝ, M.: *V znamení X. zjazdu KSČ aj v múzejníctve. In: Múzeum*, 1953, ročník 1, č. 3, s. 9.

RYBECKÝ, M.: *Ako budeme plánovať vo vlastivedných múzeách v budúcom roku. Múzeum*, 1955, ročník 2, č. 2, s. 5.

SLOBODA, J. – RYBECKÝ, M. – ŠUFLIARSKY, J.: *Úlohy a poslanie múzeí a pamiatok. Materiál pre seminár osvetových pracovníkov, Bratislava Osveta, 1955, s. 35.*

SCHMITD, Z.: *Seminár prírodovedcov-muzeológov v Trenčianskych Tepliciach. In: Múzeum*, 1956, ročník 3, č. 3 – 4, s. 164.

ŠUFLIARSKY, J.: *Desať rokov slovenského múzejníctva. In: Múzeum*, 1955, ročník 3, č. 2, s. 26.

Zápisnice II, 1948 – 1952, II. celoštátna pracovná konferencia Sväzu českých a Sväzu slovenských múzeí v Opave v dňoch 2. 7. – 9. 7. 1956, s. 16. ASNM BA, fond ZSM 1939-1959, kr. 1.

Zápisnice II, 1948 – 1952, Rezolúcia z II. celoštátnej pracovnej konferencie Sväzu českých a Sväzu slovenských múzeí v Opave v dňoch 2. 7. – 9. 7. 1956, bod 3. ASNM BA, fond ZSM 1939-1959, kr. 1.

Zápisnice II, 1948 – 1952, Materiály k III. celostátni pracovni konferenci múzejních pracovníků ve dnech 20. – 24. VIII. 1958 v Banské Bystrici, s. 14 – 16. ASNM BA, fond ZSM 1939-1959, kr. 1.

Kontakt:

PhDr. Daniela Prelovská, PhD.

Katedra muzeológie

FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

E-mail: dprelovska@ukf.sk

Kultúrna hodnota Wellness centra v Palárikove

Viktória Bíziková

Kľúčové slová: wellness, Palárikovo, kultúrna hodnota, kultúrne dedičstvo

Abstract: The village of Palárikovo, which is located in the southwestern part of Slovakia, was historically known mainly for hunting tourism and a hunting castle. The opening of a new Wellness Centre in Palárikovo initiated the development of a new form of tourism – health tourism. Interesting cultural and historical background of the relaxation center provides it with a significant cultural value.

Úvod. Obec Palárikovo ležiaca na juhozápadnom Slovensku neďaleko mesta Nové Zámky je vzhľadom na svoju svetoznámu poľovnícku históriu spájaná predovšetkým s poľovníckym cestovným ruchom. Hlavné zázemie predstavuje poľovnícky kaštieľ šľachtického rodu Károlyovcov s príslušným poľovním revírom Bažantnica. Od februára 2014 sa však otvorením Wellness centra portfólio ponuky cestovného ruchu obce rozšírilo o nový druh cestovného ruchu – zdravotný cestovný ruch. Cieľom príspevku je zdôrazniť využiteľnosť relaxačného centra v turizme v nadväznosti na kultúrny potenciál obce.

Wellness centrum v Palárikove

Zdroj: Viktória Bíziková (2014)

Zadný pohľad na Wellness centrum

Zdroj: Viktória Bíziková (2014)

Zdravotný cestovný ruch vznikol v 20. storočí ako prejav rastúceho zdravotného uvedomenia obyvateľstva vo vyspelých krajinách a jeho snahy preventívne ovplyvňovať svoje zdravie. Za príčinu jeho rozvoja sa pokladá aj zhoršujúce sa životné prostredie, životný štýl a vysoké tempo života, sprevádzané nedostatkom pohybu, chybami v životospráve a spôsobe výživy. (GÚČIK a kol. 2004:147)

Jedným z prvých propagátorov hnutia wellness bol Donald Ardell, ktorý ho charakterizoval ako životný štýl, životný postoj, životnú filozofiu a zároveň vedomú snahu o osobnú dokonalosť založenú na pocite vlastnej zodpovednosti za zdravie a kvalitu života. Podľa Halberta Dunna je wellness manažmentom životného štýlu prinášajúcim špeciálny stav zdravia a zahrňujúci komplexný pocit pohody. Novodobý pojem wellness má svoj pôvod v spojení dvoch anglických slov: *well-being* (stav zdravia a pohody) a *fitness* (fyzická kondícia). V roku 1948 bol výraz wellness zaradený Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO) medzi oficiálne pojmy. Zdôrazňuje pritom význam zdravia ako schopnosť jedinca žiť, pracovať a byť spokojný aj napriek rôznym rušivým a nepriaznivým elementom. (MARČEKOVÁ a kol. 2012:37)

Zdravotný cestovný ruch a wellness sa začal na Slovensku presadzovať v 90. rokoch 20. storočia. Poskytovateli wellness služieb sú kúpeľné hotely, wellness hotely, hotely a penzióny s integrovaným wellness centrom, akvaparky a termálne parky.

Z mapy juhozápadného Slovenska možno vymenovať viacero nositeľov týchto služieb regionálneho i národného významu, napr. Wellness hotel a termálne kúpalisko (TK) Patince, TK Vadaš Štúrovo, TK Dunajská Streda, TK Veľký Meder, Termál centrum Galandia v Galante, TK Horné Saliby, TK Poľný Kesov, TK Podhájska.

O vzniku Wellness centra v Palárikove. Investorom a vlastníkom relaxačného centra je spoločnosť POENO SME spol. s r.o. Palárikovo podnikajúca prioritne v agrozozorte. Rozhodnutie diferencovať a diverzifikovať podnikateľský záujem smerom k nepoľnohospodárskym činnostiam a vstúpiť do novej oblasti podnikania – služieb cestovného ruchu, vyplynulo z prirodzenej potreby manažmentu podniku plniť strategické ciele v oblasti inovácií a investícií, no primárne zabezpečovať spoločenské potreby ako sú formovanie a vitalizácia vidieka, zvyšovanie kvality života miestneho obyvateľstva, podpora zamestnanosti, regionálny rozvoj a plnenie ekonomických cieľov.

Wellness centrum a jeho areál sú lokalizované priamo v obci Palárikovo, v jej širšom centre na Remeselníckej ulici, v bezprostrednom susedstve s národnou kultúrnou pamiatkou – barokovým poľovníckym kaštieľom s parkom, s priamym napojením na miestne komunikácie a navigáciou pomocou orientačných tabúl.

Na finančné zabezpečenie realizácie myšlienky vzniku Wellness centra bol využitý nenávratný finančný príspevok so spolufinancovaním vynaložených oprávnených výdavkov v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2007 – 2013

v zmysle zákona č. 528/2008 Z.z. o pomoci a podpore poskytovanej z fondov Európskeho spoločenstva v znení neskorších predpisov v spolupráci s Pôdohospodárskou platobnou agentúrou.

Novovybudované Wellness centrum, ktoré začalo svoju činnosť v režime pilotnej prevádzky od decembra 2013 a oficiálne vo februári 2014, má za cieľ aktivovať prioritne lokálny cestovný ruch a svojimi službami tak prispieť k regenerácii fyzických a psychických síl vo voľnom čase miestneho obyvateľstva a obyvateľov okolitých obcí. V rámci sociálnej politiky vlastníka relaxačného centra sú jeho služby určené i pre zamestnancov podniku POLNO SME a ich rodinných príslušníkov na rekondičné pobyty a podnikovú rekreáciu.

Z historického, urbanistického a technického hľadiska je zaujímavý pôvod súčasného objektu Wellness centra, v ktorom sa pred asanáciou, rekonštrukciou a dostavbou nachádzali sušiarne tabaku, hospodárske budovy, laboratórium a sklad bývalého Štátneho majetku Palárikovo. Zohľadňujúc priestorové možnosti, hygienické predpisy, normy technológie prevádzky jednotlivých zariadení a predstavy investora sa tieto nefunkčné budovy prevádzkovo a funkčne prepojili tak, aby tvorili jeden celok relaxačného zariadenia. Tvorí ho fitness s hygienickým zariadením a zázemím pre posilňovacie činnosti, centrálné sociálne a hygienické zariadenie a zázemie pre relaxačné zariadenie – wellness s prekrytým bazénom, vírivkou, masážami, saunami, oddychovou miestnosťou – tepidáriom a technické zázemie s dôrazom na zabezpečenie regenerácie, relaxu, telesnej a duševnej pohody a prevencie chorôb.

Výstavba je investorom realizovaná postupne. V procese rekonštrukcie je v súčasnosti zadná časť areálu Wellness (taktiež vo vlastníctve POLNO SME), v mieste ktorého sa v minulosti nachádzalo hospodárske zázemie poľovníckeho kaštieľa, károlyiovské koniarne patriace svojho času medzi najznámejšie a najväčšie v celom Uhorsku. Anglické plnokrvníky boli určené pre potreby panstva, na konské dostihy a ďalšiu plemenitbu. Podľa súpisu majetku kaštieľa sa tam pre anglické plnokrvné kone nachádzali stajne, jazdiareň zvaná rajčura, kováčska vyhňa, ošetrovňa pre kone a ubytovňa pre obsluhujúci personál, ktorý obýval jednoizbové a dvojizbové byty. Architektonicky cennou obnovovanou pamiatkou je i zachovalá vstupná brána z hospodárskeho dvora do parku kaštieľa s vynímajúcou sa plastikou konskej hlavy na jej priečelí. (SZABÓ 2012:139)

Po úplnom ukončení stavebných prác v zmysle projektu sa pôvodné hospodárske budovy kaštieľa a bielešské byty zmenia na športovo-oddychovú a rekreačnú zónu, v ktorej podľa sprístupnenej vizualizácie stavebného zámeru vznikne reštaurácia, vinotéka, bowling, tenisové kurty, stajne pre kone, otvorená a krytá jazdiareň. Tým sa čiastočne nadviaže na historický odkaz šľachtickej rodiny Károlyiovcov.

Rekonštrukcia bielešských bytov kaštieľa a brány

Zdroj: Viktória Bíziková (2014)

Realizovaná rekonštrukcia so zachovaním historických artefaktov má za cieľ prispôsobiť tento historický objekt s výnimočnou kultúrnou hodnotou na komerčné potreby kultúry a turizmu. Nevyhnutnosťou je však do budúcnosti vypracovať produkt cestovného ruchu riešený marketingovo efektívne a kreatívne (bližšie DUBSKÁ – MICHALÍK 2012). V prospech rozvoja návštevnosti a zároveň zvýšenia kultúrneho povedomia hostí sa žiada prepojiť služby Wellness centra so službami poľovníckeho kaštieľa v rámci balíka služieb, a tak dosiahnuť lepšie využitie prítomného kultúrneho dedičstva s komerčnou hodnotou (bližšie LENOVSÝ 2008).

Optimálnou cestou na dosiahnutie týchto cieľov sa javí spolupráca (partnerstvo) súkromného a verejného sektora na miestnej úrovni. Zainteresovanými účastníkmi, podieľajúcimi sa na rozvoji miestneho cestovného ruchu, sú obecný úrad Palárikovo, Wellness centrum Palárikovo (POLNO SME) a ostatné podnikateľské subjekty pôsobiace v obci vrátane štátneho podniku Lesy SR, š. p. ako správca poľovníckeho kaštieľa v Palárikove. Spoločným dialógom a vypracovaním jednotnej stratégie je možné kultúrne hodnoty nielen objaviť, ale aj vytvoriť efektívne nástroje ich využívania a premeniť ich na kultúrny kapitál.

Netreba zabúdať ani na miestne obyvateľstvo, ktoré sa môže taktiež výrazne spolupodieľať na vytváraní podmienok rozvoja lokálneho cestovného ruchu. Jeho mienku a vzťah k novovybudovanému Wellness centru sme mapovali v prieskume prostredníctvom ankety počas leta 2014. Z 97 zúčastnených respondentov 90 % hodnotilo vznik Wellness centra pozitívne, 87 % by odporučilo návštevu centra svojim príbuzným, známym, prípadne turistom a 76 % pocítilo zlepšenie kvality života v obci. Respondenti považujú Wellness za jednu z možností aktívneho trávenia voľného času, príležitosť na relax a šport. 7 % opýtaných reagovalo na vznik Wellness centra negatívne a svoje stanovisko odôvodnilo nedostatkom financií a voľného času, prípadne sa nevedelo k dôvodom vyjadriť. Vyskytol sa i názor, že vznik Wellness je pre obec zbytočný.

O prevádzke Wellness centra. Súčasťou Wellness centra je bazénový a saunový svet, fitness a masáže. Čerpanie wellness služieb si návštevník môže spríjemniť posedením v pool bare, kaviarni, prípadne na terase. Dôležitú úlohu v moderne poňatom interiéri majú štýlové detaily,

kombinácia farieb a materiálov. Umeleckú hodnotu prostrediu dodávajú obrazy a mozaiky akademického maliara Daniela Bidelnicu.

Návštevník má k dispozícii viacero bazénov s pitnou vodou. Bazén s atrakciami s priemernou hĺbkou 1,2 m s pôdorysom nepravidelného oválu (16 m) ponúka vzduchové lehátka, intenzívnu hydromasáž, hydromasážne stálie, protiprúd, vodný dáždnik, vodopád, divokú riekku a chrlíče. Na regeneráciu je určený vírivý bazén s priemerom 2,3 m. Po absolvovaní saunového sveta, s možnosťou výberu fínskej suchej, parnej a infra sauny, je možné využiť ochladzovací bazén s obdĺžnikovým pôdorysom 2,0 x 1,1 m.

Pohľad na časť bazénového sveta

Zdroj: Viktória Bíziková (2014)

Z tejto ponuky wellness služieb sú vypracované balíky služieb v cene od 3 € do 14 €. Cenník zohľadňuje rôzne segmenty návštevníkov – deti do 6 rokov, od 6 do 15 rokov, seniorov, študentov, ZŤP a dospelých. Kompletý cenník je prístupný na webovej stránke Wellness centra www.wellnesspalarikovo.sk a www.polnosme.sk. Neplatené vstupy do relaxačného centra sú oprávnení využívať VIP hostia, zamestnanci spoločnosti POLNO SME, s.r.o. a futbalisti klubu OTJ Párikovo v rámci rekondičného a tréningového programu.

Od otvorenia prevádzky vo februári 2014 navštevuje relaxačné centrum každý mesiac v priemere 1510 hostí. Prehľad návštevnosti v jednotlivých mesiacoch zahŕňa všetkých hostí (platiacich i neplatiacich).

Vývoj návštevnosti Wellness centra v roku 2014

Mes.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Poč. hostí	1434	1422	1182	1503	1452	2070

Zdroj: vlastné spracovanie (2014)

Okrem spomínaných služieb sa postupne buduje ubytovacia časť s kapacitou cca 45 osôb kategórie turistickej ubytovne. Pritiahnuť návštevníkov inej cieľovej skupiny – náročných hostí vyžadujúcich exkluzivitu a výnimočnosť znamená prepojiť služby Wellness centra s poľovníckym kaštieľom.

Na podporu návštevnosti a propagáciu Wellness centra vyvíja manažment spoločnosti marketingové aktivity najmä prostredníctvom TV spotu v regionálnej televízii, printovej reklamy v lokálnej tlači a využitím letákov a webovej stránky.

Podstatnou marketingovou príležitosťou je vytvorenie celoročnej ponuky cestovného ruchu využívajúcej kultúrny potenciál územia. Kultúrne dedičstvo je pre každú spoločnosť jedinečné a neopakovateľné a súčasne je vhodnou obsahovou náplňou niektorých druhov a foriem cestovného ruchu (bližšie LENOVSÝ – DUBSKÁ 2012). Prepojenie zdravotného, kultúrneho a poľovníckeho cestovného ruchu je v rámci špecifickej rozmanitosti Palárikova mimoriadne efektívne a perspektívne.

Záver. Wellness centrum v obci vytvára pre miestne obyvateľstvo nové možnosti spoločenského vyžitia a mobilizuje lokálnu komunitu. Okrem kultúrno-spoločenského rozvoja má aj významný ekonomický prínos.

Cestovný ruch umožňuje komplexný súbor zážitkov. Aby produkt cestovného ruchu splnil očakávania návštevníkov, mali by sa v ňom objaviť rôzne kombinácie zdravia, wellness, kultúry, kultúrneho dedičstva, prírody, poznania, oddychu, športu, turistiky. Aktuálne rozvojové aktivity v obci Palárikovo postavené na využívaní historického odkazu a kultúrneho dedičstva v odvetví zdravotného cestovného ruchu sú jedným z príkladov kontextov kultúry a turizmu v praxi.

Literatúra a pramene:

DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: *Kultúrne dedičstvo v optike aktuálnej spoločenskej potreby*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2012, 5, 2, s. 24 – 28.

GÚČIK, M. a kol.: *Krátky slovník cestovného ruchu*. Banská Bystrica 2004.

LENOVSÝ, L. a kol.: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo: učebné texty k vybraným problémom*. Nitra 2008.

LENOVSÝ, L. – DUBSKÁ, M.: *Kultúrne dedičstvo v kontexte rozvoja mikroregiónu*. In: *Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu*. 2012, s. 74 – 82.

MARČEKOVÁ, R. a kol.: *Wellness na Slovensku a v Európe*. In: *Hotelier*. 2012, VI, 11-12, s.28 – 38.

SZABÓ, I.: *Tisícročná história rodu grófov Károlyi de Nagykaroly*. Bratislava 2012.

Informátori:

ČERNÁK, Z., Ing., konateľ POLNO SME, s.r.o.

HUDÁK, P., Ing. PhD., výrobný riaditeľ POLNO SME, s.r.o.

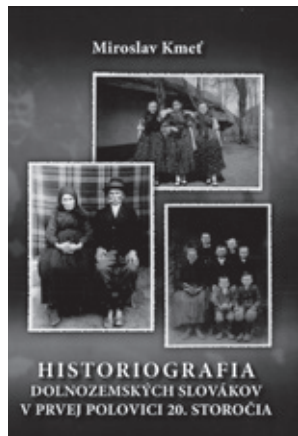
Kontakt:

PhDr. Viktória Bíziková
SOŠ hotelových služieb a obchodu
Zdravotnícka 3
940 01 Nové Zámky
e-mail: viktoriabizikova@yahoo.com

Recenzia

Kmeť, M.: Historiografia dolnozemských Slovákov v prvej polovici 20. storočia. Spolok Slovákov v Poľsku. Krakov 2013.

Problematika Slovákov v zahraničí je dlhodobo aktuálnou témou vedeckého bádania. Súčasné globalizačné a eurounionizačné tendencie, ako prirodzený faktor vývoja, si vynucujú a stimulujú potrebu záujmu o národnú kultúru, históriu a identitu. Predmetná publikácia je toho dôkazom. Pochopenie súčasného stavu a predikovanie perspektív sociokultúrnej existencie

národa je nemožné bez dôkladného poznania vlastnej minulosti, buď ako východiska/predchádzajúcich štádií, alebo ako skúsenostnej bázy na zvládanie aktuálnych problémov, ktorých varianty sa už udiali v minulosti a boli (často úspešne) vyriešené. Historiografia je dôležitým metodologickým nástrojom konštruovania tejto bázy. Navyše, efektívna interpretácia poznatkov s presne stanovenými cieľmi dokáže z pracne vedecky získaných a odborne spracovaných informácií vytvoriť zaujímavé čítanie, čoho príkladom je aj prítomná publikácia.

Ciele, ktoré autor avizuje naplniť, sú viaceré a náročné. Rozmery, ktoré má publikácia ambíciu postihnúť, sú rozmanité – od charakteristík osobností, ich životných príbehov, cez jednotlivé oblasti ich profesionálnej činnosti (cirkevný, kultúrny, spoločenský, politický, historický, národopisný, eticko-axiologický aspekt), až po ponúkanie/motiváciu ich štúdiá konkrétnym vedeckým disciplínam (sociológii, etnológii, kulturológii, politológii, teatrológii ap.). Samozrejme, to všetko v historiografickom kontexte. Možno konštatovať, že M. Kmeťovi sa tento zámer podaril.

Štruktúra práce je jednoduchá, prehľadná, podriadená v prvom rade naplneniu cieľov a poskytnutiu informácií, ktoré autor považuje za dôležité. Jazyk, ktorý Kmeť používa, je veľmi kultivovaný, zrozumiteľný a čitateľný. Text má dobré tempo, poznámky vhodne dopĺňajú a oživujú primárny text premyslenými a zaujímavými „odbočkami“.

Samotný obsah práce dokazuje dôkladné znalosti autora o problematike. Je spracovaný precízne, miestami cítiť, že by sa dalo/autor by chcel, aj vedel ešte viac, ale snaží sa udržať text svižný a neskĺznuť do encyklopedicko-bibliografickej faktografie. Ideovú platformu publikácie vysvetľuje aj prítomný citát Ondreja Štefanka, ktorý charakterizoval produkciu monografických prác z prostredia Dolnej zeme ako súčasť celodolnozemského hnutia vzdelancov „zapúšťania si koreňov“, ako úsilie o pripútanie sa a zrastanie

novoutvorených komunít s ich novou domovinou. (s. 7) Autor však upozorňuje aj na to, že: „Vývoj regionálnej historiografie na dolnozemských slovenských jazykových ostrovoch (napokon ani na území dnešného Slovenska) nebol nijako izolovaný od prác inonárodných, hlavne maďarských historikov, z ktorých slovenskí autori čerpali alebo na ne nadväzovali. Nemožno teda nevnímať skúmanie tejto problematiky na pozadí celouhorskej historickej tvorby v tomto období.“ (s. 8-9) V práci sa s týmto videním stretávame viackrát, čo dokazuje historiografickú objektivitu autora.

V práci sa nachádzajú elementárne historické informácie objasňujúce kontexty etnokultúrnych procesov vo všeobecnosti aj v konkrétnych slovenských minoritách. Tým sa práca stáva zaujímavou aj pre etnológiu a kulturológiu. Plasticke opisy vojensko-politických a geopolitických aspektov skúmanej doby a priestoru cez miestnych Slovákov, turbulencie medzivojnového obdobia, ktorých následky kľúčovým spôsobom existenčne ovplyvnili slovenské minority v jednotlivých štátoch a ich súčasný stav, dodávajú publikácii interdisciplinárny rozmer. Autor prostredníctvom vybraných častí diel osobností objasňuje rozdiely v postavení Slovákov v jednotlivých „nových“ krajinách. Existencia a podoba každej etnickej minority v súčasnosti je generačná záležitosť. Korene aktuálneho stavu dolnozemských Slovákov sú v medzivojnovom období, ktoré vyformovalo súčasnú najstaršiu generáciu najmä prostredníctvom školy a cirkvi. Ako formálne a inštitucionálne faktory mali, na rozdiel od rodinného života a často neuvedomovaného a nedoceňovaného kultúrneho dedičstva, veľký vplyv a vážnosť. Objavujú sa aj niektoré nadčasové súvislosti, napríklad ne/schopnosť politickej organizácie Slovákov na Dolnej zemi ako črta azda až príliš často roztriešteného a politicky nevýrazného etnika.

Publikácia dokazuje, že v etnokultúrnom vývoji je evidentná rola nielen historických udalostí, ale aj konkrétnych osobností, ktoré boli kľúčové v zlomových okamihoch vývoja minority až príliš často na to, aby to bola náhoda. Cez životné príbehy, dielo a myslenie v práci prítomných jednotlivcov, sa odhaľuje nielen ich význam, ale aj osobnosť. Každá časť knižky/osobnosť má rovnakú štruktúru – po stručných informáciách o pôvode a prostredí, z ktorého pochádzajú, prechádza autor do profesionálneho životopisu a rozboru diel. Súčasne sa vybranými príkladmi snaží poukázať na to špecifické aj zaujímavé, čím každá časť práce/osobnosť získava istú jedinečnosť a autonómnosť.

V časti o predstaviteľoch slovenskej historiografie v Maďarsku sa Kmeť venuje L. Ž. Szeberényimu, M. Franciscimu a L. J. Hrdličkovi. Problematicu etnickej identifikácie približuje najmä u Szeberényiho. Jeho životný príbeh a aktivity potvrdzujú fakt, že nie každý národ, resp. prostredie, v ktorom existuje ako štátotvorný, je schopný pochopiť a tolerovať etnickú rôznorodosť, na rozdiel od dlhodobo multietnických spoločenstiev na iných miestach vo svete. Na sklonku života Szeberényi pochopil, že jeho celoživotná snaha a boj o presadenie hodnôt, ktorým veril, nemusia mať šancu a pochopenie všade. Pomerne veľký priestor, ktorý mu Kmeť

v knižke venuje, zodpovedá rozsiahlosti a rozmanitosti jeho diela (politické, národnostné, eticko-axiologické a teologické otázky doby, a to nielen z pohľadu štátu, ale aj európskeho a niekedy i globálneho). Francisciho a Hrdličkovo dielo, napriek niekedy zjavnej subjektívnosti, ako je to však pri memoárovej práci pochopiteľné, prináša celý rad dôležitých informácií z obdobia zlomu v rokoch 1918 – 1920 a zápasov o práva slovenskej menšiny v Maďarsku. (s. 101) Predstavujú ich napríklad urbanizácia kultúry („na Čabe“ alebo v Nadlaku), nielen asimilačné, ale aj modernizačné (dnes by sme ich nazvali globalizačné) trendy, ktoré narúšali konformitu a tradicionalitu slovenských minoritných spoločností.

Rumunsko Kmeť predstavuje prostredníctvom osobnosti a diela I. Bujnu. Prináša kritickú analýzu nielen práce a poznatkov o spolkevnej činnosti, ktorá podáva detailný a plastický obraz o každodenných problémoch fungovania spolkevského života. Juhosláviu predstavuje cez J. Maliaka, ktorého dielo pozostáva z prác o cirkevných dejinách, biografie, lokálnych a regionálnych dejinách osídlenia, histórii (nielen Slovákov, ale aj iných minorít a majorít). Ďalej A. Martiša, najmä cez jeho autobiografiu, kde Kmeť pútavo zobrazuje život, dobu, kultúru, napríklad stravovanie študentov, chov hodvábnikov, pestovanie chmeľu, inovácie v pestovaní klasických plodín. K. Lilge prostredníctvom monografie o Starej Pazove zaznamenal mnohé dôležité informácie, z ktorých autor priblížil niektoré – architektúru a staviteľstvo či dejiny cirkvi a školstvo ako špecifickú Lilgovu tému. Národopisný prínos zdôrazňuje u J. V. Ormisa a J. Čaploviča.

Bulharsko predstavuje J. Michalko a jeho dielo Naši v Bulharsku, ktorého ambíciou bolo podať verný objektívny pohľad na Slovákov v Bulharsku. V práci M. Kmeťa je analyzovaných diel a myšlienok (osobností aj jeho vlastných) oveľa viac.

Historická publicistika tvorí predposlednú časť práce. Autor tu predstavuje niektoré médiá a príspevky, významné z pohľadu dobového cirkevného, národnostného, sviatočného aj každodenného života jednotlivých dolnozemsých slovenských komunít/dedín.

Predmetná práca je výsledkom dlhodobého a systematického štúdia, pokračovaním už existujúcich čiastkových prác podobného typu. Prináša perspektívu ďalšieho bádania a dopĺňania prítomných informácií o ďalšie osobnosti aj o nové analýzy diel prítomných autorov. Je vhodným študijným materiálom pre študijné programy zamerané na históriu, Slovákov, kultúru, etnické procesy, literatúru a jazyk. Okrem toho aj pre všetkých ostatných, ktorých tieto témy zaujímajú.

Ladislav Lenovský

Recenzia

Helena Kresová: Pranostiky, prísloví, pořekadla a rčení. Nadlak 2014.

Publikácia Heleny Kresovej **Pranostiky, prísloví, pořekadla a rčení** je výsledkom jej dlhodobého lingvisticko-kultúrne orientovaného terénneho výskumu, ktorý realizovala počas svojho lektorského pobytu v prostredí českej enklávy v Rumunsku.

Autorka zvolila virtuózný prístup pri koncipovaní predkladanej publikácie, ktorá sa na prvý pohľad javí rozsahovo veľmi malá – ba

až brožúrovitá, ale obsahom vystupuje ako solídna a vedecky fundovaná štúdia monografického charakteru. Praktickú časť práce, pozostávajúcu zo slovesného folklórneho repertoáru, podkladá teoretickými poznatkami. Pri koncipovaní teoretického fundamentu vychádza autorka z renomovaných publikácií a štúdií vzniknutých na pôde slavistickej filológie, kulturologie a religionistiky, ktoré dodávajú publikácii vedecký charakter.

Do prvej časti autorka zaraďuje pranostiky, ktoré zatrieďuje podľa mesiacov v roku. Pri každom mesiaci ako prvé uvádza všeobecne platné pranostiky a následne aj pranostiky viažuce sa ku konkrétnym dňom. Podľa autorky, uvedené pranostiky plnia svoju funkciu dodnes, predovšetkým v radoch staršej generácie. Mladá generácia zozbierané pranostiky pozná, ale ich pôvodný zmysel už nevníma. V druhej časti práce svoju pozornosť sústreďuje na príslovia a porekadlá, ktoré sú štruktúrované antiteticky. Na jednej strane uvádza príslovia a porekadlá vyjadrujúce pozitívne ľudské vlastnosti (lásku, pracovitosť, pokoru a pod.) a na strane druhej tie, ktoré vyjadrujú negatívne vlastnosti (nenávisť, lenivosť, nevďačnosť, vypočítavosť a pod.). V závere publikácie autorka aplikuje didakticko-reflexívny prístup k percepcii textu prostredníctvom pasáží, do ktorých si čitateľ môže zapísať svoje obľúbené pranostiky, príslovia a porekadlá. V nadväznosti na umiestnenie spomínaných pasáží, autorka nepriamo nabáda čitateľa, aby sa vrátil na začiatok knihy, prečítal si ešte raz zozbieraný slovesný folklór a urobil si z neho stručný výpis. Následkom tohto kroku vzrastá predpoklad poznania konkrétnych syntaktických konštrukcií, skrývajúcich v sebe múdrosť, mravné ponaučenie a životné posolstvá.

Reálny vzhľad dodáva kontextuálnej výstižnosti aj grafická úprava Anny Kaliankovej, ktorá čerpá rôznorodé prvky z kroja. Tie graficky upravuje na perokresbu, kresbu, vzor, následkom čoho dielo získava moderný vzhľad ArtDeco. V publikácii sa stretli dve tvorivé sily, ktoré dokázali spojiť

tradičné s moderným. Autorka ponúka širokej verejnosti materiál, ktorý stavia mosty medzi domovom – Českou republikou a enklávou – českou menšinou, ktorej domovinu nepripomína Vltava, ale ľavá strana rieky Dunaj. Zozbieraný materiál môže poslúžiť aj pre kognitívno-lingvistické štúdie a štúdie zamerané na jazykový obraz sveta, pretože príslovia a porekadlá odrážajú jazykové uchopenie reality, v ktorej česká menšina žije. Táto publikácia má hodnotu aj pre konfrontačne zamerané lingvistické, kulturológické a etnologické bádania na území Českej republiky. Aktuálne plní informačnú databázu českého slovesného folklóru, ktorý nepodliehal dynamickým tendenciám vývinu spisovného jazyka, následkom čoho sa zachovalo pôvodné znenie ustálenej vetnej konštrukcie a slovných spojení. Publikácia istotne zaujme široký okruh čitateľov a obohatí ich po profesionálnej aj ľudskej stránke.

Ianko Gubani

Recenzia

BASU, A. – FAUST, L.: *Umění úspěšné komunikace*. Praha 2013.

Komunikácia je súčasťou každodenného života. Úspešná komunikácia má vplyv na rast v spoločenskom aj v pracovnom živote. Jej význam je potrebné zdôrazniť primárne v službách cestovného ruchu alebo v kultúre, kedy dochádza vo väčšine situácií k priamemu kontaktu pracovník – klient. Efektívna komunikácia je tiež neoddeliteľnou výbavou

úspešného marketéra alebo manažéra. Dôležitosť účinnej komunikácie umocňuje aj množstvo vydávaných publikácií venujúcich sa tejto problematike. Ide napríklad o monografie: EVANGELU, E. J. – GASPARICS, Z.: *Manažerská komunikace v multikultúrném prostředí* (2014); COHEN, H.: *Ako dosiahnuť to, čo chcete* (2014) alebo CARNEGIE, D. AND ASSOCIATES: *Komunikácia ako cesta k úspechu* (2013).

Úlohou autorov je ukázať smer akým komunikovať s ľuďmi bez ohľadu na ich spoločenské postavenie. Ich zámerom je takisto naučiť čitateľa ako správne riešiť komunikačné konflikty s cieľom dosiahnutia prínosu pre všetkých zúčastnených. 112 stranová publikácia je rozdelená na štyri kapitoly.

Prvá kapitola *Od „proti sobě“ ke „společně“* je zameraná na vysvetlenie techniky win – win, ktorej cieľom je dosiahnutie zhody postojov a chovania v konfliktných situáciách. Autori interpretujú význam nenásilnej komunikácie – jej atribúty a fungovanie; kultúry vedenia konfliktov v podnikaní a komunikácie bez rôznych foriem jazykovej manipulácie a násilia. V časti *Otevřené jednání* sa autori venujú metódam ako dosiahnuť ideálne podmienky počas rozhovoru, pričom sa prvoradým stáva pozorovanie a nie interpretácia; vyjadrenie pocitov a nie myšlienok; rozpoznanie potrieb a ich separácia od stratégií; uprednostnenie prosby namiesto požiadavky. Tretia kapitola *Schopnost empaticky naslouchat* sa venuje spôsobom ako zaregistrovať prania, pocity a potreby iných. Jedným z nich je práve empatické počúvanie, ktoré je čiastkovým úspechom k win – win riešeniam. Posledná časť *Nenásilná komunikace v praxi* sa venuje postupom ako túto metódu aplikovať pri pracovných aj súkromných stretnutiach.

Štruktúra publikácie je jednoduchá, praktická pre čitateľa sú úvodné strany kapitol, ktoré obsahujú stručnú anotáciu. Jednotlivé kapitoly sú vhodne doplnené obrázkami, prehľadmi, príkladmi, upozorneniami, testami a zhrnutiami.

Autorom sa podarilo adekvátnym spôsobom objasniť problematiku komunikácie a načrtnúť metódy na dosiahnutie úspešných výsledkov. Publikácia je vhodným doplnkom pri štúdiu marketingu alebo manažmentu.

Roman Zima

Úspešné ukončenie projektu KEGA č. 037UKF-4/2013 – Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu

V rokoch 2013-2014 bol na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre realizovaný projekt *Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu*, financovaný grantovou agentúrou KEGA. Zámerom projektu bolo umožniť identifikáciu a zhodnotenie kultúrneho potenciálu na Slovensku a následne vytvoriť podmienky na zvýšenie dostupnosti kultúry a jej využívania. Cieľom projektu bolo vytvoriť metodiku mapovania a evalvácie prvkov kultúrneho potenciálu v skúmanom území tak, aby sa vytvorila aktuálna a komplexná kultúrna mapa/databáza poznatkov, s parciálnymi informáciami o týchto prvkoch, relevantnými v kontexte manažmentu kultúry a jej rozvoja. Nehmotným cieľom projektu bolo vytvorenie hodnotiaceho modelu pre kvantitatívnu aj kvalitatívnu charakteristiku kultúrneho potenciálu. Hmotným cieľom bolo vytvorenie študijného materiálu – učebných textov, prostredníctvom ktorých študenti katedry (v študijnom programe kulturológia – riadenie kultúry a turizmu), ale aj iných katedier (v príbuzných študijných programoch) budú schopní predmetný

model použiť v praxi – v konkrétnom skúmanom území. Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu umožňuje identifikáciu prvkov kultúrneho potenciálu (kultúrne mapovanie), ich klasifikáciu podľa druhu a kvantitatívnu aj kvalitatívnu evalvaciu. Skúmaným územím môže byť ľubovoľne definované/vymedzené územie, odporúčané sú úrovne obce, mikroregiónu, okresu a regiónu. Okrem zmapovania je tak možné jednotlivé skúmané územia komparovať a definovať špecifické či relevantné zložky/prvky kultúrneho potenciálu ako konkurenčnú výhodu, alebo ako predmet rozvojových aktivít.

Riešiteľský tím bol zložený prevažne z pracovníkov katedry, ktorí sa problematike venujú v rámci už existujúcich disciplín: doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD. (vedúci projektu), prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. (zástupca vedúceho projektu), doc. PhDr. Boris Michalík, PhD., PhDr. Michal Kurpaš, PhD., PhDr. Roman Zima, PhD., Mgr. Jana Hučková, PhD., PhDr. Michala Dubská, PhD., PhDr. Andrea Lesková, PhD., PhDr. Marcel Mudrák, PhD., PhDr. Marián Žabenský, PhD., PhDr. Mgr. Barbara Pavlíková, PhD., ekonomickú agendu spravovala Ing. Sylvia Eliášová, administratívne činnosti zabezpečovala Mgr. Daniela Bačová.

V súlade so stanoveným harmonogramom bol realizovaný terénny výskum zameraný na identifikáciu čo najväčšieho počtu kultúrnych prvkov/rozmanitostí (*cultural mapping*) a získanie obrazovej dokumentácie (september 2013, august 2014 – vybrané lokality v SR; máj – november 2013 – výskum kultúrneho potenciálu a overovanie metodiky v mikroregióne Radošinka; september 2014 – aplikovanie metodiky v obci so slovenským osídlením Vojlovica – Srbsko).

Medzinárodná spolupráca bola zameraná na zistenie, akým spôsobom sa daná problematika rieši v iných krajinách. Konzultácie o problematike v zahraničí ukázali, že taký model, aký by bol efektívny v podmienkach Slovenska, neexistuje. Podobné modely sú zamerané parciálne (len na niektoré zložky kultúrneho potenciálu) alebo je evalvácia len kvalitatívna či kvantitatívna, pričom väčšinou prevažoval ekonomický aspekt. Pracovné konzultácie a účasť na vedeckých podujatiach realizovali členovia riešiteľského kolektívu priebežne: Brno – Vysoká škola obchodní a hotelová (ČR); Passau – Universitaet Passau (Nemecko); Almaty – Al-Farabi Kazakh National University (Kazachstan); Veňarec – Interdisciplinárny tábor VÚSM v Békešskej Čabe (Maďarsko); Nitra – medzinárodná konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov na tému: Cestovný ruch v regionálnom rozvoji; Almaty – medzinárodná vedecká konferencia na tému: Language and intercultural communication; Brno – medzinárodná vedecká konferencia na tému: Regionálny rozvoj cestovného ruchu, hotelníctví a gastronómie; Békešská Čaba – vedecká konferencia na tému: Kultúra dolnozemskejších Slovákov; Nadlak – V. seminár dolnozemskejších pedagógov (workshop) na tému: Identita a kultúrne dedičstvo dolnozemskejších Slovákov; Čadca – vedecká konferencia NSS na tému: Kultúrne dedičstvo z pohľadu etnológie.

V rámci riešenia projektu boli publikované napríklad tieto vybrané čiastkové výstupy:

DUBSKÁ, M. – ŽABENSKÝ, M.: Rozvojové aktivity v Mikroregióne Tribečsko v kontexte cestovného ruchu. In: Regionálny rozvoj cestovného ruchu, hotelníctví a gastronómie / sborník příspěvků z šesté mezinárodní konference. Brno: Vysoká škola obchodní a hotelová, 2013, s. 51-61. ISBN 978-80-87300-42-8.

DUBSKÁ M. – MICHALÍK, B.: Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia: Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít. In: Národná osвета : mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti. Bratislava: Národné osvetové centrum 2013, roč. 22, č. 11-12. ISSN 1335-4515.

DUBSKÁ, M. – ŽABENSKÝ, M. – KURPAŠ, M.: Význam strategických a koncepcných dokumentov v rozvoji cestovného ruchu. In: Cestovný ruch v regionálnom rozvoji: zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou. Nitra: FF UKF v Nitre, 2013, s. 27-40. ISBN 978-80-558-0483-5.

KURPAŠ, M.: Kontexty využívania kultúrneho dedičstva v rurálnom prostredí. In: Cestovný ruch v regionálnom rozvoji: zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou. Nitra: FF UKF v Nitre, 2013, s. 65-77. ISBN 978-80-558-0483-5.

ČUKAN, J.: Integrative, communicative and cultural-identifying function of language. In: Language and intercultural communication: conference proceedings. Alma Ata: Al-Farabi Kazakh National University, 2013. ISBN 978-601-247-474-9.

V rámci syntetických publikačných výstupov riešiteľa projektu vytvorili diela:

LENOVSKÝ, L. a kol.: Kontexty kultúrneho dedičstva a turizmu na Slovensku. Učebné texty k vybraným problémom. Nitra: FF UKF v Nitre, 2014, ISBN 978-80-558-0494-1.

LENOVSKÝ, L. – KORINA, N. a kol.: Slovákija – kultúrne nasledie i turizm. Učebnoe posobie po ruskomu jazyku cpecialnosti. Nitra: FF UKF v Nitre, 2014. ISBN 978-80-558-0524-5.

Hlavným výstupom sú učebné texty LENOVSKÝ, L. – ČUKAN, J. – DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu. Nitra: UKF v Nitre, 2014. ISBN 978-80-558-0726-3.

Aplikácia vytvoreného modelu v konkrétnom administratívnom celku a overenie použiteľnosti modelu v praxi prebieha prostredníctvom tém bakalárskych a diplomových prác študentov KMKaT v dennej aj externej forme (v počte približne 120). Témy sú zamerané na použitie metodiky v konkrétnych obciach a výsledky práce študentov budú prezentované na obhajobách ich záverečných prác v roku 2016. Dôležitým faktorom aplikovanej dimenzie hodnotiaceho modelu kultúrneho potenciálu je aj spolupráca s Národným osvetovým centrom v rámci využitia vytvoreného materiálu pre potreby kultúrnych a osvetových pracovníkov na všetkých úrovniach manažmentu kultúry v SR.

Stanovené ciele projektu sa podarilo splniť v súlade so stanoveným harmonogramom, v kontexte pridelených finančných prostriedkov a riešiteľského kolektívu. Vytvorený model

sa aplikuje v praxi v rámci výskumno-edukačného procesu na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Ladislav Lenovský

Cyklus cestovateľských večerov v zimnom semestri ak. roka 2014/2015

Už od roku 2011 organizuje Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF sériu prednášok pod názvom Cyklus cestovateľských večerov. Cieľom podujatia je prostredníctvom neformálnej prezentácie spojennej s diskusiou poukázať na rôznorodé historické, geografické, ekonomické, politické a socio-kultúrne špecifiká rozmanitých krajín a kultúr. V rámci prezentácií cestovatelia predstavujú tradičné i menej známe krajiny a približujú spôsob života v rôznych spoločnostiach. Príbehy, zážitky a poznatky z ciest poskytujú zaujímavý priestor pre konfrontáciu „nás a tých druhých“. Prostredníctvom nich často spoznávame nielen rozdielne, ale aj prekvapujúco univerzálne spoločenské hodnoty a systémy. Spektrum pozývaných hostí je pomerne široké – sú to najmä študenti a absolventi, ktorí získali možnosť vycestovať prostredníctvom rôznych programov, grantov či dobrovoľníckych aktivít, ale aj ľudia, pre ktorých je cestovanie záľubou, životným štýlom alebo prácou. Nikdy nechýbajú fotografie, živé diskusie, ukážky odevov, nástrojov či ochutnávky lokálnych špecialít.

V zimnom semestri ak. roka 2014/2015 bolo pripravených 8 cestovateľských prezentácií. V úvode semestra, 7. októbra 2014, sa predstavil cestovateľ a fotograf Martin Sipták, ktorý porozprával o svojom pobyte na severských súostroviach Lofoty a Špicberg (Svalbard). Vyzdvihol predovšetkým drsnú prírodu, divoké ľadovce, ale aj upravené sídla a pohostinnosť miestnych obyvateľov. 21. októbra pokračovala študentka 3. ročníka KMKT Veronika Francová, ktorá navštívila Kostariku. Na tejto krajine ju upútal najmä spôsob života v zmysle hesla „pura vida“ – čistý život, výnimočné národné parky, sopky a vzácna diverzita miestnej flóry a fauny. Profesor Svetozár Krno, cestovateľ a politológ, si 28. októbra zaspomínal na svoju dvetisíc kilometrov dlhú cestu po karpatskom oblúku, ktorú absolvoval s priateľmi v roku 1984 ako tzv. prvý československý prvoprechod karpatskej sústavy. Študentka Ivana Fabianová porozprávala 4. novembra o svojom pobyte v Chile, kde pôsobila ako učiteľka v tamojšej základnej škole. Upozornila na veľké kvalitatívne rozdiely vo vzdelávacom systéme u nás a v Chile. Cestovateľským večerom s najväčšou účasťou bola prezentácia Kataríny Líškovej o ceste okolo sveta za 2 roky, 2 mesiace a 22 dní. Katarína ako učiteľka jógy vyzdvihla nielen materiálne a sociálne výhody cestovania, ale predstavila aj súvisiaci duchovný rozmer. Počas cesty stretla množstvo ľudí, navštívila mnohé krajiny, vyskúšala si niekoľko druhov

pracovnej činnosti, aby sa napokon vrátila na Slovensko, kde nadobudnuté skúsenosti šíri ďalej a svojim optimizmom a entuziazmom motivuje ďalších ľudí k cestovaniu. Priestor v rámci cestovateľských večerov dostala aj čoraz obľúbenejšia cykloturistika. 18. novembra porozprával Adam Brezáni o expedícii pod názvom Danube Challenge 2014. Spolu s priateľkou prešli na bicykli cez 8 európskych krajín a v nohách mali spolu viac ako 2300 km. Cestovanie po menej známych cestách im umožnilo vidieť, spoznať a možno i čiastočne pochopiť pretrvávajúce obrovské rozdiely v životnej úrovni jednotlivých štátov. V predvianočnom čase priblížila Eva Ježovičová svoj pobyt v Thajsku, kde sa v spolupráci s organizáciou Peace Revolution vzdelávala v oblasti meditácie, jógy a sebarozvoja. Záverečný cestovateľský večer 16. decembra patril manželom Mazancovcom, ktorí porozprávali o svojej viac ako ročnej ceste naprieč Amerikou pod plachtou a na bicykli.

Každá prezentácia bola niečím špecifická a jedinečná, cestovatelia sa však zhodli v niekoľkých spoločných poznatkoch a skúsenostiach. V súčasnosti existuje veľa spôsobov ako zabezpečiť nízkonákladové cestovanie, dostupné takmer pre každého. Ide nielen o možnosť využívania rôznych podporných programov, ale aj o dostupnosť spoločného cestovania, zdieľaného ubytovania (couchsurfing.com/airbnb.com), stravovania či hygieny (warmshowers.com). Využitím týchto služieb je možné výrazne znížiť náklady na cestovanie a dosiahnuť tak aj vzdialenejšie destinácie. Technológie výrazne zvýšili dostupnosť a kvalitu služieb a umožnili individuálne cestovanie menej závislé na sprostredkovateľských subjektoch, rôznych kanceláriách a agentúrach. Všetci cestovatelia vyzdvihli výnimočnosť kontaktu s prírodou a predovšetkým stretávanie a komunikáciu s ľuďmi (hostiteľmi, spolucestujúcimi či miestnou komunitou). Za najcennejšiu skúsenosť vyplývajúcu z cestovania možno považovať predovšetkým spoznávanie seba samého a odhaľovanie svojho talentu, schopností a hraníc.

Cyklus cestovateľských večerov

Zdroj: Michala Dubská (2014)

Cestovateľské prezentácie boli doplnené aj o sekundárne aktivity. V spolupráci s fotografom Martinom Siptákom a grafikom Romanom Zimom bol vytvorený reklamný

roll-up k Cyklu cestovateľských večerov. Publicitu zabezpečili aj dve reportáže odvysielané na TV Nitrička. Záverečná prezentácia bola spojená s vianočným posedením, občerstvením a hudobným programom, ktorý pripravil študent 4. ročníka KMKaT Martin Pižem. Je potešujúce, že záujem o prezentácie sa zvyšuje a týka sa nielen študentov UKF, ale aj širšej verejnosti. Cyklus cestovateľských večerov bude pokračovať aj v letnom semestri ak. roka 2014/2015. Napriek množstvu realizovaných prezentácií ešte stále existuje rozsiahly priestor pre rozprávanie o ďalších inšpiratívnych krajinách a miestach.

Marián Žabenský, Michala Dubská

Informačný seminár – Kultúrny a prírodný potenciál Mikroregiónu Radošinka

V roku 2013 bola iniciovaná dlhodobá spolupráca medzi Katedrou manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre a MAS OZ Mikroregión Radošinka. Vzniknuté partnerstvo medzi akademickým a tretím sektorom prináša viacero obojstranných výhod, nových poznatkov a cenných skúseností. V prvej fáze projektu bol realizovaný výskum primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu a výskum kultúrneho potenciálu v mikroregióne. Na základe zistených výstupov študenti v súčasnosti navrhujú riešenia parciálnych problémov vo svojich bakalárskych a diplomových prácach. Analýza kultúrneho potenciálu mikroregiónu Radošinka bola využitá i pri spracovaní projektu KEGA 037UKF-4/2013 Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu, ktorého zodpovedným riešiteľom bol doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.

Informačný seminár

Zdroj: Annamária Naddourová (2014)

Zavŕšením prvej fázy vzájomnej spolupráce bol informačný seminár pod názvom Kultúrny a prírodný potenciál mikroregiónu Radošinka, ktorý sa konal na pôde FF UKF v Nitre v stredu 12. novembra 2014. Seminár bol súčasťou

Týždňa vedy a techniky na UKF v Nitre a organizačne ho zabezpečovali PhDr. Marián Žabenský, PhD., PhDr. Michala Dubská, PhD. a Mgr. Barbora Predanociová. Cieľom podujatia bolo predstaviť, analyzovať a zhodnotiť realizované aktivity, stimulovať ďalšie formy spolupráce a podporiť širšiu diskusiu o možnostiach rozvoja kultúry a cestovného ruchu v mikroregióne. Okrem pracovníkov a študentov katedry pozvanie na seminár prijala starostka obce Nové Sady Silvia Halvoníková, starosta obce Čab Ing. Ladislav Mellen, starosta obce Hrubého Vladimír Fabo, hlavný kontrolór obce Aleš Ing. František Horník a predstaviteľky OZ Labuť Malé Zálužie a OZ Vrbina Lukáčovce. Seminár slávnostne otvoril doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD., prodekan FF UKF pre vedu, výskum a postgraduálne formy štúdia. Nasledovalo zhrnutie metodického postupu zvoleného pri výskume, ktorý predniesli M. Žabenský a M. Dubská. Manažérka MAS OZ Mikroregión Radošinka Ing. Renáta Lelovská v krátkosti predstavila princíp fungovania miestnych akčných skupín a prezentovala úspešné aktivity realizované v území mikroregiónu, medzi ktorými vyzdvihla najmä projekt Cesty vody – cesty k sebe; Dedina v meste; rekonštrukciu kaštiela v Nových Sadoch, účasť MAS na veľtrhoch a výstavách a predovšetkým úspešnú implementáciu konceptu Regionálny produkt PONITRIE. Po jej prednáške nasledovali prezentácie študentov participujúcich na projekte. Predstavili sa študenti magisterského stupňa odboru kulturológia – riadenie kultúry a turizmu – Bc. Martina Balková, Bc. Anna Bendíková, Bc. Lucia Huszárová, Bc. Andrea Macková, Bc. Lenka Pilníková, Bc. Martin Pižem, Bc. Veronika Szkubánová, Bc. Veronika Remeňová, Bc. Lucia Urbanová a študentka doktorandského štúdia Mgr. Barbora Predanociová. Študenti predstavili predovšetkým personálne zabezpečenie projektu, harmonogram aktivít, postup pri informačnej ceste, najpoužívanjšie metódy výskumu, nosné prvky ponuky cestovného ruchu a kultúrneho potenciálu, SWOT analýzu a načrtli aj aplikované návrhy rozvoja (revitalizácia kaštiela Lukáčovce, pamätná izba v Malom Záluží, úprava prameňa Lužbetka, návrh vzdelávacieho zositu a pod.). Všetky príspevky boli prezentované na vynikajúcej úrovni.

Záver seminára vyplnila diskusia, v rámci ktorej boli prednesené rôzne názory a problémy starostov obcí a predstaviteľov neziskových organizácií. Atmosféru podujatia podčiarkla konverzácia medzi hosťami, občerstvenie i výstava fotografií z územia mikroregiónu. Informačný seminár Kultúrny a prírodný potenciál mikroregiónu Radošinka pozitívnym spôsobom zavŕšil prvú fázu kooperácie medzi Katedrou manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre a MAS OZ Mikroregión Radošinka. Boli vytvorené kontakty, ktoré môžu priniesť mnohé inšpiratívne podnety pre udržateľný rozvoj kultúry a cestovného ruchu v tomto území a umožnia získať ďalšie skúsenosti pre zainteresované strany.

Marián Žabenský, Michala Dubská

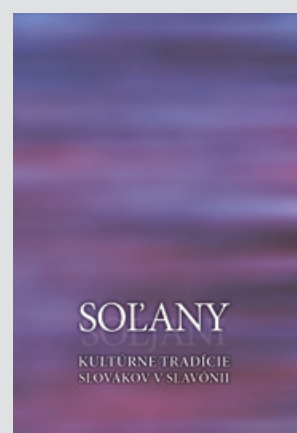
Kontexty kultúrneho dedičstva a turizmu na Slovensku : učebné texty k vybraným problémom / Ladislav Lenovský a kol., 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. 124 s. ISBN 978-80-558-0494-1.

Slovakia - kultúrneho dedičstva i turizmu : Učebnoe posobie po ruskomu jazyku specialnosti / Ladislav Lenovský a kol., 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. 148 s. ISBN 978-80-558-0524-5.

Prírodné a kombinované dedičstvo UNESCO v Európe a na Slovensku : učebné texty / Marián Žabenský. 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. 106 s. ISBN 978-80-558-0546-7.

Solany : kultúrne tradície Slovákov v Slavónii / Jaroslav Čukan., 1. vyd. Solany : Matica slovenská, 2014. 336 s. ISBN 978-953-57961-0-7.

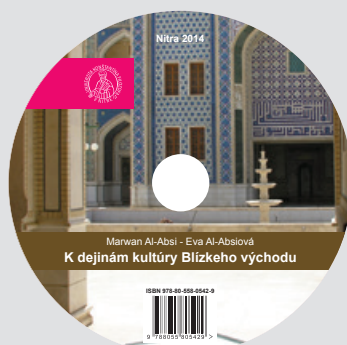
Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu / Ladislav Lenovský a kol., 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. CD-ROM, 110 s. ISBN 978-80-558-0726-3.

Zborník príspevkov z Celoslovenskej prehliadky prác študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti 2014 / editor Michala Dubská, Roman Zima., 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. CD-ROM, 260 s. ISBN 978-80-558-0720-1.

Transformácia kultúry Slovákov v Sofanoch : vizuálna prezentácia / Roman Zima., 1. vyd. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2014. CD-ROM, 96 s. ISBN 978-86-7103-418-0.

K dejinám kultúry Blízkeho východu / Marwan Al-Absi - Eva Al-Absiová., 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. CD-ROM, 102 s. ISBN 978-80-558-0542-9.

Kultúrne dedičstvo Blízkeho východu (vybrané kapitoly) : učebné texty v arabskom jazyku / Marwan Al-Absi. 1. vyd. Nitra : UKF, 2014. CD-ROM, 122 s. ISBN 978-80-558-0680-8.